

СВЯТАЯ ГОРА ГРАБАРКА НРАВАРКА GRABARKA

NAD BUHOM I NARWOJU

www.nadbuhom.pl

...про Пудляше. І по-нашому
...pro Pudlasze. I po-naszomu

2021

4 (176)

Cena 6,00 zł
VAT 5%

НАД БУГОМ І НАРВОЮ

Що ж діється над Бугом і Нарвою?

Діється, як завжди. Кожного року Ду середніні липня – в першу суботу після свята Петра і Павла, тисячі люди їдуть до Дубич-Церковних, на українську фольклорно-фолькову імпрезу «На Івана, на Купала». У наступному місяці тисячі люди їдуть на Святу Гору Грабарку, на православне свято Преображення Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа. Ми на початку літа – готовимо для Вас черговий липньово-серпньовий випуск нашого часопису.

Хтось може сказати, що кожна з тих подій іншого характеру. Все ж наша віра, наша мова і все, що звано нашою культурою, впливають з одного жерела – з духовної потреби ставати ліпшим, з якою приходимо на світ Божий. Бо ж духовна, а не інша потреба веде нас не оно на церковний празник, але й на культурну імпрезу, спонукує до читання часопису, в якому пишеться про те все, що для нас – своє, рідне.

Церковнослов'янське слово *Преображеніє*, яким перекладено грецьке «Μεταμόρφωσις» (Μεταμορφωσις), застережене для подій, які описувалися євангелістами й постійно пригадуються християнськими церквами. Але й ми, з духовної потреби прибуваючи на свято, – чи то церковне, чи то світське, – переходимо певний метаморфоз, перетворюємося, бо ж стаємо багатшим, ніж були у попередній день. Саме з духовної спраги народився й наш часопис, якого вже 176 число бере у свої руки.

Редаговане першого числа було завершено саме 30 літ тому – остання згадана в йому подія – XII Фестиваль української культури, на якому виступило п'ять ансамблів з Пудляшя (з Черемх, Орішкова, Красного Села, Мельника і Володави), одбулася 29-30 червня 1991 року в Сопоті. Од тамтого часу йде без перестанку праця над виготовлянням чергових чисел часопису.

Однак такий труд – пошуки цікавих тем, збирання інформації, ілюстрацій і писання статей, то так направду свято, завдяки якому, маємо надію, що разом з Вами – Читачами, переминюємося. Перетворюємося в люди ліпш розуміючих своє минуле, ліпш знаючих свою культуру й мову.

А ще ж познаємо тих, кому дороге своє, наше, рідне – хто його хоче зберегати і передавати своїм дітям. Про всіх інших тож не забуваймо, бо «наше», коли воно описане й показане щиро й без фальшу (ну й без переляку!), буде цікаве тож «чужим». Бо криниця з живою водою нашої тожсамості-ідентичності й культури одтого не висохне. Бо коли черпаємо з її часто, стає вона все глибшою і чистішою – воду не скаламучону б'ється охота пити, у єдиному дзеркалові ліпш видно і небо синє, і наше правдиве обличчя.

РеД

Календар літніх подій з українським культурним змістом та вмістом

- 17 липня** – «На Івана, на Купала» у Дубичах-Церковних
22-25 липня – Фестиваль музики, мистецтва та фольклору «Podlaska Oktawa Kultur» у Білостоці
23-25 липня – Фестиваль багатьох культур і народів «Z wiejskiego podwórza» в Черемсі
26-28 липня – майстер-класи традиційного українського співу в Черемсі (ведуча: Людмила Вострікова) – супровідна подія фестивалю «Z wiejskiego podwórza»

- 31 липня** – «На Володимира» та «Літні зустрічі з українським фольклором» у Загороді в Козликах
31 липня – Супер-Фестин в селі Кривая
1 серпня – «Orlańskie Spotkania 2021» у Вуорлі
7 серпня – ювілей фольклорного колективу «Родина» з Дуб'язина
18 вересня – «Джерела – українські традиції і трансформації» у Черемсі

НАД БУГОМ І НАРВОЮ NAD BUHOM I NARWOJU

№ 4 (176) ЛИПЕНЬ – СЕРПЕНЬ 2021

Nr 4 (176) LIPIEC – SIERPIEŃ 2021

НАША ОБКЛАДИНКА

Церква Преображення Господнього на Святій Горі Грабарці, куди на Спаса та в інші дні прибувають тисячі людей, що прагнуть духовного збагачення і тілесного скіплення. Церква, яку описуємо в цьому числі, була злочинно підпалена у ніч з 12 на 13 липня 1990 р. та повністю згоріла. Тут бачимо храм збудований після пожежі та освячений у 1998 р. – його інтер'єр розписував іконописець Ярослав Вищенко, член редакції «Над Бугом і Нарвою» у перших роках його існування. **Вгорі:** 1. Катерина Павленко, солістка гурту Go_A, під час виступу у фіналі пісенного конкурсу Євробачення 2021 у Роттердамі (фрагмент кадру eurovision.tv). 2. Парафіяльна церква Преображення Господнього, інакше Спаса, в селі Плески (місцева вимова – *Плескі*). 3. Прибуття прочан на Святу Гору Грабарку (17.VIII.2010 р.). **На IV стор.:** Збудована у 2001 р. капличка на криниці з водою, яка несе оздоровлення – на стінах численні ікони, між іншим, зображення Рівноапостольної княгині Ольги, Рівноапостольного Хрестителя Київської Русі Володимира Великого та засновників київського монастирського життя: преподобних Антонія і Теодосія Печерських (існує традиція, що на Підляшшя, в тому числі на Святу Гору Грабарку, у минулих віках прибували й поселялись чернці-монахи з Києво-Печерської лаври). Вода тут овсячується напередодні і на саме свято Хре-

щення Господнього, в час парафіяльних свят, а також у інші дні, визначені літургійним календарем. (Всі фото з Підляшшя Ю. Гаврилюка). **На стор. II-III:** Ікони Святих Апостолів Петра і Павла та Св. Параскеви П'ятниці (XVII/XVIII ст.), які збереглися у церкві в Сім'ятічах (за: Joanna Tomalska, „Ikony”, Białystok, Instytut Wydawniczy „Kreator”, 2005. Fot. Andrzej Burak).

ЗМІСТ НОМЕРА ❖ SPIS TREŚCI

L. Łabowicz, A. Pabjan, <i>Wieści nie tylko z podlaskich miast i gmin</i>	2
M. Яким'юк, (РеД), <i>2018 – заснівали в Дубичах на «Купалі», цього року – з «Шумом» виступили на Євробаченні</i>	6
A. Pabjan, <i>Kożynski pismn</i> – wydane jeszcze raz!	7
J. Plewa, <i>Pierwsze spisy powszechne na terenie obecnej gminy Czyże</i> ..	8
Л. Лабович, <i>Спаса в українській фольклорній традиції Підляшшя</i>	11
Ju. Nawryluk, <i>Cerkiew drewniana w uroczysku Suminszczyna lub Hrabarka</i>	12
Г. Купріянович, <i>Владика Адам у моїх пам'яті</i>	19
Ju. Nawryluk, <i>Kaplica w Moszczonie do cerkwi siemiatyckiej należąca</i>	24
Л. Лабович, <i>Про нашу мову просту – непросту: «Вата чи вовна, аби кішка повна!»</i>	27
Ju. Nawryluk, <i>Cerkiew na wzgórzu, otoczona bardzo starym cmentarzem</i>	28
Ju. Nawryluk, <i>Wsie parafii siemiatyckiej wokół miasta i ponad Bugiem</i>	33
В. Гаць, <i>Подорож у місце тиши та спокою</i>	39
Ju. Nawryluk, <i>Do domu Bożego jako do nieba na ziemi</i>	40
(ред.), <i>3 організованого життя над Бугом і Нарвою</i>	45

Wieści nie tylko z podlaskich miast i gmin

Białystok. Kwiecień. Maj. Czerwiec. W Studiu Rembrandt Polskiego Radia Białystok powstawała muzyka do drugiego sezonu popularnego polskiego serialu kryminalnego „Kruk. Szepty słychać po zmroku”. Ścieżkę dźwiękową do filmu nagrywała białostocka grupa „Południce”.

Dziewczęta z Białegostoku już po raz drugi brały udział w pracach nad filmem. W pierwszym sezonie w ich wykonaniu można było usłyszeć m.in. „Kołysankę kruka”, do której muzykę napisał Bartosz Chajdecki, polski kompozytor muzyki filmowej, serialowej i teatralnej, natomiast słowa – „Południce”. „Kołysanka kruka” („Czorny woron litaje...”), stylizowana na podlaskie pieśni ludowe, została zaśpiewana podlaską gwara ukraińską.

W kontynuacji serialu znowu pojawią się elementy muzyczne nawiązujące do podlaskich klimatów. Świadczy o tym już sam podtytuł drugiego sezonu: „Kruk. Czorny woron nie spi”, a także oficjalny klip autorstwa Bartosza Chajdeckiego w wykonaniu „Południc” („Nechaj czorny woron letit ponad czas”), który **25 czerwca** został udostępniony na kanale YouTube.

„Kruk” to bez wątpienia jeden z lepszych polskich seriali kryminalnych ostatnich lat. Opowiada on historię inspektora policji Adama Kruka, który wraca z Łodzi na Podlasie, miejsce swojego dzieciństwa. Tam mierzy się ze sprawą porwania chłopca, a także swoją przeszłością. Ponieważ akcja filmu dzieje się w Białymstoku i innych miejscowościach regionu, pojawiają się w nim pewne elementy nawiązujące do lokalnego kolorytu (np. szeptucha). Jakie i czy ukazane w sposób autentyczny? – warto obejrzeć i ocenić samemu.

Pierwszy sezon serialu w 2018 roku przyciągnął przed ekrany średnio 122 tys. widzów. Prace nad drugim sezonem trwały w Białymstoku do końca lutego. Całość będzie można oglądać **od lipca 2021 roku** na jednej z platform filmowych.

Podlaskie. 14 kwietnia – 25 maja trwało głosowanie w pierwszym etapie ogólnopolskiego plebiscytu „Osobowość roku”, który w województwie podlaskim prowadzili „Kurier Poranny” i „Gazeta Współczesna”, serwisy www.poranny.pl, www.wspolczesna.pl i www.naszemiasto.pl. Kandydaci startowali w kategoriach „działalność społeczna i charytatywna”, „polityka, samorządność i społeczność lokalna”, „kultura”, „biznes” oraz „nauka”.

W pierwszych czterech kategoriach nagrody zostały najpierw przyznane osobno w miastach i powiatach województwa podlaskiego. Laureaci nie tylko zdobyli tytuły Osobowość Roku 2020, lecz także, zachowując zdobyte głosy, awansowali do wojewódzkiego finału akcji, który rozpoczął się

31 maja i potrwał do **8 czerwca**, kiedy to zostały przyznane tytuły Osobowość Roku Województwa Podlaskiego 2020. Tego samego dnia zakończyło się także głosowanie w wojewódzkiej kategorii „nauka”, które było prowadzone w jednym etapie w skali całego województwa.

W pierwszym etapie plebiscytu głosowanie odbywało się w poszczególnych kategoriach oraz miastach i powiatach. Z powiatu hajnowskiego w kategorii „kultura” startował m.in. Jerzy Plewa (*na foto*), członek redakcji pisma „Nad Buhom i Narwoju”, pasjonat podlaskiej historii, autor trzech monografii na temat wsi w gminie Czyże: „Kuraszewo – lata minione”, „Lady, Leniewo, Podrzeczany. Na bielskim hostinciu” oraz „Kojły, Osówka, Szostakowo. Tam, gdzie carowie bywali...”. Na łamach „Nad Buhom i Narwoju” można czytać nie tylko jego artykuły dotyczące historii i tradycji wsi podlaskiej, ale też opowiadania pisane gwara ukraińską rodzinnej wsi autora, Kuraszewa. Jerzy Plewa kilkakrotnie wysuwał się na prowadzenie, niestety, ostatecznie

Fot. L. Labowicz

przegrał w głosowaniu z Marcinem Siekierką, dyrektorem GOK w Narewce. W tej samej kategorii można było oddać głos m.in. na Barbarę Kuzub-Samosiuk i Mirosława Samosiuka, współorganizatorów Stowarzyszenia Miłośników Kultury Ludowej, członków zespołu folkowego „Czeremszyna” z Czeremchy.

W kategorii „biznes” z powiatu bielskiego startowała m.in. Helena Burzyńska, członek zarządu firmy Arhelan z Bielska Podlaskiego. Awansowała ona do wojewódzkiego finału akcji.

Podsumowaniem plebiscytu „Osobowość roku” będzie ogólnopolska gala, która odbędzie się w Warszawie. Na uroczystość zostaną zaproszeni wszyscy finaliści, czyli zwycięzcy w każdej kategorii z każdego województwa. Gala będzie transmitowana w serwisach internetowych dzienników regionalnych Polska Press Grupy.

Orla. 21 kwietnia odbyła się prezentacja rezultatów badań archeologicznych prowadzonych w Orli. O tym, co udało się odkryć w podlaskiej miejscowości, mówił Dariusz Krasnodębski z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN (*na foto*), który już od wielu lat prowadzi różnorodne prace wykopaliskowe na terytorium Podlasia.

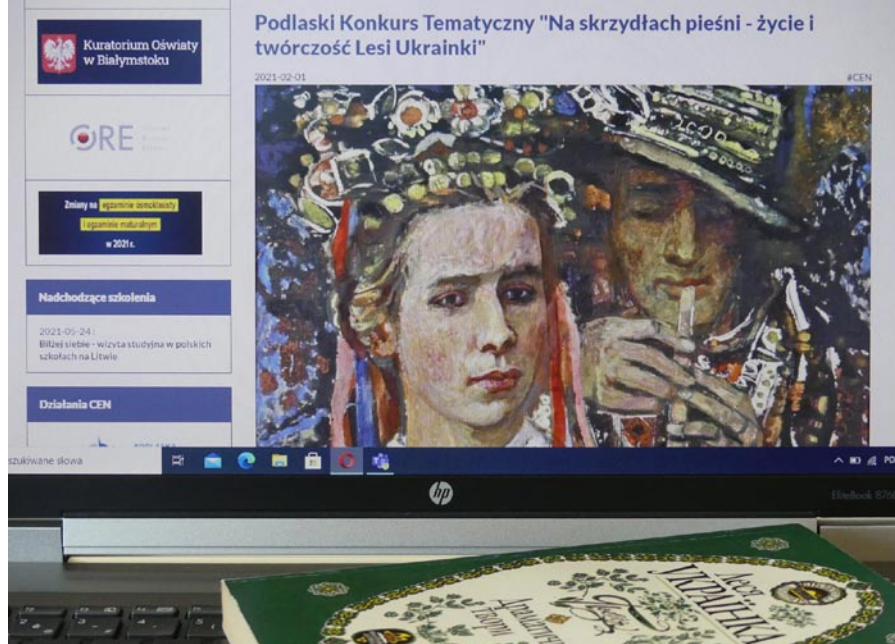

Fot. Ju. Hawryluk

Badania archeologiczne w Orli rozpoczęły się po odkryciu w trakcie prac związanych z budową gazociągu **w grudniu 2020 roku** kilkusetletnich reliktów fundamentów kamiennie-ceglanych na zaprawie wapiennej. Sprawę nagłosił Marek Chmielewski, sołtys i radny Orli, członek Związku Ukraińców Podlasia, a także miłośnik lokalnej historii. Dzięki jego interwencji prof. Małgorzata Dajnowicz, podlaska wojewódzka konserwator zabytków, wstrzymała dalsze roboty ziemne i nakazała przeprowadzenie ratowniczych badań archeologicznych. Okazało się, że cenne znalezisko to pozostałości okazałej rezydencji – kamienicy dworskiej rodu Radziwiłłów z XVII wieku. W trakcie wykopalisk archeolog Dariusz Krasnodębski natknął się na pozostałości ceramiki z tych czasów. Odkrył też duże glazy, które były częścią fundamentów.

Dobrowoda – Warszawa. 21 kwietnia w audycji „Źródła” na antenie Programu 2 Polskiego Radia można było usłyszeć reportaż o Zespole Śpiewaczym z Dobrowody – pierwszych laureatkach Nagrody Muzyka Źródeł 2021.

Białystok – Bielsk Podlaski – Czeremcha. 21 kwietnia odbył się etap szkolny, a 12 maja – etap finałowy Podlaskiego Konkursu Tematycznego „Na skrzydłach pieśni – życie i twórczość Lesi Ukrainki”, skierowanego do uczniów klas IV-VIII szkół podstawowych w województwie podlaskim, w których jest nauczany ojczysty język ukraiński. Wzięli w nim udział uczniowie czterech podlaskich szkół: Szkoły Podstawowej nr 4 im. Adama Mickiewicza w Bielsku Podlaskim, Zespołu Szkolno-Przedszkolnego w Czeremsze, Niepublicznej Szkoły Podstawowej św. św. Cyryla i Metodego w Białymstoku oraz Szkoły Podstawowej nr 9 w Białymstoku.

W etapie szkolnym wzięło udział 19 uczniów, do etapu finałowego zakwalifikowało się 15 dzieci. Ze względu na pandemię konkurs odbył się w formie online.

Laureatkami pierwszego miejsca zostały dwie uczennice: Mariia Sytnytska i Aleksandra Osipiuk ze Szkoły Podstawowej nr 4 w Bielsku Podlaskim. Ponieważ na drugim miejscu znalazły się aż cztery uczennice, 14 maja przeprowadzono dogrywkę. Ostatecznie laureatką drugiego miejsca została Katarzyna Maksymiuk z bielskiej czwórki. III miejsce ex aequo zajęły Emilia Korolko, Malwina Wołosik oraz Julia Dąbrowska.

Zwycięzynie pierwszego i drugiego miejsca (łącznie trzy osoby) otrzymały punkty Podlaskiego Kuratorium Oświaty w Białymstoku, uwzględniane w postępowaniu rekrutacyjnym. Uczennice, które zdobyły III miejsce, dostały dyplom i nagrody rzeczowe.

Konkurs zorganizowało Centrum Edukacji Nauczycieli w Białymstoku z inicjatywy Karoliny Chmur, metodyczki nauczania języka ukraińskiego w woj. podlaskim.

Białystok. 28 kwietnia prof. Małgorzata Dajnowicz, podlaska wojewódzka konserwator zabytków, przyznała dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane w 2021 roku. Rozdysponowano ponad 2,2 mln zł. Dofinansowane zostaną 52 zabytki – kościoły, cerkwie, drewniane domy, budynki użyteczności publicznej,

a także rzeźby, obrazy i organy. Wsparcie otrzymają m.in.: Parafia Prawosławna pw. Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny w Dubinach (remont ogrodzenia wraz z bramką boczną wokół cerkwi – II etap), Parafia Prawosławna pw. Ścięcia Głowy św. Jana Chrzciciela w Szczytach Dzieciolowie (remont i malowanie cerkwi parafialnej), Parafia Prawosławna pw. Podwyższenia Krzyża Pańskiego w Werstoku (remont elewacji), Parafia Prawosławna pw. św. Apostoła Jana Teologa w Augustowie (remont fundamentów w cerkwi cmentarnej pw. św. Onufrego w Strykach), Klasztor Męski Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Supraślu (remont dachu i wymiana pokrycia dachowego w części budynków klasztornych), Parafia Prawosławna pw. św. Archaniola Michała w Starym Korninie (przebudowa schodów wejściowych oraz wymiana podwaliny od strony schodów przy cerkwi św. Michała), Parafia Prawosławna pw. Narodzenia św. Jana Chrzciciela w Pasynkach (prace remontowe zewnętrzne), Parafia Prawosławna pw. św. Mikołaja Cudotwórcy w Grodzisku (wymiana i renowacja stolarki okiennej i drzwiowej).

Gredele/Hredeli. Maj. Niemal rok trwała zbiórka pieniędzy na najdroższy lek świata dla Filipka Łukaszuka, chłopca chorego na SMA z podlaskiej wsi Gredele. W akcji aktywnie brała udział redakcja Ukraińskiego Pisma Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”.

W maju po konsultacji z lekarzami rodzice podjęli decyzję o niepodawaniu Filipkowi terapii genowej, która ze względu na wagę i wiek chłopca mogłaby przynieść negatywne skutki. Po kolejnych konsultacjach rodzice podjęli decyzję, że przejdą na nowy lek stosowany na rdzeniowy zanik mięśni, Risdiplam, który nie jest refundowany. Roczny koszt to około miliona złotych. Cała kwota ze zbiórki zostanie przeznaczona na kupienie Risdiplamu. Jednocześnie zbiórka pieniędzy zostaje otwarta i potrwa do lipca.

Polska. 10 maja ogłoszono zwycięzców konkursu „Wirtu@lne Gęśle” na folkową płytę 2020 roku. Głosami internautów za najlep-

sze wydawnictwo płytowe z muzyką folk została uznana płyta „Uwodzenie” Kapeli Ze Wsi Warszawa. W głosowaniu na „Najciekawszą Okładkę Roku” wygrała okładka płyty „Głosy Kobiet” zespołu „Z lasu” z poleskim repertuarem, o której pisaliśmy na łamach ostatniego numeru „Nad Buhom i Narwoju”. Autorka projektu: Katarzyna Rosik, foto: Oleksiy Nahornyuk (Олексій Нагорнюк). W głosowaniu na najlepszą folkową płytę 2020 roku płyta „Głosy Kobiet” znalazła się na drugim miejscu.

„Wirtu@lne Gęśle” to przyznawana od 2004 roku nagroda publiczności, dzięki której fani mogą wyrazić swoją opinię na temat wydanych w poprzedzającym roku płyt z muzyką folkową. Pierwszą nagrodzoną płytą był krążek „Hulaj póki czas” podlaskiego zespołu „Czeremszyna”. W 2007 roku zwyciężyli Orkiestra św. Mikołaja i Kapela Romana Kumłyka „Czeremosz” z płytą „Huculskie Muzyki”, w 2010 – najlepszy według głosujących okazał się wspólny album polskiego zespołu „Voo Voo” i ukraińskiego „Haydamaky” (Гайдамаки).

Od 2006 roku plebiscytowi towarzyszy głosowanie na najlepszą okładkę płyty, biorącej udział w konkursie. W 2007 roku został nagrodzony Radosław Bułtowiec za projekt okładki płyty „Huculskie Muzyki”. W 2009 roku doceniono okładkę płyty „Uśmiechnij się” zespołu „Czeremszyna” autorstwa Mirosława Samosiuka. W 2017 roku nagrodę otrzymała okładka płyty „Meridian 68” polsko-ukraińskiego zespołu „Dagadana” autorstwa Anety Zych z ilustracjami Olyi Kravchenko (Олі Кравченко).

Knyszewicze. 15 maja w Zielskiej Kolonii w Knyszewiczach w powiecie sokólskim odbył się warsztat pieśniarsko-zielarski. Część poświęconą ziołom prowadziła Agnieszka Prymaka, miejscowa zielarka, zielarz-fito-terapeuta, pasjonatka ziół i życia w zgodzie z naturą. Od kilku lat prowadzi ona Zielską Kolonię, gdzie organizuje warsztaty zielarskie, ale też zaprasza ciekawe osobistości. Tym razem zaprosiła Julitę Charytoniuk, śpiewaczkę, bębnistkę, kulturoznawczynię, animatorkę kultury, która od kilkunastu lat prowadzi badania terenowe w Polsce oraz na Polesiu ukraińskim i białoruskim. Śpiewaczka dokumentuje i wykonuje pieśni tradycyjne, a także opracowuje i wydaje płyty z muzyką ludową. Prowadzi warsztaty śpiewu, często we współpracy z wiejskimi wykonawcami. Współtworzy zespoły: „Z Lasu”, „Południce”, „Kapela Batareja”, „Pieśni Piękne”, „Otako”, „Kormorany/Wykluczeni”.

W Zielskiej Kolonii Julita Charytoniuk uczyła m.in. ukraińskich pieśni wiosennych z Podlasia i Polesia.

Kolejne warsztaty pieśni tradycyjnych odbyły się w Knyszewiczach 26 czerwca. Tym razem ich muzyczna część była poświęcona pieśniom weselnym, chrzcinnym, wiosennym i kupalskim.

Supraśl. 16 maja podlaska śpiewaczka Julita Charytoniuk prowadziła warsztaty podlaskich i poleskich pieśni wiosennych w Pustelni Supraśl.

Białystok. 18 maja po dwumiesięcznej przerwie wróciły warsztaty śpiewu w Galerii im. Słędzińskich w Białymstoku. Zajęcia przeznaczone były dla osób początkujących i średnio zaawansowanych, a ich tematem były pieśni podlaskie (m.in. ukraińskie *wesnyńki* – *весни́нки* i *rohulki* – *рогу́льки*), a także pieśni z Ukrainy i Białorusi. Warsztaty odbywały się we wtorki i czwartki **do końca czerwca**, a prowadziła je Julita Charytoniuk.

Bielsk Podlaski. 20 maja uczniowie klas ukraińskich Szkoły Podstawowej nr 4 im. Adama Mickiewicza w Bielsku Podlaskim świętowali „Międzynarodowy Dzień Wyszywanki” (ukr. Всесвітній день вишиванки). Z tej okazji przyszli do szkoły ubrani w ukraińskie tradycyjne stroje ludowe – wyszywane koszule, a dziewczęta także w tradycyjne spódniczki ukraińskie.

„Międzynarodowy Dzień Wyszywanki” to święto zapoczątkowane w Ukrainie przez studentów uniwersytetu w Czerniowcach w 2007 roku, poświęcone tradycyjnej wyszywanej koszuli ukraińskiej. Jest ono obchodzone zawsze **w trzeci czwartek maja**.

Czeremcha. 11 czerwca w Gminnym Ośrodku Kultury w Czeremsze rozpoczęły się cykliczne warsztaty śpiewu z Ireną Wiszenko, założycielką i kierownikiem ukraińskiego zespołu dziecięco-młodzieżowego „Hiloczka” z Czeremchy. Warsztaty odbywają się dwa razy w miesiącu i potrwają **do 30 września**.

Spotkania ze śpiewem są organizowane w ramach projektu „Tradycje pogranicza”. Zostały one dofinansowane ze środków Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu w ramach programu Narodowego Centrum Kultury „EtnoPolska 2021”.

Warszawa. 15 czerwca 65 lat temu ukazał się pierwszy numer „Naszego Słowa” (ukr. «Наше слово»), tygodnika Ukraińców w Polsce. Gazeta pojawiła się na fali odwilży politycznej w 1956 roku jako ostatnie z pism mniejszości narodowych. Pierwszy numer, z datą **15 czerwca 1956 roku**, ukazał się w przeddzień zjazdu założycielskiego Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego. Materiały z Podlasia, zarówno Południowego, jak i Północnego, w „Naszym Słowie” pojawiają się niemalże od samego początku. Jako jeden z pierwszych w 1957 roku w piśmie ukazał się list czytelniczki Niny Bujnowskiej z naszego regionu, która chciała, by drukowano w nim więcej materiałów z terenu Podlasia. Pisała w nim m.in. „...warto byłoby zorganizować w gazecie oddzielną stronę poświęconą Podlasiu. Pisać w niej gwarą podlaską, aby otworzyć ludziom oczy” (tłumaczenie

Fot. L. Labowicz

z ukraińskiego). Do dziś na łamach gazety są drukowane listy od czytelników, wiersze podlaskich twórców, relacje z imprez, wywiady, artykuły oraz inne materiały dotyczące regionu między Bugiem a Narwią. Powszechnego charakteru nabrały one w latach 80. XX w.

Warszawa. 16-18 czerwca minęło 65 lat od czasu powołania Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego (UTSK) (ukr. Українське суспільно-культурне товариство), ukraińskiej organizacji społeczno-kulturalnej, działającej w Polsce w latach 1956-1990. Głównym zadaniem towarzystwa było zachowanie i szerzenie kultury oraz wspieranie oświaty ukraińskiej, jak również wszelkich inicjatyw społeczności ukraińskiej w Polsce. W 1990 roku UTSK zmieniło swoją nazwę na Związek Ukraińców w Polsce.

Koła UTSK istniały także na Podlasiu Północnym. **2 czerwca 1957 roku** powołano do życia koło Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego w Kleszczelach, które niemalże 10 lat rozwijało w miasteczku działalność ukraińską. Działała przy nim biblioteka, chór, kółko teatralne, zorganizowano także nauczanie języka ukraińskiego w miejscowej szkole. Przestało istnieć po naciskach ze strony władz wspieranych przez działaczy białoruskich, próbujących przekonać, że w miasteczku nie ma Ukraińców.

Koło UTSK w Kleszczelach reaktywowano w 1984 roku. Trzy lata później, w 1987 roku, powstało koło w Kuzawie/Czeremsze.

W drugiej połowie lat 80. XX w. powołano do życia także koło Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego w Bielsku Podlaskim, Białymstoku i Hajnówce. Pod koniec lat 80. na Podlasiu działało łącznie 5 kół UTSK, a gdy powstał Związek Ukraińców w Polsce, w 1990 roku powołano Podlaski Oddział ZUwP, który 29 lat temu przekształcił się w Związek Ukraińców Podlasia – statut nowej organizacji został zarejestrowany **2 czerwca 1992 roku**.

Białystok. 17 czerwca w Niepublicznej Szkole Podstawowej św. św. Cyryla i Metodego w Białymstoku uczniowie klas I i II, uczący się ojczystego języka ukraińskiego, zaprezentowali przed rodzicami przedstawienie ukraińskie „Kozia-dereza” (ukr. «Коза-дереза»). Sztuka podsumowywała tegoroczne zajęcia języka ukraińskiego u najmłodszych uczniów białostockiej szkoły prawosławnej (na foto).

Hajnówka. 19 czerwca w hajnowskim amfiteatrze odbył się charytatywny kiermasz połączony z występami lokalnych zespołów. Mieszkańcy mogli skosztować pysznych domowych ciast, chleba czy lemoniady, a przy tym posłuchać występów artystycznych.

Do akcji dołączyły dwa zespoły działające przy Związku Ukraińców Podlasia – „Hiloczka” z Czeremchy i „Dobryna” z Białegostoku. Cały dochód przeznaczony był na walkę z chorobą Mikołaja Karelusa. Chłopczyk choruje na SMA, czyli rdzeniowy zanik mięśni. Jest to rzadka choroba, w któ-

rej z powodu wady genetycznej obumierają neurony w rdzeniu kręgowym odpowiadające za skurcze i rozkurcze mięśni. Brak impulsów nerwowych prowadzi do uogólnionego osłabienia i postępującego zaniku mięśni szkieletowych, a w ostateczności – do częściowego albo całkowitego paraliżu. W Europie terapia genowa, która kosztuje ok. 9 mln zł, jest stosowana u dzieci, których waga nie przekracza 13,5 kg. Mikołaj jest obecnie najcięższym zakwalifikowanym do tego dzieckiem w Polsce, co oznacza że ma najmniej czasu.

Podlasie. 25 czerwca zakończył się rok szkolny 2020/2021. Był on trudny zarówno dla uczniów, jak i nauczycieli, ponieważ z powodu pandemii koronawirusa zajęcia przez wiele miesięcy odbywały się w formie zdalnej. Również online były prowadzone zajęcia ojczystego języka ukraińskiego.

W 2020/2021 roku szkolnym lekcje języka ukraińskiego w województwie podlaskim odbywały się w czterech szkołach podstawowych: Szkole Podstawowej nr 4 im. A. Mickiewicza w Bielsku Podlaskim (w oddzielnych klasach ukraińskich), a także w Zespole Szkolno-Przedszkolnym w Czeremsze, w Niepublicznej Szkole Podstawowej im. św. św. Cyryla i Metodego w Białymstoku oraz w Szkole Podstawowej nr 9 w Białymstoku (w tych trzech placówkach – w klasach łączonych). Łącznie w szkołach podstawowych województwa języka ojczystego uczyło się ok. 250 uczniów.

Zajęcia ukraińskiego odbywały się także w przedszkolach: Przedszkolu nr 9 „Leśna Polana” w Bielsku Podlaskim, Przedszkolu Niepublicznym „Aniołki” w Białymstoku, a także w międzyprzedszkolnym punkcie nauczania przy Przedszkolu Samorządowym nr 26 Integracyjnym im. Joanny Strzałkowskiej-Kuczynskiej w Białymstoku. Łącznie języka ukraińskiego na Podlasiu w 2020/2021 roku szkolnym uczyło się ok. 430 dzieci.

Podczas uroczystości podsumowujących rok szkolny nie zabrakło akcentów ukraińskich. W Szkole Podstawowej nr 4 w Bielsku Podlaskim uczniowie klas ukraińskich

Fot. A. Pabjan

zaśpiewali na zakończenie piosenkę „Proszczawaj ridna szkoła” («Прощавай рідна школа»). Ponadto wręczono nagrody laureatom konkursu „Na skrzydłach pieśni – życie i twórczość Lesi Ukrainki” oraz uczniom klas ósmych, którzy tańczą w Ukraińskim Zespole Pieśni i Tańca „Ranok” z Bielska Podlaskiego. W Niepublicznej Szkole Podstawowej św. św. Cyryla i Metodego w Białymstoku uczniowie występujący w chórze szkolnym zaśpiewali po ukraińsku piosenkę „Za wrodu diakuju baťkam” («За вроду дякую батькам») (na foto u dołu).

Czeremcha. 26 czerwca w Gminnym Ośrodku Kultury w Czeremsze po raz kolejny odbyły się warsztaty haftu płaskiego. Uczestnicy pod okiem prowadzącej Agnieszki Jakubicz z Podlaskiego Instytutu Kultury pracowali nad fragmentem ręcznika ludowego z okolic wsi Gredele (*Hredeli*) z lat 60. XX w. (na foto u góry).

Agnieszka Jakubicz jest twórcą marki rękodzielniczej „Zafolkowana”, której motywem przewodnim jest patrzenie na tradycję przez współczesny pryzmat. Tworzy rękodzieło inspirowane wzornictwem ludowym, oparte w większości na technice haftu. Tradycyjne motywy wplata w rzeczy użytkowe, głównie w biżuterię. Nieustannie poszukuje inspiracji do tworzenia, ponieważ przeszłość jest dla niej powodem do dumy.

Warsztaty realizowane są z projektu Tradycje Pogranicza EtnoPolska 2021. Program ten jest odpowiedzią na potrzeby społeczności lokalnych i regionalnych, dla których ważne jest dziedzictwo kulturowe.

Podlasie. Pod koniec czerwca 30 lat temu zakończono pracę redakcyjną nad pierwszym numerem Ukraińskiego Pisma Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”. To główny organ prasowy Ukraińców na Podlasiu i jedno z najważniejszych czasopism środowiska ukraińskiego w Polsce. Ukazują się w nim artykuły w języku ukraińskim i polskim, niektóre w podlaskich gwarach języka ukraińskiego. Poświęcone są one przede wszystkim historii, kulturze, tradycji, literaturze i ukraińskiemu życiu społeczno-kulturalnemu oraz oświatowemu, przede wszystkim na Północnym, ale także na Południowym Podlasiu, ponadto na Chełmszczyźnie, Ziemi Brzeskiej i w innych regionach, w których mieszkają Ukraińcy. Główne motto redakcji: „Pisać o tym, o czym nie piszą inni”. Od 1999 r. dwumiesięcznik można czytać w Internecie. W tym roku z okazji 30-lecia pisma ruszyła odświeżona strona internetowa „Nad Buhom i Narwoju” <https://nadbuhom.pl>.

Fot. L. Labowicz

Ludmiła LABOWICZ
Anna PABJAN

2018 – заспівали в Дубичах на «Купалі», цього року – з «Шумом» виступили на Євробаченні

Фото Ю. Гаврилюка

Реальним переможцем Євробачення стали саме Go-A Band. Ніколи раніше мої друзі з різних країн ЄС не писали мені захоплених текстів про виступи наших виконавців, і переможців в тому числі. А тут – захват! Українська автентика рулить! – Володимир Ар'єв ❖ У світі фанатіють від «Шуму» Go_A: іноземці вчать українську, танцюють і малюють фан-арт. Докази? Наша добірка тіктоків. – hromadske.ua

Фото: FB Go-A Band

Відомий вже нашим читачам, зокрема, з виступу у дубицьких Бахматах під час «На Івана, на Купала» 14 липня 2018 року, український гурт «Go_A» цього року репрезентував Україну у пісенному конкурсі «Євробачення-2021».

Ідея створення проекту, який би поєднував сучасну електронну музику з етнічними мотивами, виникла у киянина Тараса Шевченка 2011 року. Спочатку не вдавалося знайти членів для гурту, тому перші творчі спро-

би прийшлося робити вдома. Робота з музикантами почалась наприкінці 2012 року та склад гурту змінювався неодноразово. Його сьогоднішні члени походять з різних куточків України: Катерина Павленко – Ніжин, Тарас Шевченко – Київ, Ігор Діденчук – Луцьк, Іван Григоряк – Буковина.

У листопаді 2016 року вийшов дебютний альбом гурту «Іди на звук». Того ж року «Go_A» здобули перемогу в конкурсі «The Best Track in Ukraine» та пісня «Веснянка» по-

трапила в ротацию на радіохвилі «Kiss FM». Тут шість тижнів поспіль трималася на першому місці в хіт-параді «10 Dance», після чого гурт номінували титулом «Kiss FM Відкриття року». На початку 2017 року «Go_A» записали різдвяний сингл «Щедрий вечір» у співпраці з Катєю Chilly. Того ж року гурт брав участь у телеконцерті «Фольк-music» на каналі UA:Перший, де переспівав народну пісню «Коло річки коло броду» з репертуару кряківського ансамб-

лю «Древо». Навесні 2019 року сингл «Веснянка» потрапив у Top 10 iTunes Dance chart у Словаччині. Звісно, на концертних маршрутах було й Підляшшя: у 2018 році виступав «Go_A» на сцені «На Івана, на Купала» в Дубичах-Церковних, рік пізніше – перед небагато меншою аудиторією на фестивалі «Підляська октава культур» у Білостоці.

20 січня 2020 року стало відомо, що «Go_A» братиме участь у Національному відборі на пісенний конкурс «Євробачення-2020». 22 лютого у фіналі всенационального відбору гурт з піснею «Соловей» посів перше місце – найвищу кількість балів отримав за результатами голосування як суддів, так і глядачів. Відтак вони мали представляти Україну на конкурсі в Роттердамі, однак 18 березня Європейська мовна спілка повідомила, що через пандемію коронавірусу він не відбудеться. Того є дня НСТУ поінформувала, що гурт представить Україну на «Євробаченні-2021».

От і прийшов цьогорічний травень та 18-го числа «Go_A» виступив у першому півфіналі конкурсу із піснею «Шум», влаштувавши справжнє шоу на сцені «Євробачення-2021». Відео цього виступу українського гурту потрапило на перше місце в тренди YouTube – протягом декількох годин конкурсний номер гурту набрав більше мільйона переглядів. Завдяки яскравості виступу та незвичайному виборі пісні, колективі вдалося вразити всю Європу та перейти у фінал.

В основу пісні лягла давня українська веснянка «Шум», що на думку фольклористів походить з дохристиянських часів, коли була елементом ритуалів, пов'язаних з весняним пробудженням природи. Фольклористи вивчають її понад 150 років. Варто зазначити, що на сцені Євробачення україномовна пісня прозвучала вперше, до того з архаїчним еле-

ментом північноукраїнського наріччя, типовим також для Підляшшя. От, хоч би:

Заплетися, шуме, барвіночком
Я тобі співаю весняночку
Сією, сією, сією, сією конопелечки
Сією, сією, сією, сією зеленесенькі...

У фіналі «Євробачення-2021», у ніч з 22 на 23 травня, Україна отримала 97 балів від міжнародних журі, що було порівняно низьким показником, проте у п'ятірку лідерів «Go_A» допомогли вибитися голоси глядачів, яких було аж 267, що через момент давало навіть першу позицію (з Польщі надійшло максимальне 10-ть). Отже, українські музиканти, справді, зуміли своїм «Шумом» наробити у Європі шуму, про що свідчить світовий рейтинг Spotify.

*Магдалена ЯКИМ'ЮК
(Ред)*

Kożynski pisni^e – wydane jeszcze raz!

Pod koniec 2020 roku Stowarzyszenie Dziedzictwo Podlasia wznowiło nakład płyty „Pieśni z Kożyna”, która po raz pierwszy została wydana w 2011 roku. Jest ona zapisem pieśni śpiewanych w dwugłosie przez Marię Denisiuk (ur. 1928) oraz Marię Jakimiuk (1928-2020). Płyta w konkursie Polskiego Radia została drugim laureatem na Fonogram źródeł Roku 2011. Inicjatorką oraz koordynatorką nagrania była Julita Charzytoniuk, która od kilkunastu lat prowadzi badania terenowe w Polsce oraz na Polesiu ukraińskim i białoruskim. Dokumentuje, opracowuje oraz wydaje płyty z muzyką tradycyjną. Prowadzi warsztaty śpiewu, często we współpracy z wiejskimi wykonawcami, od których wciąż się uczy.

Maria Denisiuk to jedna z najstarszych śpiewaczek na Podlasiu. W tym roku kończy 93 lata i, jak wspomina, całe swoje życie śpiewała. Piosenek uczyła się od swojej babci, mamy oraz sąsiadek. Najczęściej śpiewała, pasąc krowy lub przy innej pracy, by czas szybciej mijał. Po ślubie pani Maria śpiewała ze swoim mężem, który, jak mówi, miał piękny głos. Maria Denisiuk lubi śpiewać pieśni zarówno religijne, jak i świeckie – podczas wesel albo spotkań towarzyskich.

Na płycie znajdują się pieśni świeckie – zarówno obrzędowe, jak i liryczne. Umieszczono tu również krótkie opowieści śpiewaczek na temat śpiewanych utworów. Ostatnie trzy piosenki na płycie zostały wykonane przez grupę „Południ-ce” z Białegostoku.

*Anna PABJAN
Fot. autorki artykułu*

Pierwsze spisy powszechne na terenie obecnej gminy Czyże

Duża podlaska wieś Czyże (Czyżi) po raz pierwszy gminnym ośrodkiem administracyjnym stała się w 1939 roku po zajęciu Podlasia przez władze sowieckie. Na stałe Czyże zostały siedzibą gminy po zakończeniu II wojny światowej. Obecnie obszar gminy skupia 21 wsi różnej wielkości. W czasie przeprowadzania pierwszych spisów ludności był to teren prawie że jednolity pod względem wyznaniowym i językowym.

Zwarte, liczne osadnictwo pochodzenia brzesko-wołyńskiego ukształtowało się na terenie gminy w XV i XVI wieku, w znacznej mierze w wyniku reformy włócznej przeprowadzonej na polecenie królowej Bony. Od tego czasu niezmiennie na tym obszarze dominuje, i to w sposób przytłaczający, ludność posługująca się na co dzień językiem, który językoznawcy zaliczają do grupy gwar północnoukraińskich. Świadomość narodowa mieszkańców jest zróżnicowana i w znacznej mierze jest wynikiem różnych wpływów i manipulacji docierających spoza terenu gminy. Pokazują to również wyniki spisów powszechnych.

Pierwszy spis powszechny we wsiach położonych na obszarze dzisiejszej gminy Czyże został przeprowadzony w 1897 roku. Dokumenty spisowe, które znajdują się w Archiwum Państwowym w Białymstoku, pozwalają na dokonanie dokładnej analizy liczby ludności w poszczególnych miejscowościach ówczesnego powiatu bielskiego (Bielskiej ujezd). W ramach wspomnianego ogólnorosyjskiego spisu policzono liczbę domów i mieszkańców we wszystkich wsiach. Nie uwzględniono w obliczeniach obecnej wsi Sapowo, ponieważ wówczas jeszcze nie istniała. Powstała ona już po przeprowadzeniu spisu na początku XX wieku na bazie ludności zamieszkującej dotąd Kleniki. W wyniku spisu ustalono, że na terenie 21 wsi oraz małego folwarku Bujakowszczyzna mieszka w 891 domach 6.421 osób. Jednocześnie można stwierdzić, że jeden wiejski dom zamieszkiwało przeciętnie 7,2 osoby.

W trakcie tego spisu powszechnego nie pytano mieszkańców o ich przynależność narodową, natomiast na podstawie przeprowadzonych badań językowych stwierdzono, że obszar dzisiejszej gminy Czyże zamieszkują Małorusini, czyli według obecnej nomenklatury Ukraińcy.

Wyniki spisu z 1897 roku wskazują na wielką gęstość zaludnienia na terenie dzisiejszej gminy Czyże, która wynosiła około 48 osób na kilometr kwadratowy. Jednocześnie bazując na wcześniejszych fragmentarycznych dokumentach cerkiewnych i administracyjnych, można stwierdzić, że w drugim półwieczu XIX wieku nastąpił gwałtowny wzrost demograficzny wynoszący około 40 – 50%. Powodem tak znacznego wzrostu liczby ludności była pewna poprawa warunków sanitarnych życia, brak w tym okresie poważnych epidemii chorób zakaźnych oraz rozpowszechnienie się uprawy ziemniaków, co przyniosło ze sobą likwidację głodu i niedostatku w najbardziej dotkliwej postaci.

Brak dokumentacji statystycznej nie pozwala na jednoznaczne określenie liczby ludności na terenie obecnej gminy Czyże w przededniu I wojny światowej i *bieżeństwa*. Jednakże zachowane spisy mieszkańców typowej dla opisywanego obszaru wsi Kuraszewo wskazują na przyrost w tym okresie na poziomie 10%. Pozwala to na oszacowanie liczby ludności całego opisywanego terenu w 1914 roku na poziomie około 7.000 osób. Gęstość zaludnienia osiągnęła wówczas swoje historyczne maksimum.

Czas I wojny światowej i wiążący się z nim exodus prawosławnej ludności w głąb Rosji przyniósł katastrofalne skutki dla demografii obecnej gminy Czyże. W 1921 roku władze państwowe odrodzonej po latach rozbiorów Polski przeprowadziły spis powszechny. Z pewnością nie odzwierciedla on w pełni powojennej sytuacji demograficznej, ponieważ w 1921 roku jeszcze nie wszyscy mieszkańcy wschodniego Podlasia powrócili z *bieżeństwa*. Pokazuje jednak ogrom tragedii, jaką przyniosła dla opisywanego terenu I wojna światowa. W 1927 roku, w Warszawie, nakładem Głównego Urzędu Statystycznego opublikowano rezultaty Pierwszego Powszechnego Spisu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Wspomniana publikacja pozwala przeanalizować sytuację demograficzną na obszarze obecnej gminy Czyże.

W wyniku spisu stwierdzono, że na terenie dzisiejszej gminy Czyże w 870 domach mieszkało wówczas 3.482 osób. Stanowi to jedynie 45,7% stanu z 1897 roku. Jeśliby wyniki spisu odnieść do stanu z 1914 roku, wówczas okaże się, że ubytek liczby ludności byłby jeszcze większy. Liczba domów w 1921 roku zmalała w stosunku do 1897 roku o około 10%. W rzeczywistości straty w budynkach mieszkalnych były większe, gdyż statystyka nie uwzględnia domów zbudowanych między 1897 a 1914 rokiem. Spis z 1921 roku nie uwzględnia stanu technicznego domów, a je-

Wyniki spisu powszechnego z 1897 roku

Wieś	Liczba domów	Mężczyźni	Kobiety	Razem
Czyże	126	455	472	927
Hukowicze	41	162	166	328
Kamień	32	142	132	274
Kleniki	139	472	503	975
Kojły	78	251	267	518
Kuraszewo	129	439	435	874
Lady	19	100	82	182
Leniewo	38	120	110	230
Leszczyny	13	39	40	79
Łuszczce	15	43	44	87
Maksymowszczyzna	1	10	19	29
Morze	67	218	217	435
Osówka	36	123	123	246
Podrzeczany	28	125	115	240
Podwieżanka	5	18	26	44
Rakowicze	14	73	67	140
Sapowo	nie istniało			
Szostakowo	45	125	118	243
Wólka	10	48	51	99
Wieżanka	1	6	10	16
Zbucz	52	217	225	442
Bujakowszczyzna	2	5	8	13
OGÓLEM	891	3.191	3.230	6.421

№ по порядку	Станъ и названіе поселенія.	Какого рода поселеніе, т. е. то родъ, село, волостикъ и т. д.	Къ какой волости принадлежитъ поселеніе на крестьянскихъ земляхъ.	Сколько жителей по переписи 1897 г.	Число жителей.		№ участка зем. сего владѣнія
					Муж.	Жен.	
1.	Брянскъ	уездный городъ		320	3674	3871	
2.	Брянскъ	уездный городъ		407	1879	1944	
3.	Вроцлавъ	уездный городъ		222	862	864	
4.	Колышлей	уездный городъ		304	831	974	
5.	Морозовки	уездный городъ		205	672	687	
6.	Сарва	уездный городъ		213	700	670	
7.	Бочуки	уездный городъ		343	1321	1317	
8.	Колышлей	уездный городъ		106	381	431	
9.	Сарва	уездный городъ		379	1471	1573	
10.	Велижанинъ	уездный городъ		533	3034	3212	
11.	Ульяновка	уездный городъ		413	2399	2676	
					17224	17899	
№ Станъ					35213		
1.	Велижанинъ	уездный городъ	Франковскій	1	7	2	35113
2.	Ванюки	деревня	тоже	19	67	52	
3.	Градъ	деревня	тоже	73	220	224	
4.	Пудрицъ Церковный	деревня	тоже	63	183	189	
5.	Славка	деревня	тоже	33	83	97	
6.	Зараво	деревня	тоже	1	1	3	
7.	Зараво	деревня	тоже	2	3	6	
8.	Заминка	деревня	тоже	1	2	3	
9.	Тоски	деревня	тоже	5	19	17	
10.	Колышлей	деревня	тоже	90	285	278	
11.	Красноводичинъ	деревня	тоже	49	176	170	
12.	Красноводичинъ	деревня	тоже	2	13	10	
13.	Красноводичинъ	деревня	тоже	29	90	89	
14.	Пенковичинъ	деревня	тоже	38	113	93	

Stronica z danymi statystycznymi powiatu bielskiego, uzyskanymi w trakcie spisu powszechnego, przeprowadzonego 28 stycznia (9 lutego) 1897 roku (Первая всеобщая перепись населения Российской империи) – AP w Białymstoku. (Stan to jednostka policyjno-administracyjna, obejmująca kilka gmin; w powiecie były zazwyczaj 2-3 stany). Fot. J. Plewa.

Grupa mieszkańców wsi Podrzeczany (Pudriczany) – większość z nich została spisana podczas obu omawianych spisów powszechnych. Fotografia została wykonana w 1937 r. przed domem Kuźmy Jakimiuka (po huclicznomu – Kuźmy Sołomijnoho).

dynie ich liczbę. Z pewnością w czasie nieobecności mieszkańców przez kilka lat *bieżeństwa* stan drewnianych budynków uległ bardzo znacznemu pogorszeniu.

Polskie władze państwowe, organizując w 1921 roku spis powszechny, postawiły przed nim cele polityczne. Polska państwowość w tym okresie, a zwłaszcza granice państwa polskiego, były jeszcze niepewne. Na znacznej części terytorium, do którego aspirowała odradzająca się po latach rozbiorów Polska, zamieszkiwała ludność niepolska. Celem spisu, jeśli chodzi o kwestie narodowościowe, było pokazanie dużej liczby ludności polskiej na terenach zdominowanych liczebnie przez Ukraińców i Białorusinów. Jest to również widoczne w opublikowanych wynikach spisu dotyczących obszaru dzisiejszej gminy Czyże.

Podczas spisu stwierdzono, że opisywany teren zamieszkuje 3.360 prawosławnych, 77 rzymskich katolików i 38 osób wyznania mojżeszowego. Należy domniemywać, że podane liczby pomimo pewnych błędów rachunkowych zawartych w opublikowanych tabelach oddają rzeczywistość, bo chociaż w większości wsi bezwzględnie dominowała ludność prawosławna, to w Ladach, Osówce i Wieżance oraz pojedynczo w innych wsiach mieszkały też rodziny katolickie. Trudny jest obecnie do zweryfikowania fakt, że wieś Czyże zamieszkiwały 22 osoby narodowości żydowskiej. W ujęciu procentowym prawosławni stanowili 96,7% mieszkańców, rzymscy katolicy – 2,2%, zaś wyznawcy religii mojżeszowej – 1,1%. Powroty z *bieżeństwa* trwały jeszcze po przeprowadzeniu spisu. Ponieważ w głąb Rosji wyjeżdżała ludność prawosławna, więc z pewnością odsetek ludności prawosławnej po wrześniu 1921 roku nadal wzrastał.

W kwestiach narodowościowych spis z 1921 roku nie oddawał istniejącej rzeczywistości. Wcześniejsze badania lingwistyczne, które w 1897 roku pozwalały mieszkańcom wschodniej części ziemi bielskiej zaliczyć do etnosu ukraińskiego, nie były brane pod uwagę. Świadomość narodowa prawosławnych mieszkańców obszaru dzisiejszej gminy nie była jeszcze na ogół wykształcona i najczęściej zamykała się w kręgu wyznawanej religii, czyli prawosławia. Zdawano sobie jednak sprawę z odrębności językowej w stosunku do Rosjan. Nieliczni na obszarze gminy rzymscy katolicy uważali się za Polaków, chociaż w kontaktach międzyludzkich posługiwali się z reguły tym samym językiem, co ich prawosławni sąsiedzi, a część z nich w ogóle nie znała dobrze języka polskiego.

Urzednicy spisowi, kierując się zapewne zaleceniami władz spisowych, a może też po części z własnej inicjatywy, dokonali ewidentnych fałszerstw spisowych. Na obszarze dzisiejszej gminy Czyże wśród ludności wyznania prawosławnego wynaleźli oni 530 osób narodowości polskiej. Wszystkich mieszkańców prawosławnej wsi Hukowicze, w liczbie 42 osób, zaliczyli do Polaków. Wielką liczbę Polaków, bo aż 151 osób, odkryto w całkowicie prawosławnym Zbuczu,

Wyniki spisu powszechnego z 1921 roku

Wieś	Domy	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	Rzymscy katolicy	Prawosławni	Bez wyznania	Żydzi	Polacy	Białorusini
Czyże	155	221	263	484	2	459	1	22	2	460
Hukowicze	8	23	19	42	—	42	—	—	42	—
Kamień	22	42	38	80	4	76	—	—	4	76
Kleniki	128	318	318	636	4	628	—	4	4	632
Kojły	84	185	201	386	—	380	—	6	—	386
Kuraszewo	136	209	247	456	2	454	—	—	165	291
Lady	21	53	51	104	30	74	—	—	30	74
Leniewo	36	78	79	157	2	149	—	6	11	146
Leszczyny	3	8	11	19	—	19	—	—	19	—
Łuszczce	7	16	19	35	—	35	—	—	35	—
Maksymowszczyzna	1	2	2	4	3	1	—	—	3	1
Morze	72	177	178	355	—	355	—	—	—	355
Osówka	26	43	58	101	16	85	—	—	101	—
Podrzeczany	33	34	36	70	—	70	—	—	—	70
Podwieżanka	4	2	7	9	—	9	—	—	—	9
Rakowicze	26	39	54	93	—	93	—	—	—	93
Sapowo	12	15	12	27	—	27	—	—	—	27
Szostakowo	27	63	51	114	2	112	—	—	29	85
Wieżanka	3	8	14	22	9	7	—	—	8	8
Wólka	8	13	19	32	3	29	—	—	3	29
Zbucz	58	129	127	256	—	256	—	—	151	105
RAZEM	870	1.678	1.804	3.482	77	3.360	1	38	607	2.847

natomiast w Kuraszewie, gdzie mieszkało zaledwie 2 rzymskich katolików, odnotowano 165 Polaków wśród ludności prawosławnej. Wykazano się przy tym niekonsekwencją, gdyż wszystkich mieszkańców mieszanej wsi Osówka (16 katolików i 85 prawosławnych) nazwano Polakami, natomiast w mieszanej wsi Lady (30 katolików i 74 prawosławnych) za Polaków uznano jedynie rzymskich katolików.

Ku temu, aby wśród ludności prawosławnej w opisywanym okresie pojawiła się polska świadomość narodowa, nie było wówczas żadnych przesłanek. Znajomość języka polskiego wśród prawosławnych była żadna, gdyż nie funkcjonowała polska szkoła, a na znacznym obszarze ziemi bielskiej Polacy stanowili jedynie nieznaczny odsetek i rzadko dochodziło do kontaktów z nimi. Znaczącym ośrodkiem polskości, położonym w odległości kilkunastu kilometrów od terenu obecnej gminy Czyże, był wtedy jedynie powiatowy Bielsk, więc z racji odległości i trudności komunikacyjnych kontakty mieszkańców terenu gminy Czyże z Polakami i językiem polskim musiały być wówczas jedynie sporadyczne. Potwierdzają to liczne dokumenty z lat międzywojennych, na których ówczesni mieszkańcy gminy Czyże podpisują się po rosyjsku, co świadczy o nieznajomości języka polskiego.

W opublikowanych danych spisu z 1921 roku podano, że we wsiach należących obecnie do gminy Czyże, mieszkało 2.847 Białorusinów. Było to kolejne nadużycie, gdyż w tym okresie nie było jeszcze podstaw do zaistnienia na tym terenie zjawisk, obecnie na ogół interpretowanych jako po-

wstanie białoruskiej świadomości narodowej. Wprawdzie ówczesni działacze białoruscy chcieli widzieć w swoim państwie także Bielsk, Brześć i Kobryń, lecz o Białoruskiej Republice Ludowej, proklamowanej w marcu 1918 roku w okupowanym przez Niemców Mińsku, zapewne mało kto wiedział. Sfera wpływów BRL była bardzo niewielka, istniała bowiem zaledwie kilka miesięcy i nie posiadała podstawowych znamion państwowości, gdyż nie utworzyła własnej armii, administracji i szkolnictwa, była jedynie tolerowana przez okupacyjne władze niemieckie. W pewnym ograniczonym zakresie czynniki sprzyjające zaszczepianiu białoruskiej świadomości narodowej na terenie dzisiejszej gminy Czyże mogły pojawić się w czasie późniejszym, gdy prowadziły tu ziałalność „Hramada” i Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi. Można przypuszczać natomiast, że od 1917 roku docierały informacje o powstaniu Ukraińskiej Republiki Ludowej i toczonych przez nią walkach o utrwalenie państwowości. We wspomnieniach najstarszych mieszkańców wsi obecnej gminy Czyże pojawia się z rzadka przekazywany z pokolenia na pokolenie motyw, jakoby ziemia bielska miała być częścią Ukrainy.

Władze polskie czyniły różne zabiegi w celu ograniczenia wpływów ruchu ukraińskiego na terenach należących przed I wojną światową do Rosji, zwłaszcza w woj. białostockim, a spis powszechny z 1921 roku był jednym z elementów tych działań. Podobna sytuacja miała miejsce w województwie poleskim, gdzie autochtonów wyznania prawosławnego

również nazwano Białorusinami lub tutejszymi, pomijając oczywisty fakt, że posługiwali się oni na co dzień gwarą języka ukraińskiego. Narodowy ruch białoruski i jego dążenie do własnej państwowości było zdecydowanie słabsze, stąd z punktu widzenia władz polskich korzystniej było przypisywać ludność prawosławną do narodowości białoruskiej, niż powiększać potencjał i tak już silnego ukraińskiego ruchu niepodległościowego. Widoczne jest to również w wynikach spisu z 1921 roku na terenie dzisiejszej gminy Czyże.

Sposób przeprowadzenia spisu w 1921 roku, a zwłaszcza jego opublikowane wyniki, zostały poddane totalnej krytyce jako nierzetelne i zafałszowane zarówno przez mniejszości narodowe, jak też poważne instytucje naukowe. W efekcie, po przeprowadzeniu kolejnego spisu powszechnego w 1931 roku, nie zdecydowano się na opublikowanie danych liczbowych dotyczących składu narodowościowego poszczególnych miejscowości. Utrudniło to weryfikację rzetelności sposobu przeprowadzenia tego spisu.

Zakończę refleksją, że wyniki pierwszych spisów ludności w porównaniu z dzisiejszymi danymi statystycznymi pokazują katastrofalną zapaść demograficzną na terenie gminy Czyże w czasie obecnym. W maju 2021 roku w gminie Czyże zameldowanych było 1.970 osób, przy czym większość z nich jest w wieku dojrzałym i starszym. Stanowi to zaledwie 30% liczby ludności z 1896 roku, natomiast gęstość zaludnienia wynosi mniej niż 15 osób na kilometr kwadratowy.

Jerzy PLEWA

Спаса в українській фольклорній традиції Підляшшя

У фольклорній традиції підляських сіл свято Преображення Господнього (19 серпня за новим та 6 серпня за старим стилем) звуть – СПАСА. Це одне з дванадцяти найбільших церковних празників, по значимості – третє після Різдва Христового та Великодня. У народній традиції воно вважається одним із найбільших хліборобських свят.

На Підляшші Спаса святкується скрізь, передусім на Святій Горі Грабарці, куди й досі прямують паломники, щоб урочисто його відзначити. Однак Преображення Господнє особливо святкується також у Преображенських церквах у Плесках і Сасинах, у яких є воно головним приходським святом, окрім того на могилах в Клениках, а також у монастирі св. Димитрія Солунського в Саках.

За давньою традицією того дня освячують перші плоди, передусім яблука. Традиція в'яжеться з давнім звичаєм, щоб перший урожай приносити Богові. Лише після освячення можна його споживати. На Підляшші повсюдна традиція, що до Спаса матері, яким померла дитина, не можуть їсти яблук. Ще й досі деякі жінки дотримуються того звичаю, та перше яблуко з власного городу споживають щойно після освячення у день Преображення Господнього.

Про Спаса сказали

Валентина Марцинович, Красне Село (нар. 1944 р.): Святковалі. На Грабарку всьо їзділі штороку, але колісь я ще поментая, мама, баба, всьо говорили, што їдуть на Суміницю*. А од чого тоє слово – не знаю. Їхалі фуорамі, я ще маленька їхала, баба моя, і тато, і мама. Їхалі помолітисся, крижикі везлі, хто шось мієв, якуюсь хворобу, за здоров'є молітисся, тоє їхалі. Але поментая, як бралі їсті з собою, то вже баба приказувалі, коб жадного м'яса, чи як то ще баба називалі по-давнійшому – скоромного, не бралі. Пішком ішли люде з тлумачками на плечах. Не так як теперка самоходи везут. Їхалі фуорамі, бо

ми пара раз їзділі. І доц ліє, похованємся, ще будинкув не било, як тепер, на Грабарці. Поментая, як біла малая, то до хліва між коровамі поховаліся, бо цієлу нуоч доц лієв. Але на правду їхалі молітисся, бо тепер одни їдуть – брідко кажучи – на вищчку оно, а є такія, што їдуть на правду помолітисся.

*Суміщиною в місцевій говірці звали колісь сусіднє село Шумілувка (поль. Szumiłówka)

Віра Федорук, Кленики (нар. 1932 р. у Кожині, пом. 2021 р.): У нас церков Преображенська на могілках і там святілі овоци*. Люді вельмі мнуого збирається, бо там і по могілках батишки в нас ходят.

На Спаса то нема де самоходу поставіті, кругом могілкі обстав'ят, бо в нас вельмі велікі могілкі, і мнуого збирається люді з усієх сьолув.

З могілок приходят додому і гостіна. Колісь то шось постовое било, бо то Спасувка, Спасувку постілі, а теперка ніхто не знає, што Спасувка – гостіна і всьо.

Приготов'яться, з чужих сьол понаїжджают і обіє дают, оно спокуойно, бо на Спаса забави не роб'ят.

Сядут і вже порієжут яблика чи груши, чи якісь ще там овоци, бо святят і віноград, а хто і сліви бере. А вже груши і яблика то конечне, коб билі.

Як хто знає, то і тепер не їдят, ждуть до свящюного яблика, коб з'їєті. Вже придут з церкви, сядают за стуол і подают яблика. Найперуч всіє берут по кусочкові і з'їдят, а тогди обієд.

Колісь мама моя питалася, чом одна баба не їсць до Спаса яблик. «Я не їм, бо в мене дітя ємерло, а йому не дадут їсті, бо – кажут – твоя маті яблицо з'їла. Йому не дадут яблика, як освятят. Тим дадут, а йому не дадут».

*В Клениках та сусідніх селах овоци це те саме, що садовина, тобто плоди садових дерев; у Києві – фрукти. З черги фрукти це те саме, що городовина або городина, тобто городні плоди та зелень, які є продуктами харчування (капуста, огірки, морква та ін.); у Києві – овоци.

Василь Бурота, Плески: Спаса то найбуольше в нас свято. Ще Лукаша є, але Лукаша то не такіє велікі празнік. Колісь іначей то виглядало, фуори коло церкви стоялі, а тепер все самоходамі приїжджают. Цукернікі наїжджают. Святят яблика, то такоє свято найважнієйше у нас.

Моя баба говорила, што Шатан [Сатана] яблицо взяв, Єва скусіла [спокусіла] Адама і воно зробілося грієшне, і не їлі дотуоль яблика, прокуоль його не освятіться. Освячане можна било їсті. Так баба, а роділасє в деветнадцетум вієкові, говорила.

**Записала Людмила ЛАБОВИЧ
Фото авторки статті**

Cerkiew drewniana w uroczysku Suminszczyna lub Hrabarka

Swjataja Hora Hrabarka – tak w miejscowej gwarze ukraińskiej brzmi nazwa prawosławnego miejsca kultu nieopodal Siemiatycz, które najbardziej masowo odwiedzane jest przez wiernych *na Spasa*, czyli w święto mające cerkiewnosłowiańską nazwę *Preobrażenije Hospoda Boha i Spasa naszoho Isusa Chrysta*. Jest to więc Przemienienie Pana Boga i Zbawiciela lub – jak przeczytamy w XIII-wiecznym łacińskim, gdzie pod rokiem 1260 wspomniany jest pobyt w Mielniku króla Rusi Daniela Romanowicza i jego modły w tutejszej cerkwi – *Spasa Izbawnika*, niesie bowiem *spasenije* i *izbawlenije*. Zatem bardziej uzasadnione będzie nazywanie *Hory Hrabarki* nie prawosławną Częstochową, co czynią media ogólnokrajowe, mając na względzie znaczenie miejsca, lecz podlaską Górą Tawor (inaczej Tabor, Fawor). Tam właśnie miało dokonać się wydarzenie, które nie później niż w VI w. ogół chrześcijan zaczął świętować 6 sierpnia wg ówczesnego kalendarza juliańskiego (inaczej starego stylu; wg wprowadzonego w XVI w. kalendarza gregoriańskiego, czyli nowego stylu, jest to obecnie 19 sierpnia).

Oczywiście, nasza Góra nad dolną strumienia *Trostianeć* to raczej rozległe wzniesienie o łagodnych zboczach – najbardziej stromy i malowniczy jest właśnie stok pomiędzy uzdrowiającym źródłem (przekształconym obecnie w studnię) a cerkwią *Preobrażenija*. Lecz określenie to jest właściwe niezależnie od cech fizycznych miejsca, uosabia bowiem przynależność sanktuarium do kręgu, do którego należy nie tak znowuż daleka Góra Poczajowska na Wołyniu, jak i Święta Góra, czyli Afon (Atos) na greckim półwyspie Chalkidiki.

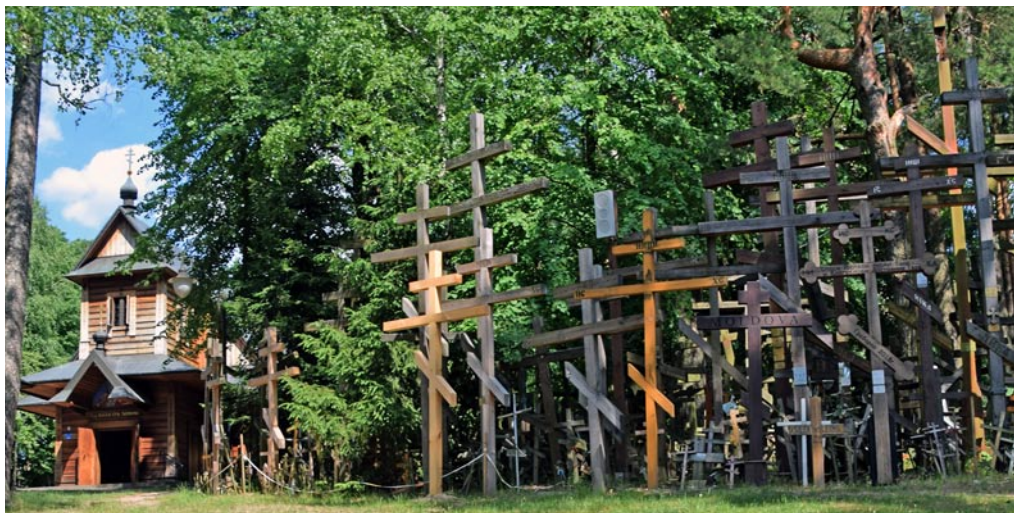
Inna sprawa, że znane teraz powszechnie określenie Góra Grabarka przyjęło się nie od razu. W wydanym w 1899 r. katalogu świętyń prawosławnych na terenie gub. grodzieńskiej, ułożonym wg czczonych w nich świąt, położenie interesującej nas cerkwi, przypisanej do parafialnej cerkwi św. Piotra i Pawła w Siemiatyczach (wówczas w dekanacie drohiczyńskim), określone zostało jako „w uroczysku Sumieńszczyźnie albo Grabarce (въ ур. Суменщизнѣ или Грабаркѣ)” (*Suminszczyna* – to miejscowa nazwa wsi mającej obecnie urzędową nazwę Szumiłówka i położonej najbliższej cerkwi; w okolicy Bielska nazwą *Suminszczyna* dla określenia celu pielgrzymek *na Spasa* posługiwano się jeszcze po II wojnie światowej). Co ciekawe, z publikacji tej wynika, że cerkiew *Preobrażenia Hospodnioho*, należąc do parafii siemiatyckiej, faktycznie znajdowała się na terenie ówczesnej parafii żerczyckiej, której *prychożanami* byli mieszkańcy otaczających ją wsi Grabarka, Sycze, Szumiłówka/*Suminszczyna* (zapisana tu jako *Сумиувъ-Волька* – Sumisz-Wółka) i Wakułowicze. Jest tu też krótki opis samej świątyni: „Cerkiew drewniana, z takąż dzwonnica, wzniesiona w 1710 roku, zaś w 1884 roku odnowiona dzięki staraniom miejscowej parafii z proboszczem Josifem Hereminowiczem na czele. Uważa się,

parafia siemiatycka przed półtora wieku

że w dawnych czasach istniał tu monaster, a niedaleko na wzgórzu jest cmentarz z kamieniami nagrobnymi, na których są wykute dawne krzyże o ośmiu końcach i starodawne litery słowiańskie o rysunku podobnym do liter greckich. Od 1710 roku jest to miejsce szeroko znane, gdyż jego szczególna świętość ratowała od szalejącej plagi morowej, z powodu której ludzie wymierali w całej okolicy, zaś ci którzy tu przyszli, nawet chorzy, przetrwali bez szkody. Stąd też na to sosnami porośnięte wzgórze, do prastarej cerkwi 6 i 16 sierpnia, a także w 10 piątek po Passze od dawien dawna przybywa mnóstwo *bohomolców* różnego stanu i zamożności, rozmaitej też religii” (daty świąt podane są tu oczywiście wg kalendarza juliańskiego; 16 sierpnia starego stylu to święto również związane z *Spasom Izbawnikom – Perenesenie z Edesy do Konstantynopola Nerukotwor-noho Obraza Hospoda Isusa Chrysta*).

Mamy tu więc skrótove przedstawienie ówczesnej wiedzy, opartej na przekazach ustnych i obserwacjach poczynionych w drugiej połowie XIX w., które do szerszej wiadomości zostały podane na łamach rosyjskojęzycznego dwutygodnika „Литовскія Епархіальныя Вѣдомости” (wg ortografii współczesnej – „Литовские Епархиальные Ведомости”). Tym kilku artykułom z lat 60. – 90. XIX w. warto poświęcić więcej uwagi, gdyż jest to nie tylko źródło wiedzy o początkach sanktuarium, ale też przyczynek do poznania szerszych aspektów naszej przeszłości i zrozumienia sytuacji religijno-politycznej, w której w tym czasie znaleźli się zarówno prawosławni Rusini, jak i ich współmieszkańcy o innej przynależności etnicznej i wyznaniowej. Nie są to materiały całkowicie nieznane, jednak w opracowaniach poświęconych Grabarce były cytowane tylko wybiórczo, z pominięciem wielu wątków. Jedną z publikacji ma też w znacznej mierze charakter szkicu etnograficznego, opisującego bytowanie zarówno wielowyznaniowego i wieloetnicznego ogółu siemiatyckich mieszczan, jak i *małorosyjskich* włościan z terenu parafii. Pora więc, aby przedstawić je jak najbardziej szczegółowo i obszernie.

Przybywa po kilka tysięcy schorowanych i cierpiących

Najstarszy znany nam artykuł z opisem uświęconego miejsca, opatrzony lakonicznym tytułem „Грабарка”, „Литовскія Епархіальныя Вѣдомости” opublikowały w 1866 roku, przy czym z zaznaczeniem, że jest to przedruk z periodyku „Виленскій Вѣстникъ” (niestety do pierwodruku na razie nie udało się dotrzeć). O autorze, który ukrył się pod pseudonimem *Кверцетусь*, wiemy tylko to, co sam ujawnił w treści publikacji – że w latach 50. XIX w. był nauczycielem języka rosyjskiego w *Дрогичинском дворянском училиществе*, a więc w pięcioklasowej szkole średniej dla młodzieży szlacheckiej, która funkcjonowała w Drohiczynie od 1835 r. Możliwe, że nazwisko zostało zaszyfrowane w samym pseudonimie, mającym związek z łacińskim słowem *quercetum* – dąbrowa (las dębowy), chociaż najbardziej pomocne w odkryciu personaliów *pana profesora* będzie oczywiście dotarcie do dokumentów szkolnych, o ile zachowały się w jakimś archiwum.

Artykuł zaczyna się od opisu położenia miejscowości: „14 wiorst na wschód od Drohiczyna, nieetatowego miasta powiatu bielskiego, znajduje się duże miasteczko targowe Siemiatycze; za tymi Siemiatyczami, 6 wiorst dalej na wschód, znajduje się uroczysko (ferma), zwane Grabarką, które do ostatniego powstania polskiego [woryginalemiatieža, czyli buntu] należało do ziemianina Fanshawe’a”.

Miastami nieetatowymi (*zasztatnyj gorod*) w rosyjskiej terminologii urzędowej nazywano pełnoprawne miasta, które nie były ośrodkami administracyjnymi powiatów (w 1892 r. wprowadzono nawet określenie *biezujednyj gorod*). Dziwny dla nas podział na miasta etatowe (*sztatnyj gorod*) i nieetatowe wynikał z faktu, że na anektowanych w końcu XVIII i na początku XIX w. terenach Rusi Koronnej i Wielkiego Księstwa Litewskiego miejscowe stosunki różniły się zasadniczo od sytuacji na ziemiach rosyjskich (wówczas określanych jako gubernie centralne lub Wielkorosja), gdzie „do XIX w. miasto i przyporządkowane mu terytorium były ze sobą nierozdzielnie związane: miasto nie istniało bez własnego powiatu”. Co więcej, administracja rosyjska wprowadziła też kategorię miasteczka (*miesteczko*) i właśnie do niej zaliczono Siemiatycze, zapewne dlatego, że było nadal miastem prywatnym (notabene, kategoria miasteczek istniała też w anektowanej przez Austrię Galicji). Mało komunikatywne są też dla nas użyte przez autora, pochodzące zapewne z głębi Rosji, pojęcia *uroczysko* i *ferma*. Bardziej czytelne wydaje się hasło w „Słowniku Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”: „Grabarka, wieś i folwark, pow. bielski, gub. grodzieńska, gmina Aleksandrówka, 48 w. od Bielska. Wieś ma 70 dziesięcin włościańskich [*dziesięcina – ok. 1,1 ha*]; folwark należał do dóbr siemiatyckich Fanshawe’ów, po 1893 r. rozparcelowany pomiędzy włościan. Wieś i folwark otaczał dawniej dokoła las. Pośród lasu, na niewielkim wzgórku, wznosi się

mała cerkiewka, filia siemiatyckiej. Miejsce to przez lud uważane jest za cudowne. Cerkiewka została zbudowana na pamiątkę, że mieszkańcy Siemiatycz, podczas powietrza morowego r. 1710, szukali tu schronienia” (1900 r.).

Ale wróćmy do artykułu Kwiercietusa, będącego najdawniejszym znanym opisem cerkwi i *praznika*, czy też *odpustu Spasa* – z tekstu wynika, że spostrzeżenia pochodzą z 6 sierpnia 1858 roku (w XIX w. było to 18 sierpnia wg nowego stylu): „Tam, w gęstym lesie, na dość szerokim wzniesieniu, u podnóża którego wije się strumień, zaś w cieniu drzew stoi samotna cerkiewka. Jest ta drewniana świątynia nadzwyczaj uboga, lecz znamienita przez swoją starodawność i cudowne uzdrowienia z różnych chorób

i dolegliwości tych, którzy z wiarą przybywają do tego sanktuarium. Ściany tej ostoi prawosławia są mocne, ale prawie nie było już dachu. W 1857 r. staraniem siemiatyckiego proboszcza przykryto go słomą. W ogóle nie ma posadzki, pozostały jedynie poprzeczne belki, na których kiedyś położono podłogę. Ikonostas składa się tylko z czterech bardzo starych niewielkich ikon, malowania rusko-bizantyńskiego, które często spotykamy w starych cerkwiach Kijowa i Nowogrodu. Ołtarz to prosty stół przykryty białym obrusem, oczywiście na czas trwania nabożeństwa. Wewnątrz świątyni nie ma żadnych dekoracji – nie ma nawet sufitu. Tutaj, 6 sierpnia, w święto Przemienienia Pańskiego [18 sierpnia wg kalendarza gregoriańskiego], przybywa po kilka ty-

sięcy schorowanych i cierpiących, a nawet zdrowych ludzi, nie tylko prawosławnych, ale także katolików i wielu (przychodząc z prawdziwą, głęboką wiarą) otrzymuje uzdrowienie, tak jak krąży o tym opowieści wśród ludu. Jest to więc miejsce święte. Zostało ono przyłączone do siemiatyckiej parafii prawosławnej.

W odległej przeszłości, za czasów Jarosława, wielkiego księcia kijowskiego, który założył Drohiczyn, potem książąt włodzimierskich na Wołyniu, wśród których był Wasilko (przypomnijcie Wasilków niedaleko Białegostoku), podobnie jak za Romana, księcia halicko-włodzimierskiego, z pewnością istniał tu monaster lub erem z mnichami-pustelnikami.

Wróćmy jednak do opisu święta 6 sierpnia w Grabarce. Tysiące ludzi, jak

Fragmenty map wykonanych wg zdjęć terenu z drugiej połowy XIX w., które pokazują wschodnią część prawosławnej parafii siemiatyczej. Mapa po lewej stronie przedstawia stan z lat 60. XIX w., zaś mapa u góry stan sprzed I wojny światowej – cerkiew Preobrażenia Hospodnioho została zaznaczona jako „Kaplica”.

powiedziałem, tłoczy się wokół świątyni, ale bez hałasu i krzyku, jak to bywa na podobnych ludowych zgromadzeniach. Nie zobaczycie awantur, wałęsania się bez celu i gapiostwa, ani też pijaństwa czy pijanych, u wszystkich myśli i duch są skupione na oczekiwaniu łaski Bożej. Wokół świątyni (ze względu na ciasnotę) prawosławne duchowieństwo z okolicznych parafii nabożnie służy modłami, akatysty w intencji zdrowia żyjących i za pamięć ich zmarłych bliskich. Liturgia w samej cerkwi trwa od dziesiątej rano do pierwszej. Echo niesie cerkiewne śpiewy daleko w gąszcz lasu. Przeciśnie-

cie się do wnętrza świątyni jest prawie niemożliwe, dobrze jest przybyć wcześniej, aby zająć najdogodniejsze miejsce. W czasie liturgii są mowy i pouczenia dla ludu. Zobaczycie wtedy, jak ludzie spragnieni prawdy chwytają i przyswajają słowa swoich pasterzy.

Duchownym nie starcza czasu na zaspokojenie potrzeb wszystkich spragnionych i głodnych stawy duchowej; niekiedy modlitwy są odkładane na drugi, a nawet na trzeci dzień. Ważniejsze osoby, a także właściciele ziemscy, często przyjeżdżają na drugi dzień, aby uniknąć tłoku i ścisku”.

Uratować się przed śmiercią można tylko w jednym miejscu!

Opisując cerkiew, Kwiercietus ograniczył się do obserwacji poczynionych podczas swojego pobytu, a także przypuszczeń o jej historii sięgającej pierwszej połowy XI w. – wielki książę kijowski Jarosław Mądry, syn Chrzciciela Rusi Włodzimierza Wielkiego, panował bowiem w Kijowie około 40 lat i zmarł w 1054 r. Nic natomiast nie wspominał o przekazach związanych z cudownym ocaleniem w tym miejscu mieszkańców Siemiatycz

podczas morowej zarazy, która zgodnie z danymi pozyskanymi przez bielszczanina Józefa Jaroszewicza przy pisaniu artykułu „Drohiczyn. Opis historyczny” („Athenaeum”, 1847 r.) odwiedziła te nadbużańskie strony w latach 1710-1711. Stąd też najstarszego wariantu tej opowieści należy szukać w opublikowanym w 1877 r. wieloczęściowym artykule „Этнографический и исторический очерк м. Семятичи и Семятицкой православной церкви”, którego autor podpisał się jako *Θ. А. Греб...ковъ*, a więc zapewne Fiodor Griebienszczikow. Był to więc bez wątpienia również przybysz z Wielkorośji, lecz dobrze zaznajomiony z lokalnymi stosunkami urzędnik, zapewne w Siemiatyczach.

Zaczynając historyczną część swego szkicu, Griebienszczikow zastrzegł, że „w cerkwi pozostało niewiele dokumentów, trzeba było więc korzystać przeważnie z opowieści starych ludzi, na ogół zgodnych ze znalezionymi dokumentami pisanyymi” (pochodziły one zarówno z cerkwi, jak i kościoła siemiatyckiego). Dzięki pochodzącym z 1697 r. stronicom z księgi metrykalnej ustalił on, że w tym czasie parochem (proboszczem) cerkwi siemiatyckiej był ojciec Paweł Smoleński, co potwierdzają inne źródła, z których wynika, że ów duchowny pełnił tu posługę ok. 40 lat (od 1722 r. był też drohicyńskim dziekanem, czyli jak dawniej mówiono – protopopem). Warto wspomnieć, że jako kandydat na duszpasterza Rusinów w Siemiatyczach i okolicy został w 1692 r. przedstawiony unickiemu biskupowi włodzimierskiemu przez ówczesnego właściciela Siemiatycz Benedykta Pawła Sapiechę – było to prawo prezenty lub kollacji, wynikające z tego, że feudalny właściciel danego majątku, a takim było też miasto Siemiatycze, był też kolatorem (łac. *collator* – ofiarodawca), fundującym parafię i świątynię. W rzeczywistości fundatorami cerkwi czy kościołów byli mieszczaństwo i chłopci, albowiem to oni wytwarzali dochód, który dany magnat mógł przeznaczyć na tego typu pobożne działania, zresztą wcale nie bezinteresowne, bo w ówczesnym przekonaniu miały one pomóc w uzyskaniu zbawienia wiecznego. Oczywiście, gdy możliwe rody ruskie, w tym Sapiehowie, wyrzekły się już prawosławnej wiary przodków, inwestowano głównie w budowę *łacińskich* kościołów, zaś w przypadku *ruskich* cerkwi, tak-

że miejskich, przestawano na niewielkich drewnianych budynkach. Ilustracją tej reguły są również dobra siemiatyckie, obejmujące miasto i kilkanaście wsi zamieszkałych przez Rusinów, którzy też modlili się w siemiatyckiej cerkwi – już w pierwszej połowie XVII w. Sapiehowie wyłożyli środki na okazały murowany kościół w Siemiatyczach, zaś porządny murowany budynek cerkiewny powstał tu dopiero w 1865 r., głównie dzięki wsparciu administracji rosyjskiej.

Z przekazów ustnych pochodziła natomiast relacja o cudownym uzdrowieniu i uratowaniu przed – jak wówczas mówiono – morowym powietrzem. Zanim bowiem odkryto drobnoustroje powodujące dżumę, czarną ospę, cholere, tyfus i inne śmiertelne choroby zakaźne, sądzono, że przyczyną masowego umierania – czyli moru/pomoru – jest po prostu samo *złe powietrze* (stąd też pojęcie *zapowietrzenia*). Oto liczący wówczas ponad półtora wieku przekaz historii mówionej: „Za probostwa cerkwi siemiatyckiej Pawła Smoleńskiego, w 1710 roku, wraz z nadejściem ciepłych miesięcy, zaczęło się w mieście morowe powietrze, które z początkiem jesieni nasiliło się do straszliwych rozmiarów. Ludzie umierali na ulicach, wiele domów było całkowicie opuszczonych, a uciekinierzy z Siemiatycz roznosili chorobę po okolicznych wioskach, tak że ludzkie ciała zalegały ulice i drogi, zakażając powietrze. W tym czasie, jak głosi podanie, jednemu ze starszych parafian objawione zostało we śnie, że uratować się przed śmiercią można tylko w jednym miejscu, a mianowicie w lesie koło wsi Grabarka, w uroczysku Sumińszczyzna. O śnie tym starzec opowiedział parochowi, który uznał to za boski nakaz i wraz z resztą parafian osiadł we wskazanym miejscu. Jest to wzgórze porośnięte wysokimi sosnami, poniżej płynie strumyk, który ma początek 10 wiorst dalej. Na górze tej osiadł duchowny wraz z parafianami. W drodze zmarło kilku chorych, kilka osób zachorowało i niektórzy z nich też zmarli, ale wraz z przybyciem do Grabarki śmiertelność ustała i chorzy zaczęli zdrowieć, co nie zdarzało się od samego początku moru. Zmarłych w drodze, za radą ojca Pawła, nie porzucono, jak czyniono wcześniej ze strachu przed zarażeniem, ale dowieziono na miejsce i z dala od góry, w lesie, pochowano; ich nagrobki można zobaczyć też obecnie.

Tymczasem w Siemiatyczach i okolicznych wsiach mor nadal szalał z taką samą siłą. Pogłoska o świętym miejscu w pobliżu wsi Grabarki, gdzie choroba nie śmie tykać ludzi, wkrótce rozprzestrzeniła się po objętym zarazą terenie i ruszono w to miejsce, aby szukać ratunku, tak że wkrótce na wzgórzu zgromadziło się kilkanaście tysięcy osób. Pomimo tego, że przybywano tu z miejsc objętych zarazą, a nawet przyprawiano ze sobą chorych, straszna choroba w ludzkiej masie się nie rozprzestrzeniła, a chorzy, którzy dotarli do tego miejsca, zdrowieli. Tak zbawczy wpływ tego miejsca można przypisać jedynie obecnej tam łasce Bożej. Ocaleni z moru postanowili wybudować w tym miejscu cerkiew ku czci Przemienienia Pańskiego. Ówczesny właściciel Siemiatycz, do którego należał też las i uroczysko Sumińszczyzna, pozwolił pobrać z tego lasu materiał na cerkiew, wziął też na siebie koszty jej budowy. Budowniczymi-robotnikami byli ci, którzy uratowali się od zarazy. Budowa szła tak szybko, że już pod koniec roku cerkiew została ukończona i wyposażona tymczasowo w naczynia liturgiczne i obrazy z cerkwi siemiatyckiej. Z zewnątrz była podobna do cerkwi siemiatyckiej, ale jej wnętrze mocno przypominało kościół rzymskokatolicki. Zarówno w tamtym czasie, jak i obecnie jest ona uważana za filię cerkwi siemiatyckiej.

Na początku 1711 roku mor ustał, a mieszkańcy Siemiatycz wrócili do swoich domów i zastali je splądrowane; na ulicach poniewierały się na wpół rozłożone ciała tych, którzy mając nadzieję na obłowienie się porzuconym dobrem, pozostali w zapowietrzonym mieście i swoją chciwość przypłacili życiem; gryzły się nad nimi psy i pokrywały je stada kruków i innych ptaków drapieżnych. Obraz był okropny i na długo pozostał w ludzkiej pamięci”.

Możliwe że poświęcenie nowo zbudowanej cerkwi *Preobrażeniu Hospoda Boha i Spasa naszoho Isusa Chrysta* wynikało z prostego faktu, że uchodźcy z Siemiatycz i okolicznych wsi doświadczali tu *Hospodnioho spasenija*. Ale może też wskazywać na datę przybycia w to *spasenne mistic* siemiatyczan, którzy wyruszyli w drogę po jesiennym wzmożeniu epidemii. Wprawdzie media przyzwyczyły nas do astronomicznych pór roku, a więc początku jesieni w ostatniej

Spasa na Hrabarci w latach 80. XX w. Fot. J. Plewa

dekadzie września, trzeba jednak pamiętać, że wg tradycyjnego kalendarza ludu ukraińskiego, także w pow. bielskim, jesień zaczyna się o wiele wcześniej, bo już *Hanna – osinnia panna*. Skoro *Uspe-nije prawednoji Hanny*, szczególnie uroczyste obchodzone *u Staromu Kornyni*, przypada na 25 lipca (7 sierpnia), to *Spasa* jest już świętem jak najbardziej jesiennym. W czasach współczesnych Griebieszczikowowi, a więc ok. 1877 r., miało ono na *hory Hrabarci* następujący przebieg: „6 sierpnia to święto patronalne cerkwi Przemienienia Pańskiego; na ten dzień gromadzi się tu kilka tysięcy ludzi różnych wyznań, którzy przychodzą nie tylko z okolicznych miejscowości, ale też z innych powiatów, z odległości 75 – 100 wiorst; wszyscy podążają ku świątyni w nadziei, że przez modlitwę otrzymają tu uzdrowienie i pocieszenie w chorobie i smutku. Tradycja mówi o przypadkach uzdrowień dzięki

modlitwie w tym właśnie miejscu; szkoda tylko, że takich przypadków nie zapisywano, a teraz w opowiadaniach o nich trudno oddzielić prawdę od fantazji.

Zgromadzeni w ciszy lub szepcząc modlitwy tłoczą się wokół cerkwi, gdzie przez cały czas Jutrzni i Liturgii kilku duchownych spowiada wszystkich chętnych. Na zakończenie mszy odbywa się wokół cerkwi procesja, podczas której, gdy ikony i chorągwie znajdują się na ścianie ołtarzowej, jeden z duchownych wygłasza kazanie właściwe dla święta i miejsca. Jeszcze cztery lata temu cerkiew Przemienienia Pańskiego miała bardzo zły dach, tak że cały przeciekał, gdy padało; miejscowy proboszcz przy pomocy dobrych ludzi, także wyznania luterńskiego, ale mających prawosławną świątynię w wielkim poważaniu, naprawił dach, objając go nowymi deskami, dzięki czemu zapobiegł nieuchronnemu uszkodzeniu ścian”.

Zgubna ręka śmierci nie dotknęła uchodźców

Opowieść o cudownym zbawieniu streszczył też ks. Josif Hiereminowicz, proboszcz parafii siemiatyckiej w latach 1878-1896, który wplótł ją w artykule o zakończeniu rozbudowy świątyni, opublikowany na łamach „Wiedomostiej” w 1895 r. („Обновление Грабарской церкви в Семятическомъ приходѣ”): „Warto tu przypomnieć o znaczeniu, jakie wspomniana cerkiew ma dla miejscowej ludności prawosławnej, a także wymienić trudności, z którymi musiałem się zmierzyć przy jej renowacji. Cerkiew grabarska została zbudowana w 1710 r. w następujących okolicznościach. Wraz z nadejściem we wspomnianym roku ciepłych miesięcy w mieście Siemiatycze pojawiło się straszliwe morowe powietrze. Ludzie umierali w ogromnej licz-

bie. Epidemia została rozprzestrzeniona na okoliczne wsie i przysiółki. Do jesieni jeszcze się nasiliła. Straszna kara Boża została głęboko odczuta przez lud.

W tym czasie, jak mówi kronika, pewnemu staremu parafianinowi cerkwi siemiatyckiej było objawione we śnie, że uratować się przed śmiercią można tylko w jednym miejscu, a mianowicie w lesie w pobliżu wsi Grabarka, położonej 9 wiorst od Siemiatycz i 5 wiorst od granicy parafii siemiatyckiej, na górze oddzielającej parafię mielnicką od żerczyckiej. Starzec opowiedział o tym parochowi Pawłowi Smoleńskiemu, który przyjął to za wskazówkę z góry, osiedlił się z pozostałymi przy życiu mieszkańcami swojej parafii we wskazanym miejscu – na wzgórzu porośniętym wysokimi sosnami. I rzeczywiście, zgubna ręka śmierci nie dotknęła uchodźców. Z wdzięczności Panu za zbawienie lud wybudował na tym miejscu cerkiew, tak więc grabarska świątynia jest pomnikiem cichym, lecz wyraźnym świadkiem cudu miłosierdzia Bożego, przelanego na miejscowy lud w straszliwej godzinie śmiertelnej choroby. Ludność okoliczna, zarówno prawosławni, jak i katolicy, święcie zachowuje w swej świadomości niegdysiejsze Boże nawiedzenie. Z wielką czcią i bojaźnią Bożą czci ona nie tylko tę świątynię, ale także górę, na której została zbudowana. W święto Przemienienia Pańskiego, na którego cześć i chwałę zbudowano cerkiew grabarską, przybywają tu liczni pielgrzymi (do 2 tys.) z powiatu bielskiego, brzeskiego, białostockiego i innych. To zgromadzenie wyraźnie mówi o tym, jak ludzie odnoszą się do tej świątyni i miejsca”.

Starodawny cmentarz i inne kwestie

W swoim opisie Grabarki Kwiercietus wspomina też o tym, że jego zainteresowanie wzbudziły *mohilki* na wzgórzu: „Niedaleko od opisywanego miejsca, półtorej wiorsty od wsi, od fermy, znajduje się również starodawny, najbardziej niezwykły cmentarz, który także świadczy o starożytności w tutejszym regionie prawosławia. Kilka razy podczas mojego pobytu w Drohiczynie zamierzałem go obejrzeć, zawsze jednak przeszkadzały mi w tym różne sprawy i okoliczności, zarówno domowe, jak i służbowe. A oto jak do-

wiedziałem się o istnieniu tego cmentarza. Jako nauczyciel języka rosyjskiego w byłej drohiczyńskiej szkole szlacheckiej często nakazywałem swoim uczniom, aby opisali miasto lub wieś, w której spędzili dzieciństwo. Właśnie w jednej z takich prac znalazłem informację, że jest od niepamiętnych czasów jakiś dawny cmentarz w lesie, określony jednak jako szwedzki, napis na kamieniach też miał być szwedzki; na poparcie tej opinii chłopiec twierdził, że nie tak dawno i ostatecznie zdecydowali dwaj uczeni, kolekcjonerzy antyków (jeden z nich pochodził z Warszawy, a drugi z Wilna, jak pszczoły miód zbierali dla swoich muzeów, na dodatek obaj w towarzystwie właściciela ziemskiego Fanshawe, człowieka również europejskiego), że znaki pisma są, ni mniej ni więcej, szwedzkie.

Zdałem sobie sprawę, że to niemożliwe: Szwedzi, zmierzając pod Połtawę, szli inną wiadomą drogą, ale nie przez tę okolicę. Wreszcie znalazłem okazję, a mianowicie 6 sierpnia 1858 roku; w dniu Przemienienia Pańskiego, odwiedzając Grabarkę, obejrzałem także tajemniczy cmentarz w lesie. Jakież było moje zdziwienie, gdy na niewielkim wzgórzu, częściowo porośniętym lasem, znalazłem kamienie nagrobne z wapienia, płyty (niektóre granitowe) z wykutymi krzyżami o ośmiu końcach, a po ich bokach, gdzie należy, starodawne litery słowiańskie, z rysunkiem podobnym do liter greckich (wiadomo, że im starsze pismo, tym bardziej przypomina greckie). Niektóre płyty były rozbite, prawdopodobnie przez pastuchów, a inne zostały przesunięte, możliwe że przez poszukiwaczy skarbów”.

Do tej kwestii odniósł się również Griebieniczikow, nie zgadzał się jednak z domysłami Kwiercietusa, który je „na podstawie znalezionych na kamieniach krzyży o ośmiu końcach, odnosi do czasów sprzed unii”, i twierdził, że są to „kamienie na mogiłach tych nieszczęśliwych ofiar moru, które nie zdążyły uratować się w świętym miejscu i zostały pochowane niedaleko od niego; krzyże o ośmiu końcach niektórzy unicy zachowywali jeszcze przez długi czas, dopóki nie weszły w użycie krzyże o czterech końcach, stąd też także na mogiłach z początku XVIII w. mogły być takie krzyże o ośmiu końcach”.

Ze swoim poprzednikiem Griebieniczikow nie zgadzał się także co do przy-

puszczenia, „że w dawnych czasach na miejscu cerkwi Przemienienia Pańskiego znajdował się prawosławny monaster i cerkiew ta jest współczesna temu monasterowi, na dowód czego wskazuje się na zmurszałość cerkwi. Wydaje się jednak, że jej zły stan to skutek rozwalającego się dachu, jej ściany są bowiem mocne, a bierwiona uległy jeszcze zgniciu, co oczywiście nastąpiłoby, gdyby świątynię wzniesiono przed unią, tj. najpóźniej w połowie XVI wieku; sam wygląd wewnętrzny cerkwi wskazuje na jej budowę w dobie unii, w czasie gdy upowszechniły się już obrzędy łacińskie, przy jednej ze ścian są bowiem wyraźne ślady łacińskiego ołtarza, obecnie zakrywane przez ikonę zaołtarzową; poza tym samo powstanie cerkwi było na tyle świeże, że są osoby, którym o tym wydarzeniu opowiadali ludzie będący naoczными świadkami i uczestnikami jej budowy”.

Co do czasu budowy cerkwi *Preobrażenia Hospodnioho*, którą widzieli obaj autorzy, rację miał oczywiście Griebieniczikow, obecnie znamy bowiem dokumenty dokładnie go określające. Zbadania wymaga natomiast sprawa cmentarza, który przypisywano Szwedom, podobnie zresztą jak wiele innych twórców ludzkiej ręki o nieznanym już pochodzeniu, np. wczesnośredniowiecznych grodzisk – rzekomo „szwedzkich okopów”. Wiązało się to jednak nie z okresem bitwy pod Połtawą (1709 r.), ale z wcześniejszym o nieco ponad pół wieku tzw. potopem szwedzkim, który był tu szczególnie niszczący i głęboko wrył się w ludową pamięć. Griebieniczikow w opisie wydanym z 1710 r. twierdzi, że „nagrobki można zobaczyć też obecnie”, powinny więc istnieć także dzisiaj, lecz miejsce ulokowania cmentarza nie zostało precyzyjnie określone. Frazy „niedaleko od opisywanego miejsca” (Kwiercietus) i „z dala od góry, w lesie” (Griebieniczikow) wskazują, że nie jest to raczej cmentarz przy samej cerkwi, który istniał przed powstaniem w 1947 r. monasteru, a potem parafii (był zaznaczany już na mapach z okresu międzywojennego).

Jurij HAWRYLUK
Fot. autora artykułu

Владика Адам у моїй пам'яті

24 липня 2016 року, у день пам'яті св. благовірної княгині Ольги, в Сяноці зупинилося серце Високопреосвященнішого Архієпископа Адама. Отже, минає 5 років від моменту, коли відійшов від нас один із найвизначніших ієрархів Православної Церкви в Польщі післявоєнного періоду, одна із ключових постатей життя української громади в Польщі на зламі ХХ та ХХІ століть, але також Людина важлива у моєму особистому житті.

Коли згадую архієпископа Адама, в очах постає достойний ієрарх, князь Церкви, який стоїть на кафедрі, очолюючи Божественну Літургію, чи спираючись на жезлі виголошує з амвону глибоку проповідь до своєї пастви. У вухах чую особливий тембр голосу Владика, який запам'ятався мені назавжди і який я впізнавав при першому слові. Згадуються слова «Мої дорогенькі», якими владика Адам часто починав свої проповіді, звертаючись до народу Божого. Виринають з пам'яті мотиви різних проповідей архієпископа, який в ясних, чітких словах давав євангельські наставлення, вчив любові до своєї традиції, Церкви, прадідівської православної віри, рідної культури, мови. Бачу перед очима Владика, який з посохом іде на гору Явір, який очолює хресний хід з нагоди свята чи стоїть на сцені «Лемківської вагри».

Проте, крім цих картин, які мають публічний вимір, згадуються також інші, більш особисті. Адже владика Адам відіграв важливу роль також у моєму житті, впливаючи на формування моєї особистості – ідентичності, розуміння Святого Православ'я, відношення до рідної традиції, культури, мови... Випала мені честь не лише почути слова виголошувані з амвону та спостерігати за його архипастирським служінням. Щасливо мав я змогу познайомитися з ним особисто, спільно обговорювати різні теми та співпрацювати при вирішенні питань, важливих для нашої Церкви і народу, чи, разом з сім'єю, просто відвідувати Владика. У моїх спогадах про цього Ієрарха церковний, громадський контекст переплітається з сучасним особистим.

...в очах постає достойний ієрарх, князь Церкви, який спираючись на жезлі виголошує глибоку проповідь до своєї пастви...

Фото Ю. Гаврилюка. 2004 р., Ждіння

Вперше мав я нагоду зустріти о. протоієрея Олександра Дубця (це світське ім'я майбутнього ієрарха) у липні 1980 року, коли 12-річним хлопцем поїхав з мамою «в гори», в околиці Сянока. Вибрали ми цей напрям, можливо, тому, що це було найближче Люблина, де ми жили, а може і тому, що в Сяноці була церква. Було очевидним, що коли в місці, куди їдемо, є церква – тут джерелом інформації було для нас офіційне видання нашої Церкви «Православний календарь» – треба її відвідати. Так потрапили ми до церкви Святої Трійці в Сяноці.

Не були ми тоді свідомі, що православна традиція на цих землях є в дечому відмінною від цієї, яку знали з Підляшшя, звідки наші предки, та з Люблина. Саме цей візит у церкві в Сяноці і зустріч з її священником були для нас першим контактом з православною традицією з українським культурним

обличчям, якого на нашому Підляшші вже майже не було, оскільки півтора століття раніше замінено його російським культурним бекграундом.

Храм відкрив отець протоієрей Олександр Дубець, на той час настоятель місцевої православної парафії та перемиський декан, і зробив нам довгу екскурсію по церкві. Багато розповідав, звичайно, польською мовою, якою до нього звернулася мама, адже іншою ми тоді не спілкувалися; показав нам те, чого приходячи просто на службу ми б не побачили. Інформація про історію Православ'я на цій землі, про традицію, але також про елементи оснащення храму – була для нас нова і цікава. Більше – була відкриттям зовсім нового, незнаного світу.

Отець Олександр також поцікавився нами, мабуть одними із багатьох туристів, які заходили до його церкви. Запитав звідки ми, перепитував про різні

Треба також згадати широкомасштабні відзначення в Перемисько-Новосанчівській єпархії ювілею 1000-ліття хрещення Київської Русі.

речі – лише після років я зрозумів значення цих запитань. Ми звичайно сказали, що православні, що приїхали з Люблина, мама сказала, що народилася в Гайнівці на Підляшші. Відчували ми, що коли ми православні, то для священника – свої. Тоді він поставив ще одне запитання, на яке в майбутньому я наполегливо шукав справжньої відповіді. Було дуже просте: А ким ви є за національністю? Мама тоді автоматично відповіла: «Polakami». Репліки о. Олександра вже не пам'ятаю, але це просте запитання і відповідь моєї мами закарбувалися в моїй пам'яті. І згодом, як ставав старшим, постійно задумувався над цим запитанням сяніцького священника, адже воно таке очевидне для кожної людини. Задумувався також над відповіддю моєї мами – чи вона відповідає правді? Адже в церкві польської мови не чуємо, більшість православних на Підляшші польською на щодень не говорить, старше покоління в моїй родині знало й інколи вживало в побуті російську. Це був поштовх для глибоких пошуків ідентичності, але, звичайно, значення цього візиту зрозумів я після багатьох років, коли аналізував ці всі події.

Після відвідання сяніцької церкви пішли ми пішки до Команчі – дорогою, хоч краще і приємніше було б піти ту-

Фото Ю. Гердлюка

ристичним маршрутом через гори, але цього нас навчив досвідчений турист вже в турбазі у Команчі, де ми заночували. Побачили чергові церкви, відкривали нові, незрозумілі для нас ситуації, як те, що в лісі за Команчею ростуть у горах фруктові дерева чи стоять залишки хатніх коминів. Або, що у костелі в Команчі служать «по-церковному», але якось інакше, не в нашому дусі... Тоді цього всього ми не розуміли, тому почали читати, питати і шукати відповідей.

У наступних роках з зацікавленням слідували ми з мамою за церковними подіями на Підкарпатті. Звичайно, для всіх православних у Польщі вагомими подіями стали хіротонії нових єпископів на початку 1983 р. Саме тоді, у січні, архиєрейську хіротонію отримав священник, з яким ми познайомилися у Сяноці та який раніше прийняв монашеский постриг і чернече ім'я Адам. Для нас мало значення й те, що він дістав звання «єпископ Люблинський», хоч було воно лише символічним, адже новий владика надалі залишався в Сяноці. Проте одного разу відбулася урочиста служба єпископа в його титулярній кафедрі – Спасо-Преображенській церкві в Люблині. Тоді владика Адама вітали в храмі українською, що було винятковістю, бо в цей час всі пропо-

віді і звернення до вірних були тут російською мовою. Також я помітив, що у «свічному ящику» цього дня з'явилися старі церковні видання українською мовою. Тобто сама присутність владики вплинула тоді на появу у церковному житті в Люблині українських елементів, яких раніше не було.

У ті роки ми з мамою часто їздили в різні регіони Польщі, у тому числі на православні свята та церковні події. Коли надійшла вістка про інгрес єпископа Адама на кафедру єпископа Перемиського і Новосанчівського – в Сяноці у жовтні 1983 р., вирішили ми взяти участь у так історичному заході. Велике враження зробило на нас, коли виявилось, що в у сяніцькому готелі «Dom Turysty», де ми замовили нічліг, ночують також ієрархи, які прибули на інгрес – зустріти на готельному коридорі архиєрея було для нас тоді надзвичайним.

Участь в інгресі стала великим пережиттям: численні ієрархи, сонм духовенства, багато вірних з різних місцевостей, великі слова, які відображали значення події... Саме тоді з'явилася також монографія доктора Маріана Бендзи про історію Перемиської єпархії, яка відіграла важливу роль у формуванні мого знання і розуміння історії Церкви. Тоді література на цю тему була мало доступною – пам'ятаю, як сидів пополуднями в бібліотеці Католицького люблінського університету, де міг читати книжки про Православ'я, яких ніде інде не вдавалося знайти.

Інгрес владика Адама був для нас черговим контактом з місцевою православною церковною традицією. У церковному житті в Перемисько-Новосанчівській єпархії бачили ми елементи, до яких не звикли: інший варіант церковнослов'янської мови, тобто її українська вимова, інші мелодії церковного співу, дещо інший спосіб служіння, використання в проповідях і контактах з вірними української мови, а не російської, як на Підляшші чи в Люблині. Були речі для нас дивні, а навіть чужі, особливо ті, що нагадували католицькі традиції, як лавки в церквах, деякі хоругви подібні до костельних, дзвінки під час служби, монстранції, різьби в церквах, відмінні ризи священнослужителів чи те, що жінки входили до вітваря. З черговими приїздами на Підкарпаття дещо починали розуміти, – важливу роль відіграв у цьому саме інгрес, – хоч багато залишалося неясним і незрозумілим. До речі, не тільки

Де б Владика не служив, він завжди правив богослужіння з українською вимовою та українською мовою говорив проповіді. Своїм архиєрейським авторитетом закликав до вірності Православ'ю та разом з тим наголошував на необхідності збереження рідної мови, культури, традиції, показуючи, що вони з собою пов'язані. Завдяки Владиці Адамові відчували ми, що є в Церкві для нас місце, що є в Церкві місце для української традиції.

для нас, бо пам'ятаю фразу, яку сказав священнослужитель з-поза Підкарпаття, чи то під час інгресу, чи то згодом: «Trzeba było na ingres wynieść ławki z sanockiej cerkwi, a potem już nie wnosić». Це було прагнення зробити церковне життя на Підкарпатті подібним до цього «нашого» підляського, отже, синодального. Бо все, що є іншим ніж «у нас», багатьма сприймалося як неправославне.

З часом починали ми розуміти, що не всі елементи церковного життя в Перемисько-Новосанчівській єпархії, які є відмінними від «нашого» підляського стандарту, чужі православній традиції. Деякі, справді, прийшли з чужої традиції. Проте почав я усвідомлювати, що багато, раніше нам невідомих, елементів церковного життя на Підкарпатті є продовженням древньої київської православної традиції. Тут вони збереглися, а на Підляшші були, у XIX – на початку XX ст., викорінені і замінені російською традицією. Я зі здивуванням відкривав, що вперше мною побачене на Підкарпатті колись було частиною православної традиції на нашому Підляшші. Помічав, що певні елементи, які на Підкарпатті є стандартними, збереглися де-не-де й на Підляшші, наприклад, у сільських парафіях – служіння Утрені вранці, а не під час Всенічного Бдіння увечері, чи тетраподи, а не аналої, на середині церкви. Отже, багато цього, що спочатку здавалося чужим, «іншим», після читання наукової літератури, розмов та аналізу виявлялося втраченими елемента-

ми власної, підляської традиції. Велику роль у цьому відіграло саме спостереження за діяльністю єпископа Адама.

Коли мені було кільканадцять чи двадцять кілька років, я старався пізнавати різні місця. Почав їздити на Лемківщину, щоб мандрувати по Нижньому Бескиді та відвідувати церковні свята і культурні заходи, на яких зустрічав також владика Адама. Тоді не мав з ним особистого контакту, адже був молодим хлопцем, анонімним учасником цих подій та ще й людиною іззовні. Проте з увагою спостерігав за його діяльністю та словами. Особливо запам'яталось кілька епізодів. На святі свв. апостолів Петра і Павла на горі Явір десь у кінці 80-х років велике враження зробила на мені прекрасна, щира проповідь-заклик про необхідність збереження своєї східнохристиянської православної традиції, культури і мови предків. Згадуються прекрасні служби владика Адама під час чергових «Лемківських ватр», які відбувалися в Чорній, Бортному, Ганчовій, а згодом у Ждині. Знаменним було те, що були вони інтегральним елементом заходу і відчувалося, що слова владика і його присутність на «Ватрі» мають для учасників велике значення. Мали значення також і для мене, адже показували, що збереження своєї церковної та культурної традиції – водночас, у симбіозі між церковним та культурним і національним життям, є можливим.

У пам'яті закарбувалася також інша подія, яка зробила на мені велике враження – посвячення у 1985 р. церкви

Високопреосвященніший **Архиєпископ Перемиський і Новосанчівський Адам** (у мирі – Олександр Дубець) народився у селі Фльоринка на Західній Лемківщині 14 серпня 1926 р. У роки Другої світової війни навчався в українській вчительській семінарії в Криниці. В час війни втратив батька, який загинув у концтаборі Аушвіц. У 1947 р. був депортований у рамках акції «Вісла». У 1956 р. вступив до Православної духовної семінарії у Варшаві, а згодом до варшавської Християнської богословської академії, яку закінчив зі ступенем магістра богослов'я. В листопаді 1964 р. був висвячений на диякона, а 30 січня 1965 р. прийняв ієрейську хіротонію. Першою його парафією стала Висова на рідній Лемківщині, згодом Кальників біля Перемишля. У 1966 р. став парохом православної парафії Святої Трійці в Сяноці та Ряшівським деканом. 18 січня 1983 р. прийняв монашеський постриг з ім'ям Адам. 30 січня 1983 р. у митрополитому соборі Св. Марії Магдалини у Варшаві відбулася архиєрейська хіротонія архимандрита Адама у єпископа Люблинського. 30 жовтня 1983 р. у Сяноці відбувся його інгрес на кафедру єпископа Перемиського і Новосанчівського. У 1996 р. єпископ Адам був возведений у сан архиєпископа. Помер 24 липня 2016 р. в Сяноці. Похоронений у крипті православної церкви св. Володимира Великого в Криниці.

Організуючи поїздки чи табори на Лемківщині, старався так спланувати програму, щоб відбулася зустріч з Владикою, щоб учасники мали нагоду послухати його мудрих наставлень (фотографія з поїздки Українського Товариства у 2007 р.).

в Зиндрановій, яка була першим православним храмом, побудованим на Лемківщині після війни. Дуже сильними були на цій величавій урочистості слова владыки Адама і митрополита Василя. Тоді я вперше побачив також інших людей, з якими згодом познайомився і які відіграли важливу роль у моєму житті, а саме ієромонаха, зараз архієпископа, Авеля та старосту зиндранівської церкви, сьогодні вже покійного Федора Іоца. Це все дало мені можливість краще пізнавати православну і культурну традицію Лемківщини, в житті якої центральною постаттю був для мене, безперечно, єпископ Адам.

У цей час формувалася моя власна національна ідентичність – ідентичність хлопця родом з Підляшшя, який народився і більшість життя прожив у Люблині. Шукав я відповіді на запитання: ким я є, якої ми – люди з Підляшшя – національності. Важливим для мене було зрозуміти місце Православ'я в українській традиції, адже саме Православ'я – основа моєї самоідентифікації. Багато слухав, багато читав. Потрапили мені в руки малодоступні тоді праці митрополита Іларіона (Огієнка), попереднього холмського архієрея, яких зміст був співзвучним з настановами владыки Адама. Треба також згадати широкомасштабні відзначення в Перемисько-Новосанчівській єпархії ювілею 1000-ліття хрещення Київської Русі. У багатьох з цих заходів брав я участь, слухаючи важливих слів владыки про значення цієї події в нашій історії та сьогодні, про необхідність збереження київської традиції. Коли глянути з перспективи

часу, саме особистість і слова єпископа Адама мали великий вплив на формування мого світогляду, ідентичності...

В кінці 80-х років прийшов новий досвід і можливість вже особистих контактів з Владикою. Як член Центральної управи Братства православної молоді я запропонував, щоб ввести нову форму діяльності – мандрівні табори, що виникало з мого попереднього досвіду, зв'язаного з гарцерською і туристичною активністю. Перший такий мандрівний табір Братства організував я на Лемківщині у 1987 р. та, звичайно, у листі до єпископа Адама просив про благословення і підтримку у його проведенні на терені ввіреної йому єпархії. Так виникли умови для перших особистих зустрічей з Владикою.

Все активніше включаючись у 80-х та 90-х роках у православне молодіжне та українське національне життя на Підляшші і в Люблині, ставав я краще розуміти значення владыки Адама для Українського Православ'я в Польщі. Саме він своєю особистістю та діяльністю засвідчував, що Православ'я в Польщі є різноманітним, що воно не зведене до однієї культурної традиції, яка стала домінувати на Підляшші та в більшості парафій на території країни. Де б Владика не служив, він завжди правив богослужіння церковнослов'янською мовою з українською вимовою та українською мовою говорив проповіді. Своєю послідовністю засвідчував те, що в Православ'ї є місце для всіх, для різних традицій та мов. Своім архієрейським авторитетом закликав до вірності Православ'ю та разом з тим наголошу-

вав необхідність збереження рідної мови, культури, традиції, показуючи, що вони з собою пов'язані. Це все було фундаментальним для функціонування людей з українською ідентичністю в Автокефальній Православній Церкві в Польщі. Завдяки Владисі Адамові відчували ми, що є в Церкві для нас місце, що є в Церкві місце для української традиції.

Коли, вже як архієрей, єпископ Адам почав відвідувати найбільші церковні свята на Підляшші – в Яблочині та на Грабарці, очолювані ним служби правилися за українською церковною традицією, що було чимось зовсім новим у порівнянні з ситуацією раніше. Склалася традиція, що під час свята в честь преп. Онуфрія Великого в Яблочинському монастирі, владыка зазвичай очолював Літургію, яка правилася о третій вночі в часовні Святого Духа над Бугом. Стало загальновідомим, що можна буде там почути проповідь українською мовою, переважно єдину під час свята, як і українську вимову церковнослов'янського літургійного тексту. Деякі люди спеціально йшли на цю службу – «щоб почути нашу мову». Навіть, коли Владика Адам, з огляду на стан здоров'я, не зміг приїжджати до Яблочина, надалі продовжувалась почата ним практика, що Літургії в часовні над Бугом правляться за українською традицією або хоч з її елементами.

Вагомою подією в контексті існування українського простору в житті Автокефальної Православної Церкви в Польщі стало у 1985 р. відродження, зусиллями єпископа Адама, щорічного «Церковного календаря». Було це в Польщі єдине православне церковне видання українською мовою, єдине, яке відкликалося своїм змістом до української православної традиції. Владика особисто редагував щорічник і сам звертався до авторів за матеріалами. З часом і я дозрів до цього, щоб почати дописувати до цього важливого українського православного видання. (Пам'ятаю, що коли вперше написав я листа до «Церковного календаря», дістав я відповідь від «послушника Маркіяна» – як згодом виявилось, це був псевдонім Маріанни Ярої, з якою стали ми з цього часу близько співпрацювати на церковно-національній ниві). Так відкрилася переді мною нова площина контактів з Владикою Адамом, якому дуже залежало, щоб «Церковний календар» заторкав проблеми

важливі для різних єпархій, а не лише Перемисько-Новосанчівської, тому з задоволенням приймав мої статті про церковне життя на холмсько-підляській землі.

Моє ангажування в життя Православної Церкви та в українське національне життя сприяло поживленню різного характеру контактів з владикою Адамом. З'являлися ж конкретні питання, які треба було з ним проконсультувати, а то й спільно вирішувати, хоч інколи я заїжджав до владики просто так – поговорити, поділитися думками, послухати мудрих наставлень, порадитися у питаннях церковного або громадського життя.

Коли наближалася канонізація св. Максима Горлицького, поділився я з Владикою певним сумнівом, пов'язаним з її підготовкою. Згодом, вже під час урочистостей прославлення св. Максима у вересні 1994 р. в Горлицях, великим було моє здивування, бо виявилось, що Владика прислухався до мого голосу і змінено те, що цей мій сумнів викликало.

Дуже важливим вважав я створювати можливість контакту з владикою Адамом вірним нашої Церкви з інших регіонів, тому організуючи поїздки чи табори на Лемківщині, старався так спланувати програму, щоб відбулася з ним зустріч, щоб учасники мали нагоду послухати його мудрих наставлень. Владика радо ділився своїми рефлексіями, адже дуже переживав процес полонізації церковного життя в Православній Церкві в Польщі, втрату вірними своєї мови, культури, рідної традиції.

Наскільки близьким став мені владика Адам, показує факт, що спільно з майбутньою жінкою особисто запрошували ми його на наше вінчання у 1993 р. Згодом стало традицією, що коли сімейно приїжджали на Лемківщину, зазвичай відвідували Владика, який нас завжди радо приймав. Ці візити робили велике враження на наших доньках, адже мали вони честь зустрітися з ієрархом Церкви в домашньому затишші, почути його слова, наставлення. Владика очаровував своєю відкритістю і простотою. Одного разу ми заїхали до нього, коли він залишався в резиденції сам. Ми посідали, а Владика вийшов з кімнати на кільканадцять хвилин. Виявилось, що пішов зробити сніданок, оскільки вирішив, що гості, з дороги, напевно голодні... і так ми з Владикою поснідали.

Несподівано випала мені тоді честь, щоб з благословення предстоятеля Автокефальної Православної Церкви в Польщі – Блаженнішого митрополита Сави, сказати прощальне слово про архієпископа Адама від імені вірних Церкви та українського середовища.

Згадуються цікаві розмови, його спогади про церковне життя в 60-ті, 70-ті чи 80-ті роки. Жаль, що цього всього тоді не записувалося.

Однією з останніх великих подій у Перемисько-Новосанчівській єпархії за життя владики Адама було посвячення у 2013 р. церкви св. Миколая Чудотворця у Ряшеві. Була це велика його мрія, щоб спорудити у цьому місті православний храм. На жаль, міська влада відтягувала виділення місця під будову, отже й мені прийшлося писати листа у цій справі. Врешті, після довгих заходів місто виділило необхідний ґрунт, проте на окраїні міста. Найважливіше було те, що дуже швидко споруджено храм, спочатку тимчасовий дерев'яний, а згодом мурований. Церкву побудували завдяки великим старанням владики і фінансуванню від його родичів з США. З великою радістю взяв я участь у цій історичній події. Владика був вже тоді слабкий, проте як завжди дуже наполягав, щоб дотримуватися місцевих церковних традицій.

Так випало мені бути учасником двох великих звершень у церковному будівництві під час архипастирського служіння владики Адама: посвячення першої православної церкви побудованої на Підкарпатті після Другої світової війни – в Зиндрановій, та посвячення останнього храму побудованого старанням і за життя Владика – у Ряшеві.

Востаннє владика Адама відвідали ми сім'єю в грудні 2014 р., коли вертали додому з Морохова. Хоч не домовлялися ми раніше на зустріч, а лише вже в дорозі вирішили потелефонувати і перепитати, чи можна його відвідати, Владика, звичайно, радо нас прийняв. Ця остання зустріч була винятковою – відчувалося атмосферу прощання, хоч мали надію, що ще будуть нагоди зустрітися...

Коли наближався ювілей 90-річчя архієпископа Адама, зустріла мене велика честь – з благословення владики попросили мене написати вступне слово до збірника його послань та доповідей. Стало це нагодою наново переосмислити життєвий шлях та значення особистості архієпископа Адама не лише для Перемисько-Новосанчівської єпархії, але й для всієї Автокефальної Православної Церкви в Польщі. Збірник «Архипастир. Вибрані послання та доповіді Архієпископа Адама» встиг ще з'явитись при його житті.

Влітку 2016 р. планували ми поїхати сім'єю до Сянока, щоб 14 серпня відзначати 90-річчя архієпископа Адама і привітати його з таким знаменним ювілеєм. На жаль, прийшлося приїхати до Сянока на три тижні раніше, адже 24 липня 2016 р. з'явилася сумна звістка, що саме у цей день – пам'яті святої рівноапостольної княгині Ольги – архієпископ Адам упокоївся...

Закінчення на 32 стор.

Kaplica w Moszczoniej do cerkwi siemiatyckiej należąca

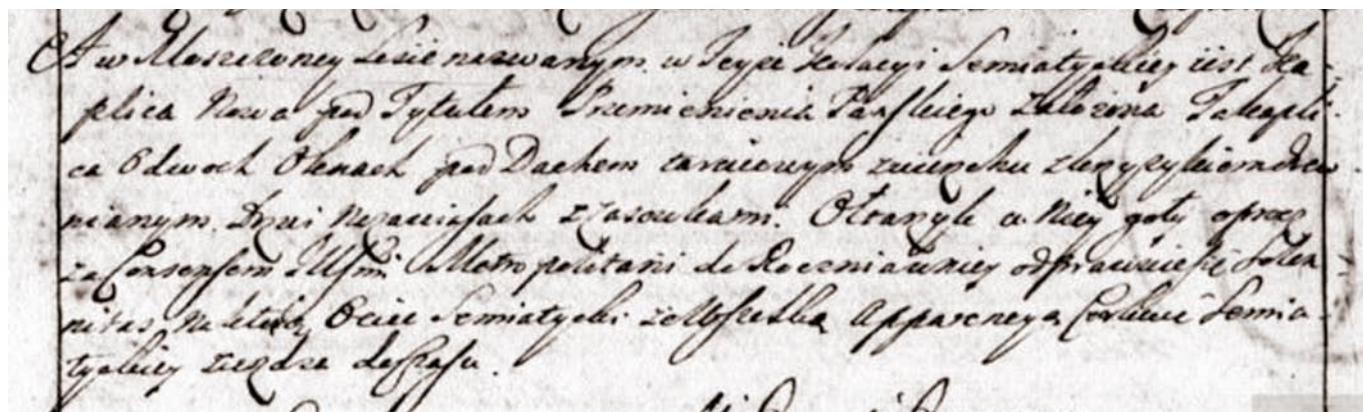
Okazuje się, że oprócz przekazów ustnych zachowały się w archiwach źródła pisane związane z pierwszym okresem istnienia cerkwi *Preobrażenija Hospodnioho*, a nawet samą epidemią. O pierwszym dokumencie informującym o morowej zarazie, czyli protokole lustracji dóbr królewskich z 1713 r., z którego w latach 40. XIX w. korzystał Józef Jaroszewicz, już wspominaliśmy. Drugi to cytowane przez współczesnego historyka białostockiego Józefa Maroszka zapiski rzymskokatolickiego plebana siemiatyckiego, który już 15 lipca 1710 r. uszedł przez morem do parafialnego folwarku w Cecelach, skąd powrócił dopiero w marcu następnego roku: „Trupów z gór [zapewne strychów lub pieter] zrzucać, z domów wynosić umarłych kości walające się uprzętać proprio sumpetu [własnym sumpetem], najmując kopacze grześć kazałem”. Świątyni zbudowanej w niosącym uzdrowienie miejscu nad wpadającym do rzeczki Moszczona strumieniem *Trostianeć* dotyczą natomiast protokoły wizytacji ruskiej parafii siemiatyckiej z lat 1726 i 1789. Były one dziełem pełnomocników unickich biskupów ruskich we Włodzimierzu Wołyńskim (z tytułem włodzimiersko-brzeskich), którym parafie na naszym terenie podlegały aż do schyłku XVIII w.

W dokumentach, które dzieli ponad pół wieku, przy określeniu położenia świątyni użyto innego toponimu znanego na tym terenie – Moszczona. W źródłach historycznych notowanych jest kil-

ka większych lub mniejszych osad z taką nazwą, którą do dziś zachowały dwie wsie – Moszczona Królewska i Moszczona Pańska (w XVIII w. bez przymiotników). Gdy spojrzymy na mapę, widzimy, że Góra Grabarka leży mniej więcej w połowie linii prostej, którą możemy połączyć obie te Moszczony. Jednak wśród miejscowości należących do parafii siemiatyckiej w 1726 r. wymieniona jest „wieś Moszczona Młynarze”, co wskazuje na osadę leżącą bezpośrednio nad korytem wpadającej do Bugu rzeki Moszczona – jej nurt już w XVI w. napędzał szereg młynów, które dały początek kilku wsiom. Możliwe więc, że pod tą nazwą kryją się obecne Sycze (w mowie ich mieszkańców – *Syczi*⁶), które w publikacjach z początku XX w., np. XV tomie „Słownika geograficznego” (1902), występują jako „Moszczona Sycze” (w rosyjskojęzycznych – „Мощона Сычи”).

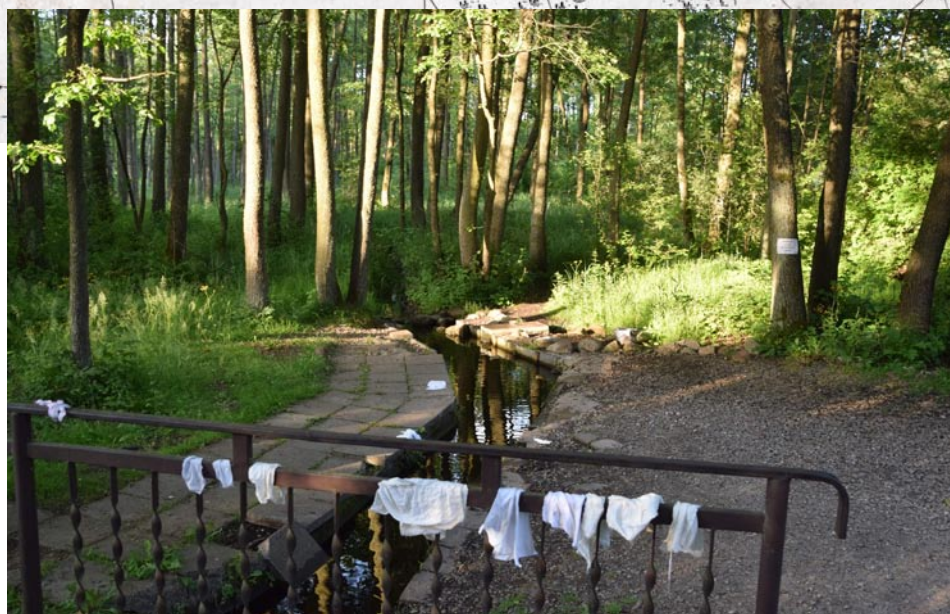
W protokole wizytacji z 1726 r. mamy zapis: „A w Moszczoniej lesie nazwanym, w tejsze kolacji siemiatyckiej, jest kaplica nowa pod tytułem Przemienienia Pańskiego założona” (wizytator konsekwentnie używa formy cerkiew/parafia *siemiatycka*, możliwe więc, że tak wymawiali ją ówczesni ukraińskojęzyczni Rusini). W następnym protokole, z 1789 roku, czytamy: „Kaplica w Moszczoniej do cerkwi siemiatyckiej należąca. Pod tytułem Przemienienia Pańskiego”. Miejsce jest więc z pewnością to samo – w zalesionej okolicy wsi zwanej wówczas Moszczoną. Oka-

zuje się jednak, że w protokołach opisano dwa różne budynki, albowiem w 1726 r., a zatem kilkanaście lat po morowej zarazie, była to „kaplica o dwóch oknach, pod dachem tarcicznym, z wierzchu z krzyżkiem drewnianym, drzwi na zawiasach z zasuwkami”. Nosila też znamiona tymczasowości, pozostając bez własnego wyposażenia, gdyż do celów liturgicznych była wykorzystywana okazjonalnie: „Ołtarzyk w niej goły, oprócz za consentem Illustrissimi Metropolitarii, doroczna w niej odprawuje się sollemnitas [uroczystość liturgiczna], na którą ojciec siemiatycki ze wszelką apparancją cerkwi siemiatyckiej zjeżdża, do czasu”. Jak widzimy, styl i słownictwo są tu zagmatwane i niejasne – tak samo zresztą, jak nasycona różnymi łacińskimi zapożyczeniami obrzędowość ówczesnej Cerkwi unickiej, której duchowieństwo, przechodząc na język polski, zapożyczało łacińską terminologię kościelną dla opisu spraw cerkiewnych. Rozszyfrowując ten zapis, dowiadujemy się, że kaplica funkcjonowała za zgodą ówczesnego zwierzchnika greko-unickiej metropolii kijowskiej – podczas wizytacji o wiele późniejszej, w 1804 roku, zapisano, że ów konsens był wystawiony „od JW Leona Kiszki metropolity całej Rusi w roku 1717 dnia 1 lipca” (jak widać z „Najjaśniejszego Metropolity” i „Jaśnie Wielmożnego” zamilowanie osób duchownych do ziemskich marności, a więc i szumnych tytułów – *humanum est*, niezależnie od epoki i obrządku).

Opis kaplicy *Preobrażenija Hospodnioho* w protokole wizytacji z 1726 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie)

parafia siemiatycka przed półtora wieku

Mapa z początku XIX w., na której po raz pierwszy zaznaczono położenie kaplicy (widoczne są wszystkie miejscowości należące do parafii ruskiej w Siemiatyczach).

Leśny strumień Trostianiec płynący obok źródła i wzgórza z cerkwią – chusteczki zostawione przez osoby mające nadzieję, że pozbywają się w ten sposób choroby i obmyte jego wodą części ciała.

raczej niewielkie: „Na kruchcie dzwonek 2 – jeden większy, a drugi mniejszy”. Dokładnie opisano też zabezpieczenia wejść: „Drzwi w sobie mająca dwoje, na zawiasach. Wielkie drzwi z zamkiem wewnętrznym i klamką poboczną, pobocze zasuwane zasuwą drewnianą. W kruchcie drzwi troje, także na zawiasach, dwoje z zaporami, trzecie z klamką, czyli zaszczepką żelazną”.

W tak zabezpieczonym i wybielonym, zatem schludnym wnętrzu, było już wyposażenie, oczywiście typowe dla okresu „zaawansowanej unii”: „Ołtarz wielki: Stolarskiej roboty, na którym cymborium porządne, z zameczkiem, malowane [cymborium] kojarzy się z cyborium”

Uroczyste nabożeństwa odbywały się tu raz w roku, niewątpliwie *na Spasa*, więc wyposażenie niezbędne do sprawowania Liturgii, tu nazwane z łacińska *apparancją* (od *apparatus* – sprzęt, stąd *aparaty kościelne*), przywozili z cerkwi parafialnej siemiatyccy duchowni ruscy – w roku wizytacji było ich dwóch, gdyż o. Smoleński miał do pomocy o. Gabriela (Hawryła) Duchnowskiego, tytułowanego z łacińska *coadiutorem*.

Budynek opisany w 1726 r. stał jeszcze nieco ponad pół wieku, gdyż w 1789 r. była tu już: „Kaplica drewniana, niedawno wystawiona na miejscu starej kaplicy, porządna, tarciami pokryta, do której prezbiterium przystawione i kruchta. Mająca w sobie okien siedem w olów oprawnych, z chórem porządnym, intus wybielona”. Kruchta, a bardziej po słowiańsku – *babinec*, była jednocześnie dzwonnica, chociaż różnej wielkości dzwony były

Kaplica w Muszconej do Cerkwi Siemiatyc-
kiej należąca - wizyta opisana iud talowar

Kaplica Drewniana niedawno wystawiona na miejscu
starej Kaplicy, porządna Tarciami pokryta, do której
Prezbiterjum przystawione y kmehta, mająca w So-
bie okien siedem w otwor oprawionych y Chorem po-
równym, Intus wyłucana, na kmehtie Drzwi
dwa, jeden większy adnyj mniejszy; Pod Tytułem
Przemienienia Pańskiego. Drzwi w sobie mająca
Drwi na Zawiasach, smitkui Drwi z zamkiem
wnętrznym y klamką poboczną, w obrotach
wiane, Ławny Drewniany, w kmehtie Drwi Troje
także na Zawiasach Drwi z Ławorami Troje
y klamką Pryli Ławorczyką Łekim.

Opis budynku kaplicy Preobrażenia Hospodnioho w protokole wizytacji z 1789 r. (Archiwum Państwowe w Lublinie)

– po cerkiewnosłowiańsku 'daronosica', chociaż opis wskazuje, że to raczej 'darochranitelnica', czyli łacińskie 'tabernaculum']. Obraz Św. Trójcy, a na wierzchu Przemienienia Pańskiego, pobocznych ołtarzów dwa – jeden Uszenia Pre.[Pre-swiatoj] Boho.[Bohorodicy], a drugi Św. Michała, wszystkie trzy na mensach drewnianych, No (w liczbie) 3. (...) Przy tym ołtarzu dzwoneczków dwa do mszy Św. Służących, wszystkich in No 4. Kie-lich srebrny z pateną, intus wyłucane, łyżeczka srebrna biała. Łódka do kadzidła mosiężna spiżowa. Taca miedziana. Aparat kitajczany na dnie białym, w paski niebieskie cum omnibus requisitis [aparatami nazywano szaty liturgiczne]. Lich-tarzów cynowych par dwie, drugich ma-łych stołowych para jedna. Mszalików dwa, krzyż ołtarzowy, drewniany, lusterkami osadzony, No 1. Krzyż procesjo-nalny drewniany malowany, No 1". Oł-tarz był nie tylko opatrzony niezbędnym do odprawiania nabożeństw antyminsem od biskupa włodzimierskiego i brzeskiego Symeona Młockiego (wybrany na katedrę w 1779 r.), ale też „odpustami od Stolicy Apostolskiej zaszczycony na lat 15”. Wi-dzimy tu więc efekt działań, jakie miały na celu nadanie temu miejscu kultu presti-

żu znacznego ośrodka religijnego, nawet z własnym ponadparafialnym bractwem, wizytator zanotował bowiem: „Braci do bractwa, różnych parochii, zebranych pięćdziesiąt”.

Kolejny protokół wizytacji, w którym opisana została „kaplica w Trościeńcu pod tytułem Przemienienia Pańskiego”, pochodzi z 1804 roku, zatem z okresu, gdy położona na prawym północnym brzegu Bugu część woj. podlaskiego znajdowała się we władaniu Prus, a dla parafii greko-unickich w departamencie białostockim utworzono diecezję supraską (istniała w latach 1797-1809). Dokument, który znajduje się w archiwum w Wilnie (stąd też cytujemy jego fragmenty za publikacją J. Maroszka „Grabarka. Początki sanktuarium w świetle nieznanych źródeł”), podaje podobny opis budynku sakralnego, chociaż z nowymi szczegółami: „Ta kaplica drewniana tarciami pokryta, z dwoma żelaznymi krzyżami. Sufit i podłoga z tarcic. Okna w niej w ołów oprawne. Drzwi pojedynczych dwoje, z których jedno z zamkiem wnętrznym, oba na zawiasach żelaznych. Do kruchty drzwi troje na zawiasach żelaznych, z zasuwami i przyszczepkami. Chórek z tarcic, przezbiterium i chór wybielone.

W niej ołtarz wielki ...Przemienienia Pańskiego i Św. Trójcy... z gradusem i mensą, na której cyborium. Ołtarzyków pobocznych dwa, z mensami i gradusami. Na prawej stronie obraz Uszenia Preswja-toj Bohorodicy, na lewej Św. Michała Archaniola. (...) Przy tej kaplicy znajduje się budynek z wystawą, słomą kryty, częścią tarciami”. Jest oczywiście spis wyposażenia liturgicznego z typowym dla ówczesnych opisów podziałem na „srebra” i „aparaty” – przedmioty z tkanin, przy czym nie tylko z nazwami łacińskim, ale też typowe dla obrządku łacińskiego, jak „alba z humerałem” czy „komża”. Całość kończy konstatacja: „Przez odprawianie w tej kaplicy nabożeństw, żadna się krzywda parochialnej cerkwi nie dzieje. Funduszu do tej kaplicy i żadnego do niej nadania nie ma”.

Na tym kończą się archiwalia znane badaczom dziejów. Kolejne wg chronologii opisy świątyni to cytowane już artykuły Kwiercietusa i Griebienszczikowa, które pokazują budynek wprawdzie o mocnych ścianach, lecz już bardzo zaniedbany, co stało się gruntem dla pogłosek o jego rychłej zagładzie.

Jurij HAWRYLUK
Fot. autora artykułu

«Вата чи вовна, аби кішка повна!»

Тепер їси, куолькі хочеш – купляєш, што любиш, аби но гроши билі. Нашим прадідам то так льогко не било, бо й нароби́тися мусілі, коб што-лень з'їсти, а і не все з тої тяжкої роботи виходило туолькі, куолькі треба. То й нераз доводилося сіди́ти голодними або й умірати. Смерть з голоду колісь такою рідкою в наших сьолах не била, і то не оно у воєнни час. Бо як пісав Юрій Плева про XVIII і першу половину XIX ві́ку: «Люде тогди сія́лі і збіра́лі найчасті́й жито, а на штодень ї́лі хлі́б і кашу. Збіра́лі збуожа мало, так што не всі́м того хлі́ба і каші хватало. Як подають документи Брані́цкіх з XVIII ві́ку, з одного висіяного зерна збуожа виростало 3-4 зерна нового врожаю. Так што на гектар висі́ювали тогди коло 300 кі́льо збуожа, а збіра́лі менш ніж тону. Не всі́м хватало хлі́ба наї́стися до сита. Люде часто билі недоживі́яни, голодовали, а через тоє і часто хвори́лі».

Ті́м і ї́дло все било в такуом вели́кум почоті. Відно тоє, колі й глянемо на нашу мову, в якуой маємо мнужи́нь всякі́х форм і приказок, звезаних з харчова́ньом. Як то є з тим ї́длом од мовознавчої сторони? Так як і попередньо покажемо, передусі́м, на прикладі слуов, популярних у сьолах коло Гайнувкі.

У нашум регіоні літературне слово *їсти* є тоже вживане у формах *їсти* або *їсти*. У третюю особі скажут, у залежності од села: (вун, вона, воно) *їст* (наприклад у Плесках) або *їсть*, *їць* (у сьолах гміни Чижи́). Цікаво, што *їсть* (*їць*) і *дасть* (*дасць*) то єдини в нас форми з м'які́м *ть* на кунцьові, бо ж усюди міжду Нарвою і Бугом скажут тверде *т: робіт* (не робить), *бачит* (не бачить) ітд.

Праві́льно било б по-нашому говорити́ *їсть*, а не *їць*, але коб тоє *ть* на кунцьові вишло, то вже й наши губи не укладаються. Пуольські професор Владислав Курашкевіч, авторитет, колі говорим про нашу мову, пісав ще перед Другою світовою вуйною (значиться «за старої Пуольщи») – што то певно вплив пуольської мови. Ті́м і найчасті́й

Фото Олександри Гаєрилюк

учуємо тепер, тоже од тих найстарі́йших люді, *їць* (а не *їсть*), але тоже *щасце* (не *щастє*), *жице* (а не *житє*).

Але ворочаймось до ї́дла, значиться *харчованя*.

Од *їсти* / *їсти* / *їсти* маємо мнуого всякі́х форм (даємо так, як скажут пуд Гайнувкою): *дої́сти/дої́дати*, *з'ї́сти*, *наї́стися*, *об'ї́сти* (когось), *об'ї́стися*, *од'ї́стися* (Такая смакота, што не од'ї́стися), *пої́сти*, *попої́сти*, *пуд'ї́сти/пуд'ї́дати* і так далі́й.

А ї́сті можна всяк. Одни люб'ят *наї́стися по саму шпунку* (значиться гардюолку) або – говоривши трохи бридш – *нажерті́ся би сві́ня; нажерті́ся, што готов опоросі́тися*. А другі оно *моляться над пумі́ском*, значиться *ї́дат би не свої́м ротом* чи *теж як не у сво́й дух* (без вели́кої охвоти).

Того, што *об'ї́дається як бочка*, у сьолах у гміні Чижи́ називають – *лату́к* (літературною *обжера*, а пуольською *obżartuch*). Такий то вельмі часто любі́т *охвати́тися* – значиться наї́стися без толку. Скажут ще й про його, што *ї́сть так би тая безденні́ця*.

Бивас, як хто наприклад хвори, што ї́дло йому совсі́м не йде. То й скажуться – *очима ї́в би*. А того, што *ї́сть як воробі́й*, значиться вельмі мало, називають у нас – *людокормни*. Што ж, ніні́ка бульшинство ді́ті – *людокормни*, значиться кепські до ї́дла. Колісь лека-

лі, што ї́м *жолудок затагнеться*, тепер тицяють пуд нуос всьо што найлі́пше і оно *пташи́нього молока* тим ді́тнюм бракує.

Як уже нераз говорилося, українська мова вельмі синонімічна. Ті́м і замісь *їсти* можна сказати по-разному. Часто вживається, хотя то й несовсі́м гоже – слово *жерті́* (*зжерті́*, *нажерті́ся*, *обжерті́ся*, *попожерті́*). Ї́сті то тоже: *харчова́тися*, *живі́тися*, *спожива́ти*, а в сьолах коло Гайнувкі учуємо тоже буольш жартоблїво: *жолма́ті*, *темежиті́*, *точці́*, *троциці́*. Усі́ сі́ти слова значат тоє саме, што ї́сті. З'ї́сті по-нашому то тоже – *вломота́ті*, *оформі́ті* або *реши́ті*, а попої́сті – то й *попои́льондрова́ті*.

До теми ї́дла односяться слова: *гризті́*, *куса́ті* або *глода́ті* (*обглода́ті*, *попоглода́ті*, наприклад куостку з м'ясом), *закусі́ті*, *перекусі́ті* і мнуого ще всякі́х форм. Як ді́тя ї́сть, то говориться (а рачей говорилось, бо ж тепер ніхто до ді́ті не хоче вже по-сво́йому одозва́тись) – *гама́ті* (*гам*) або *няма́ті* (*нямням*). Може й Ви знаєте ще які́сь цікави приклади, которих уживаєте?

З інакших слуов, звезаних з ї́длом, варто тоже напісати про наше пудляське *кормити́/кормі́ти*. У літературній мові воно уживається тепер рідко, часті́й скажут *годувати́*.

Кунець на 39 стор.

Cerkiew na wzgórzu, otoczona bardzo starym cmentarzem

Według ojca Hiereminowicza pogłoski, że cerkiew *Preobrażenia Hospodnioho* zostanie pochłonięta przez ziemię, zaczęto rozpuszczać w latach 80. XIX w. Mamy więc trochę czasu, aby przyjrzeć się parafianom z Siemiatycz i okolicznych wsi, tak jak ich opisał Fiodor Griebieszczikow, który swój szkic sporządził nie później niż w 1876 roku (pierwsza jego część zosta-

Kraju Północno-Zachodniego urzędnicy-Rosjanie widzieli miejscową ludność *ruską* – tak w Moskwie i Petersburgu zwano ogół wschodnich Słowian. W przypadku pow. bielskiego, wówczas sięgającego po Bug, była to ludność etnograficznie ukraińska – nasi pradziadowie, których duchowość i kulturę przybysze znad Newy, Oki i Wołgi mieli kształtować wg *wielikarusskawa ob-*

wadzić do tego samego punktu. Rzeczywiście, wszystkie te szlaki łączą różne miasteczka i wsie z dużym miasteczkiem targowym w powiecie bielskim – Siemiatyczami”. Tu trzeba wyjaśnić, że główne drogi, którymi w tym czasie były trakty pocztowe, omijały Siemiatycze, podobnie zresztą jak Zabłudów (dzisiaj obie miejscowości leżą na głównej arterii tego terenu – drodze

Siemiatycka cerkiew św. ap. Piotra i Pawła, zbudowana w latach 1865-1866 (cmentarz otaczający niegdyś cerkiew przestał być wykorzystywany po utworzeniu przez władze pruskie cmentarza miejskiego). Kartka pocztowa z kolekcji Aleksandra Sosny.

ła opublikowana na początku 1877 r.). Podobnie jak Kwiercietus był on człowiekiem przybyłym z zewnątrz – Wielkorosem-Moskalem, co z jednej strony jest minusem, z drugiej jednak daje spojrzenie z dystansu, chociaż nie jest to beznamienne spojrzenie kogoś przybyłego z bardzo daleka, lecz zaangażowane – *istinnorusskoje*, a więc interpretujące wszystko z rosyjskiego punktu widzenia. Ale przez to, że nasz okazjonalny etnograf i historyk był pracownikiem rosyjskiej administracji państwowej, jego tekst jest też źródłem informacji o tym, jak coraz liczniej przybywający do tzw.

raza żizni, co też z większym lub mniejszym zapalem i powodzeniem robili.

Swój szkic etnograficzno-historyczny Griebieszczikow zaczął zgodnie z kolejnością zasugerowaną w tytule – od przedstawienia mieszkańców prawosławnej parafii siemiatyckiej. W pierwszych zdaniach opisuje więc położenie i zabudowę Siemiatycz: „Jadąc traktem pocztowym z powiatowego miasta Bielska do nietatowego miasta Drohiczyna, na ostatnim odcinku kilkakrotnie możemy zobaczyć przecinające go szerokie okopane drogi, miejscami obsadzone wierzbnami, które zdają się pro-

krajowej nr 19). Ówczesna poczta, która transportem konnym przewoziła też pasażerów, zapewniała połączenie Bielska z sąsiednimi miastami powiatowymi, a więc z Białymstokiem – ze stacją pośrednią w Wojszkach (długości odcinków pomiędzy stacjami pocztowymi, na których zmieniano konie, wynosiła ok. 20 – 30 km), z Brześciem (stacja w Kleszczelach, Wysokim Litewskim i Motykałach), a także z Drohiczynem, który do 1842 r. też był miastem powiatowym. Tutaj trakt z Bielska prowadził przez Boćki do Dziadkowiec (stacja), za którymi od razu skręcał na południo-

parafia siemiatycka przed półtora wieku

wy zachód i prowadził najkrótszą trasą do Drohiczyzna. Czytajmy dalej: „Jadąc jedną z tych dróg, jakieś trzy wiorsty od samego miasta widać już krzyże cerkwi i kościoła; gdy podjedziemy jeszcze bliżej – przed oczami ukazuje się całe miasteczko amfiteatralnie ulokowane na wzgórzu. Przed miastem na dwóch oddzielnych wzgórzach jaśnieją murowane świątynie – cerkiew prawosławna i kościół rzymskokatolicki. Za kościołem, obok którego znajduje się otoczony ogrodem zrujnowany klasztor, zaczyna się miejska zabudowa. Samo miasteczko wygląda jak wszystkie miasteczka kraju północno-zachodniego..., różni się od innych chyba tylko tym, że pośrodku, na placu, znajduje się czworoboczny murowany budynek przeznaczony na sklepy i mieszkania kupców, wewnątrz którego znajduje się dziedziniec zabudowany komórkami i szopami. (...) Wśród budynków otaczających plac jest kilka domów murowanych, pozostałe drewniane”.

O zapoznawaniu się z „czworobokiem kamiennym nazywanym kramnicami, gdzie mieścił się cały miejscowy handel” pisał w swoich wspomnieniach Władysław Jabłonowski, który w 1851 r. uczęszczał do siemiatyckiej szkoły parafialnej (jego starszy brat to historyk Aleksander Jabłonowski, autor trzech poświęconych Podlasiu tomów „Źródła dziejowych”). Tę siemiatycką osobliwość wspomniano również w monografii „Гродненская губернія” (1863), zredagowanej przez Pawła Bobrowskiego (bratanka znamienitego sławisty Michajła Bobrowskiego, urodzonego w Wólce Wahanowskiej koło Kleszczel): „Ulice są wybrukowane kamieniem; pośrodku miasteczka na rynku stoi dość zaniedbany piętrowy budynek dawnego ratusza, ze sklepami pełnymi wszelkiego towaru”. Niestety, zbudowany w ostatnich dziesięcioleciach XVIII w. miejski ratusz, który zaprojektowano tak, aby mógł pełnić też funkcję ówczesnej galerii handlowej, w XIX w. uszkodzany przez pożary i przebudowywany, uległ ostatecznemu zniszczeniu w czasie działań wojennych w 1941 r. Dawna nazwa *kramnic*, a więc pomieszczeń dla detalicznej sprzedaży *kramu* (towaru), zachowała się w języku ukraińskim (*крамниця*

– sklep). Wprawdzie wśród ukraińskojęzycznych mieszkańców Podlasia wyparł ją już *sklep*, jednak starsze pokolenie zna jeszcze pojęcie *kramnyj*, oznaczające wyrób zakupiony w sklepie, np. *kramnyj chlib*, *kramnyje makarony* (makaron domowy to *łokszyny*). *Naszy didy-pradidy* słowo *sklep* też znali, ale w zupełnie innym znaczeniu – tak nazywano murowaną piwnicę.

Nas oczywiście najbardziej interesuje mijany przez młodego Jabłonowskiego w drodze do szkoły „wzgórek, na którym wznosiła się prawosławna cerkiew z plebanią i otaczającym ją bardzo starym cmentarzem”. W 1851 r. był to jeszcze drewniany budynek, bardzo zniszczony czasem i brakiem należytej dbałości – jak już było wspomniane, Sapiehowie, do których należała też Anna, po mężu Jabłonowska, powszechnie chwalona jako „ekonomistka, kolekcjonerka, mecenaska nauki i sztuki, sprawna administratorka swoich dóbr”, okazali się za ubodzy (oczywiście nie w sensie materialnym), aby do XVII-XVIII-wiecznych *swoich fundacji* – obok imponujących rozmiarów kościoła, klasztoru misjonarzy, pałacu i handlowego ratusza – dodać też porządną murowaną cerkiew. W opisie zredagowanym przez P. Bobrowskiego czytamy więc, że cerkiew prawosławna, drewniana i pokryta słomą – „pryszła w sowiersziennuju wietchost”, co można tłumaczyć nawet jako „popadła w całkowitą ruinę” (wg słownika *wietchij* w odniesieniu do budynku to *grożący zawaleniem*).

Jak wynika ze szkicu Griebieszczykowska powstanie tego budynku cerkiewnego wiązano z 1431 rokiem, którym był datowany dokument z zapisem „велѣли есмо постановити церковь в Семятычахъ, на горѣ, надъ рѣкою Мухавцемъ [*poleciliśmy stanowią cerkiew w Siemiatyczach, na górze, nad rzeką Muchawiec*]”. Stąd też wyświęcający w 1866 r. nową cerkiew siemiatycką prawosławny biskup brzeski Ignatij (Żelezowski), „pragnąc mieć na pamiątkę wizerunek jednej z pierwszych świątyń chrześcijańskich w tym kraju [*regionie*], jakim była stara świątynia siemiatycka, prosił o wykonanie jej zdjęcia fotograficznego, co też uczyniono”. Zapewne

zainteresowanie zabytkiem „przeszłości krajowej” ze strony brzeskiego biskupa, wikarego diecezji litewskiej, w niemałej mierze wynikało z faktu, że pochodził z miejscowego duchowieństwa, urodził się bowiem w 1802 r. w rodzinie unickiego parocha w Sechnowyczach Welykich niedaleko Brześcia. Wykonanego wówczas zdjęcia niestety nie mamy, nie wiadomo też, czy w ogóle gdzieś się zachowało, cerkiew zaś została rozebrana. Skoro jednak Griebieszczykowi był przekonany, że pomiędzy 1431 a 1866 rokiem stał tu ten sam budynek, to właśnie do niej odnosi się opis, który został umieszczony na początku historycznej części szkicu: „Cerkiew miała kształt wydłużonego czworoboku z zaokrąglonym bokiem wschodnim, ołtarzowym; dach był pokryty gontem, z 4 małymi kopułami zakończonymi żelaznymi krzyżami. Kilka sążni od cerkwi znajdowała się dzwonnica na czterech słupach, pokryta deskami, której kopułę wieńczył żelazny krzyż. Dla duchownych wybudowano niedaleko cerkwi dwa drewniane domy wraz ze wszystkimi zabudowaniami gospodarskimi. (...) Obrazy do tej cerkwi zostały sprowadzone z Kijowa, niektóre z nich zachowały się do dziś; są napisane na drewnianych deskach na złotym tle z ornamentami; za postaciami, w dolnej części tła, przedstawione są świątynie” (*reprodukcje na wewnętrznych stronach okładki*).

W okresie unijnym „parafianom udało się zachować w swoim kościele ikonostas z carskimi wrotami, które zakrywały ołtarz i nadawały świątyni wygląd prawosławnej cerkwi; ale te carskie wrota nigdy nie były zamykane podczas nabożeństw; nigdy też nie było katolickich organów i nabożeństwu towarzyszył śpiew ludzkich głosów, a nie dźwięki martwego instrumentu; tak więc w tej świątyni, w rytuałach cerkiewnych, zachowało się więcej oznak prawosławia niż w innych okolicznych cerkwiach”. Jednak naczynia i szaty liturgiczne, a nawet sposób umieszczenia ołtarza głównego, odpowiadały przyjętym wówczas praktykom unickim – Griebieszczykowi omówił je na podstawie protokołu wizytacji z 1774 r., dodając wyjaśnienia ułatwiające zrozumienie jego treści przez

prawosławnego czytelnika: „Ołtarz główny znajduje się za ikonostasem przy ścianie pod obrazem Trójcy Świętej; wyposażenie ołtarza, zgodne z obrządkiem rzymskim, takie jak cymborium i podobne, stolarskiej roboty; puszka dla przechowywania Św. Darów srebrna, połączana na zewnątrz i wewnątrz z taką samą pokrywką. Przy obrazach Zbawiciela, Matki Bożej, św. apostołów Piotra i Pawła oraz św. Paraskewy zostały urządzone małe ołtarze, na których można było odprawiać liturgię czytaną; przy ścianie bocznej, pod wizerunkiem Mikołaja, znajdował się kolejny ołtarz ze wszystkimi akcesoriami. W ikonostasie nad carskimi wrotami znajdował się obraz Zbawiciela jako arcykapłana, a po bokach dwunastu apostołów. Obrazy w większości dawnego malarstwa kijowskiego, na złotym tle. Cerkiew była dość bogato wyposażona w szaty szyte na wzór łacińskich, które nosiły nazwy aparatów, alb, dalmatyk itp.; w rogach cerkwi stały trzy starodawne chorągwie prawosławne. Spośród przedmiotów srebrnych wspomina się o srebrnej monstrancji, czyli krzyżu z promieniami, wewnątrz którego za szybą znajduje się miejsce na Św. Dary, które były w monstrancji wynoszone podczas procesji, czasza z dyskiem [w polskojęzycznym oryginale protokołu wizytacji zapewne „kielich z pateną”], łożca [„łyżeczka”], mirnica [pojemnik na miro, czyli krzyżmo] i inne przedmioty. Wspomina się również o dzwonekach mszalnych, którymi zgodnie z rytym rzymskim dzwoniło w czasie mszy przy czytaniu tych fragmentów, gdy wymagany jest gest adoracji. Z ksiąg jest jedna godna uwagi Ewangelia napisana cyrylicznym półustawem, która zachowała się do dziś”.

Zapóżyczony z Kościoła rzymskokatolickiego element wyposażenia zostały z cerkwi usunięte po tym, jak w 1833 r. zwierzchnikiem diecezji litewskiej (do 1828 r. noszącej nazwę brzeskiej) został bp Josif Siemiaszko, który też był główną postacią w procesie restytucji prawosławia w diecezjach grecko-unickich na obszarach włączonych bezpośrednio do Imperium/Cesarstwa Rosyjskiego. Nie był to oczywiście powrót do sytuacji sprzed 1596 r., lecz przyłączenie do moskiewskiej Cerkwi rosyjskiej, która wprawdzie też miała kijowski rodowód, ale w ciągu kilku wieków ukształtowała własne zasa-

dy i formy, zaś od czasów Piotra I była ściśle kontrolowana przez państwo – poprzez Świętobliwy Synod Rządzący (Святейший Правительствующий Синод). Kardynalna zmiana sytuacji konfesyjnej, dokonana w 1839 r., przez ćwierć wieku nie miała wpływu na stan techniczny drewnianego budynku cerkwi w Siemiatyczach. Sytuacja zmieniła się „posle miatieża”, a więc po polskim powstaniu styczniowym, gdy, jak pisze Griebieniczikow, „władze zwróciły uwagę na prawosławne cerkwie tego regionu; było między nimi wiele starych, wymagających naprawy; lecz tak podupadłej, na wpół zrujnowanej, pokrytej słomą świątyni, jak w Siemiatyczach, nie było prawie nigdzie... Nie można było pozostawić jej w tym stanie, gdyż nawet odprawiać służbę było tu niebezpiecznie; zgodnie z powszechnym przekonaniem gorliwie przejętych prawosławiem, w Siemiatyczach powinna znaleźć się cerkiew nie ustępująca sąsiadującemu z nią kościołowi katolickiemu”. Owocem tego zamysłu, jak już wspomniano – zrealizowanego przy finansowym i organizacyjnym wsparciu administracji rosyjskiej – stała się istniejąca obecnie cerkiew parafialna pod wezwaniem św. Piotra i Pawła – położenie kamienia węgielnego miało miejsce 29 kwietnia (11 maja) 1865 r., zaś wyświęcenia dokonano 6 (18) listopada 1866 r.

Mieszczan można uznać za zamożnych

Mieszkańców miasta Griebieniczikow podzielił na dwie grupy, oddzielnie opisując Żydów i chrześcijan, którzy w końcu XIX w. stanowili tylko czwartą część siemiatyckiej ludności. Wg danych Bobrowskiego Żydzi stanowili większość już w 1793 r., gdy w mieście było 300 domów zamieszkałych przez ok. 3,5 tys. osób. Zaś wg spisu powszechnego z 1897 r. Siemiatycze zamieszkiwało 6.151 osób: 4.638 wyznawców judaizmu, 929 rzymskich katolików i 584 prawosławnych. Oddzielnie spisane przedmieście Łojki, stanowiące obecnie najbardziej południową część miasta, miało 513 mieszkańców: 246 prawosławnych, 175 wyznawców judaizmu i 98 rzymskich katolików. Dane te znamy tylko dlatego, że w 1905 r. ukazała się publikacja „Населенныя мѣста Рос-

сійской Имперіи въ 500 и болѣе жителей съ указаніемъ всего наличнаго в нихъ населенія и числа жителей преобладающихъ вѣроисповѣданій, по даннымъ Первой Всеобщей Переписи Населенія 1897 г.”, albowiem ze względu na status miasteczka w szczegółowym przedstawieniu rezultatów spisu (oddzielne tomy dla każdej guberni), zawierającym także dane o języku, Siemiatycze nie zostały wyszczególnione. Dane takie opublikowane zostały tylko dla powiatowego Bielska i *miast nieetatowych* (dawniej królewskich) – Brańska, Drohiczyzna, Kleszczel, Mielnika i Narwi.

Niestety, niezbyt imponującą liczbę mieszczan *ruskiej wiary* w Siemiatyczach potwierdzają też statystyki cerkiewne, przytaczane jak przez Griebieniczikowa, tak i przez o. Hryhoryja Sosnę, który w latach 1964-1987 pełnił posługę właśnie w siemiatyckiej parafii (patrz „Rys historyczny parafii prawosławnej w Siemiatyczach” w zbiorze „Studia i materiały do dziejów Siemiatycz”). Wg wizytacji z 1774 r. w 104 domach mieszkało 448 unitów (w całej parafii, do której należało też 17 wsi, było ogółem 536 domów z 2.221 *duszmi ruskimi*), zaś wg wizytacji z 1789 r. w 88 siemiatyckich domach mieszkało 458 parafian-unitów (256 mężczyzn i 202 kobiety), a w skali całej parafii – 425 domów i 2.522 wiernych. Z kolei wg akt parafialnych w 1851 r. liczba domów w Siemiatyczach, w których mieszkali wierni uczęszczający do cerkwi, zwiększyła się do 111, ale mieszkało w nich tylko 366 prawosławnych (210 mężczyzn i 156 kobiet), a w skali całej parafii – 492 domy z 2.782 wiernymi. Zatem w miejscowościach wiejskich ubytku wiernych pomiędzy rokiem 1789 a 1851 nie widzimy, chociaż wzrost liczby domów i mieszkańców jest niewielki. Np. największa wieś w parafii – Słochy Bliższe lub Wielkie (ob. Słochy Annapolskie) w 1789 r. miała 46 domów z 260 wiernymi, zaś w 1851 r. – 48 domów i 290 wiernych. (W protokole wizytacyjnym z 1789 r. wyszczególniono 16 wsi liczących od kilkunastu do ponad 40 domów, zaś w danych z 1851 r. mamy 15 z tych wsi – ubyła Moszczona, i 11 niewymienionych wcześniej niewielkich miejscowości, gdzie było po kilka domów zamieszkałych przez prawosławnych, a tylko w Szerszeniach – dziesięć).

Siemiatycki rynek z „kramnicami” i prawie całą zabudową miejską. Po lewej stronie widoczny kościół i zabudowania klasztoru misjonarzy. Cerkiew i niedaleko od niej położony cmentarz miejski są już poza kadrem (po lewej stronie). Zdjęcie lotnicze z ok. 1915 r.

Przejdźmy jednak do opisu siemiatyckich mieszczan – chrześcijan obu wyznań: „Wszyscy zajmują się uprawą ziemi i mają niemało gruntów ziemiańskich, które posiadają na prawie czynszu. Niektórzy z mieszczan, oprócz rolnictwa, zajmują się też rzemiosłem; szczególnie liczni są szewcy, którzy zaopatrują w swoje wyroby wszystkie okoliczne wsie, a że chłopci butów używają powszechnie, towar ten jest dość szybko zbywany na bazarach. Inni wyrabiają gliniane naczynia; towar ten sprzedawany jest w dni targowe okolicznym mieszkańcom, a także hurtowo kupcom Żydom przyjeżdżającym po nie z miasteczek powiatu bielskiego i brzeskiego.

Siemiatyckich mieszczan można uznać za zamożnych: każdy gospodarz ma na podwórku konia lub parę wołów, jedną lub nawet dwie krowy oraz kilka świń i owiec. Ich dostatek jest widoczny także w ubraniach. Starsi mieszczanie noszą długie kapoty z cienkiego czarnego sukna, które nosili ich pradziadowie; młodzież natomiast nosi modne surduty

i kamizelki, spod których widać czystą bieliznę i oczywiście kolorowy krawat. To, że mieszczanie nie są ubodzy, pokazuje zwłaszcza strój ich żon i córek, który składa się z sukienki szytej według najnowszej mody, dość drogiego jedwabnego kapelusza, czepca i innych akcesoriów damskiej toalety wykształconego społeczeństwa. Jest to zwyczajny niedzielny strój siemiatyckich mieszczanek; tylko stare kobiety mają na głowach chusty.

Mieszkają w czystych chatach, w których bywa po dwa lub więcej pokoi. Wnętrze jest czysto wybielone, umeblowanie składa się z prostych pomalowanych lub po prostu czysto wyszorowanych drewnianych stołów, takich samych ław lub wyrabianych na miejscu plecionych krzesel. Często w oknach są kwiaty, a w niektórych także zasłony. W roboczy czas w domu można zobaczyć ślady pracy, ale w przeddzień świąt wszystko jest doprowadzane do porządku, zaś w świętym kącie przed ikonami zapala się lampadę – jest to zwyczaj nie tylko prawosławnych, ale także katolików, u których prawdopo-

dobnie zachował się z czasów, gdy również byli prawosławnymi. W pokoju jest zwykle dużo obrazów, ale wszystkie są malowane farbami lub wytłoczone na papierze bardzo nieumiejętnie. W ostatnich latach zaczęły się na tym terenie pojawiać obrazy roboty kijowskiej, ale jest ich bardzo niewiele.

Mieszczanie uważają się za lepszych od ludności wiejskiej, zarówno pod względem wykształcenia, jak i statusu społecznego, stąd też ze wszystkich sił starają się odróżnić od prostego ludu. Mówią łamaną polszczyzną, która w minionych czasach była tu uważana wyłącznie za język pański, w przeciwieństwie do języka prostego ludu, który nazywano językiem chłopskim. Wśród starych ludzi bardzo mało jest posiadających umiejętność czytania i pisania po rosyjsku [„znajuszczych russkuję gramotu”]. Wśród młodzieży wprawdzie można spotkać piśmiennych [„gramotnych”], lecz jest to zjawisko dalece niepowszechne. W przeszłości, gdy przy siemiatyckim klasztorze znajdowała się

Владика Адам у моїй пам'яті

Закінчення з 23 стор.

szkoła prowadzona przez zakon misjonarzy, wszyscy mieszczanie oddawali do niej dzieci i w ten sposób otrzymywały one wykształcenie, lecz skrajnie jednostronne, fanatyczne, w katolickim duchu religijnym, które nawet ze staro-prawosławnych zrobiło gorliwych katolików; wpływ tego wychowania pozostał ślady do dziś. Po zamknięciu tej szkoły mieszczanie w niewielkim stopniu korzystali ze szkoły parafialnej, a potem ludowej i dopiero teraz, gdy dostrzegają korzyści płynące z umiejętności czytania i pisania, ponieważ otrzymują ulgę przy pełnieniu służby wojskowej, siemiatycka szkoła ludowa zappełniła się dziećmi mieszczańskimi.

Pomimo pewnej ciemnoty umysłowej tej ludności, w jej bytowaniu mniej spotykamy przesądów, zabobonów, obrzędów niż wśród otaczającej ludności wiejskiej. Wynika to stąd, że mieszczanie, mieszkając w miasteczku, gdzie znajdowały się pałace magnackie, skupiające okoliczną, od dawna otrzymującą pewne wykształcenie szlachtę, stykali się z nią i przejmowali nowe pojęcia i przekonania, a jednocześnie starali się naśladować też jej nawyki i zwyczaje. W rezultacie wśród mieszczan rozwinęło się naśladownictwo wykształconej klasy społeczeństwa; dlatego też nie przestrzegają oni tych obrzędów i zwyczajów podczas wesel i innych okazji, które można zobaczyć wśród ludu wiejskiego. Na weselach i spotkaniach towarzyskich tańczą zwykle tańce, choć przy dźwiękach samych tylko skrzypiec, które grają to samo do wszystkich tańców.

Pijaństwo wśród mieszczan obu płci jest dość rozwinięte, chociaż otwarcie, zwłaszcza w obecności włościan, kobieta nie będzie piła. Za to we własnym towarzystwie goszczenie likierem i słodką wódką odbywa się bez umiaru. Stąd też w święta można wieczorami zobaczyć wracające z gościny pijane mieszczanki i towarzyszących im mężów, także dalekich od trzeźwości i pewności w nogach”.

Tym mało budującym obrazem kończy się część szkicu poświęcona bytowaniu siemiatyckiego mieszczaństwa. Dalej mamy opis ludności wiejskiej, która też od kieliszka nie stroniła, miała jednak barwniejsze życie, zachowała bowiem wiele elementów kultury tradycyjnej.

Jurij HAWRYLUK

Звичайно, на похорон цього визначного Архипастира приїхали ми всією сім'єю. Об'єдналися в молитві біля останків покійного Владика Адама... Несподівано випала мені тоді честь, щоб з благословення предстоятеля Автокефальної Православної Церкви в Польщі – Блаженнішого Сави, Митрополита Варшавського і всієї Польщі, сказати прощальне слово про архієпископа Адама від імені вірних Церкви та українського середовища. Було мені навіть незручно, що ця честь випала саме мені, а не комусь з місцевих заслужених вірних, хто десятиліттями співпрацював з Владикою. У своєму прощальному слові старався я вказати на значення і винятковість постаті архієпископа Адама. Останній акордом прощання стало складення тіла Владика у крипті церкви св. князя Володимира Великого в Криниць, не так далеко від Його рідної Фльоринки...

Невдовзі після смерті архієпископа Адама з'явилася ідея видати окремою книжечкою духовний заповіт владика, який написав він невдовзі перед смертю і який був поміщений у збірнику його проповідей. Йдеться про те, щоб це прощальне слово владика було доступним для ширшого кола людей. Подумав, треба видати його також польською мовою, щоб ці слова прочитали вірні нашої Церкви, які українською не читають (це ж не означає, що нею не говорять, адже багато людей спілкуються українськими говірками, але не мало змоги засвоїти вміння й звичку читати своєю мовою) та яким корисно було б знати духовний заповіт сяніцького архієрея, великого сина українського народу, лемка з Фльоринки. Сподіваюся, що цього року – у 5-ті роковини смерті архієпископа Адама – вдасться цей задум реалізувати.

У 2016 р. планували ми організувати презентації видань, що з'явилися до ювілею 90-річчя Владика: збірника «Архипастир. Вибрані послання та доповіді Архієпископа Адама» та альбому «Нехай засяє ваше світло для людей». Ду-

мали, що буде це елементом відзначень 90-річчя Владика, на жаль стало помертвим поминанням. Презентації організували в Любліні та Холмі в грудні 2016 р. Люблінська зустріч була особливою, адже відзначали пам'ять ієрарха, якого першим званням було «єпископ Люблінський». Були також ідеї, щоб показати постать владика Адама в ширшому загальноукраїнському контексті, використовуючи провідні українські засоби масової інформації. На жаль, не вдалось мені цього зробити, хоч було б воно дуже потрібним і корисним.

Архієпископ Адам це не лише ієрарх, який помітно записався в історії Автокефальної Православної Церкви в Польщі та рідної йому Лемківщини. Він був також вагомою постаттю Українського Православ'я у світовому масштабі і тут хочеться процитувати слова, написані 2015 р. у вступному слові до збірника Його послань: «Послідовне збереження українських церковних традицій, вживання рідної мови у проповідуванні та контактах з вірними, наголошення значення історичної спадщини та необхідності зберігати прадідівську українську культуру й традицію стало вагомим внеском владика Адама у свідчення Православ'я в сучасному світі. Для багатьох служіння архієпископа Адама стало знаком того, що Православна Церква є насправді Вселенською і знаходять у ній місце різні традиції, культури і мови, у тому числі також і українська».

Знайомство з владикою Адамом – можливість чути його проповіді, наставлення, поради – було одним із цих елементів, які формували мою особистість ще з часів молодості. Вважаю великим даром і честю те, що міг у своєму житті спілкуватися з цим визначним ієрархом, який своїм життям і апостольським служінням давав свідчення Євангелія та закликав зберігати все своє рідне...

Григорій КУПРІЯНОВИЧ
Фотографії з архіву автора статті та архієпископа Адама

Wsie parafii siemiatyckiej wokół miasta i ponad Bugiem

Według wspomnianego wcześniej opisu parafii diecezji litewskiej, w 1899 r. parafia siemiatycka liczyła 4.428 wiernych, mieszkających w 20 miejscowościach. Wg spisu powszechnego z 1897 r. prawosławnych siemiatyczan (z włączeniem przedmieścia Łojki) było 830, więc co by nie mniemali o sobie i włościanach mieszczanie, przytłaczającą większość wiernych siemiatyckiej parafii stanowili właśnie mieszkańcy okolicznych wsi, zamieszkałych w zdecydowanej większości przez prawosławnych Rusinów. Wprawdzie w samym mieście Rusini byli mniejszością, lecz Siemiatycze powstały na terenie, gdzie w głębokim średniowieczu kształtował się ruski rdzeń grodowy przyszłego województwa podlaskiego. Nie dotarło do nich też późniejsze drobnoszlacheckie osadnictwo mazowieckie, którego zachodni zasięg w tej okolicy wyznaczyły w XV w. wsie Wierzchuca, Sady Korzeniówka, Krasewicze i Wiercień Wielki (ob. Duży). Było to oczywiście etnograficzno-wyznaniowe pogranicze, lecz wg danych spisu z 1921 r. (szczegółowymi danymi o składzie wyznaniowym z okresu wcześniejszego w tej chwili nie dysponujemy) z tych 19 wsi ludność prawosławna była w mniejszości tylko w sąsiadującym z Krasewiczami Czartajewie (wieś i folwark), położonej jeszcze dalej na północny zachód Lachówce (wieś i folwark) oraz w Fürstendorfie/Olendrach – wsi powstałej wskutek kolonizacji z zewnątrz, na tzw. prawie olenderskim. W pozostałych wsiach ukraińskojęzyczna ludność prawosławna przeważała, na ogół zdecydowanie (pogrubieniem zaznaczone zostały miejscowości wymieniane także w XVIII-wiecznych protokołach wizytacji parafii siemiatyckiej): **1. Baciki Bliższe** (172 osób wyznania prawosławnego – 89,1% ogółu mieszkańców); **2. Baciki Średnie** (139 os. – 61,5%); **3. Baciki Dalsze** (158 os. – 82,7%); **4. Boratyniec Ruski** (187 os. – 100%); **5. Ceecele** (266 os. – 88,4%); **6. Czartajewo** (110 os. – 21,3%); **7. Hałasówka** (29 os. – 78,4%); **8. Klekotowo** (130 os. – 89,7%);

9. Klukowo (130 os. – 76,5%); **10. Krupice** (187 os. – 62,8%); **11. Lachówka** (18 os. – 21,2%); **12. Ogrodniki** (173 os. – 100%); **13. Olendry** (Fürstendorf) (40 os. – 41,2%); **14. Rogawka** (406 os. – 97,1%); **15. Słochy Annapolskie** (312 os. – 93,7%); **16. Turna Wielka** (218 os. – 97,8%); **17. Turna Mała** (87 os. – 85,3%); **18. Wólka nad Bugiem** (110 os. – 96,%); **19.** brak danych dla liczących kilka domów **Walendziuków** – podobnie jak Łojki zostały one wliczone, do ludności **20. Siemiatycz**, w których spis z 1921 roku wykazał 509 osób wyznania prawosławnego, co stanowiło 8,9% ogółu mieszkańców miasta.

Są to dane oddające sytuację po wymuszonym w 1915 r. przez władze rosyjskie tzw. *bieżenstwie* (oficjalnie – ewakuacji), z którego znaczny odsetek uchodźców, głównie prawosławnych, już nie powrócił (w momencie przeprowadzania spisu powroty jeszcze trwały). Poza tym nie wszyscy ówczesni rzymscy katolicy byli nimi z dziada-pradziada, gdyż bliżej nieznana liczba osób w okresie unickim zmieniła obrządek z greckiego na łaciński (rzymski). Po ogłoszeniu w 1905 r. tzw. ukazu tolerancyjnego miały też miejsce konwersje na rzymski katolicyzm z prawosławia – wg danych proboszcza prawosławnego miał on utracić wówczas 70 wiernych, zaś z zapisów plebana katolickiego wynika, że miał on pozyskać 340 nowych parafian.

O zjawisku konwersji unitów z obrządku greckiego na łaciński, znanym z dokumentów schyłkowego okresu unii w pow. bielskim i drohiczyńskim (istniał do 1841 r., potem został włączony do bielskiego), wspomina też Griebieniczikow: „W okresie od mianowania proboszczem o. Juliana Lacewicza [1848 r.] do roku 1860 niczego specjalnie ciekawego w historii cerkwi i parafii się nie zdarzyło; przez cały ten czas duchowny starał się umocnić parafian w prawosławiu poprzez kazania cerkiewne w języku ludowym, starał się też przywrócić prawosławiu tych, którzy niegdyś zostali przeciągnięci z unii na rzymski katolicyzm”. Rosyj-

ski autor, demonstrując swój stosunek do tego zjawiska, używa określeń „byli sowraszczeni”, „sowratiliś” „sowratiwszjesia”, a więc pochodnych od „sowratit’” – zdemoralizować, zdeprawować, zepsuć, uwieść, sprowadzić na manowce, skusić, zbałamucić, zwieść i „sowratit’ sia” – ulec demoralizacji, dać się uwieść, zboczyć z właściwej drogi. Trudno dla nich znaleźć pasujący tu analog, stąd w tłumaczeniu zostało użyte określenie wprawdzie o mniejszym ładunku emocjonalnym, lecz w przeszłości rzeczywiście używane. Jest to bowiem zapożyczenie z frazy „osobę ruską przeciągnął do innego obrządku przeciwko wyraźnym zakazom papieskim”, użytej w broszurze, którą w 1821 r. wydało duchowieństwo greckounickiej diecezji chełmskiej „w celu zapobieżenia przemawianiu na obrządek łaciński”, w czym „gorliwość największą okazywali plebanowie łacińscy” (mimo że w Rzymie wydawane były „konstytucje apostolskie” formalnie zabraniające takich praktyk, realnie miały one miejsce przez cały okres unicki).

W parafii siemiatyckiej, w okresie rugowania z cerkwi elementów zapożyczonych z kościołów łacińskich, zjawisko to stało się problemem w Krupicach. Wg Griebieniczikowa był to skutek działań duchowieństwa rzymskokatolickiego, któremu „nie podobały się te zmiany w cerkwiach unickich”, stąd też „zaczęło potajemnie przekonywać włościan, że zmiany te gubią wiarę ojców. Być może w ten sposób osiągnęliby swój cel, ale unicycy duchowni nie byli już wówczas takimi ignorantami i prostakami, jak w dawnych czasach; przekonali większość parafian o potrzebie oczyszczenia obrzędów swojej religii i włościanie nadal spokojnie chodzili do cerkwi. W parafii siemiatyckiej księżom udało się zbałamucić włościan ze wsi Krupice, tak że przestali chodzić do cerkwi, nie byli na spowiedzi wielkanocnej, a niektórzy z nich jawnie przeszli na rzymski katolicyzm. Proboszcz Pilecki próbował oddziaływać na tych ludzi siłą przekonania, lecz ci go nie słuchali i pozosta-

Swjataja Hora Hrabarka i prawosławna

li przy swoim. Duchowny był zmuszony donieść o tym zwierzchnikom, zatem na polecenie konsystorza sądowi ziemskiemu w Drohiczynie nakazano przeprowadzenie formalnego śledztwa w tej sprawie. Nie wiadomo, co ono wykazało, lecz włościanie z Krupic długo trwali w uporze i dopiero po zjednoczeniu całej parafii z Cerkwią prawosławną opamiętali się i przyjęli prawosławie”.

Upór krupiczian zaczął się w 1836 r., „w tym też czasie władze diecezjalne szczególnie starały się przywrócić unii tych z unitów, którzy dali się przeciągnąć w obrządek łaciński. W tym celu została powołana komisja złożona z urzędnika cywilnego i przedstawiciela duchowieństwa, która sprawdzała rejestry spowiedzi każdej parafii i porównywała je z takimi samymi rejestrami w parafiach rzymskokatolickich. W ten sposób wyszukiwano konwertytów, ponadto sami proboszczowie musieli wskazać parafian-konwertytów, którzy uparcie trwają w łaciństwie. W parafii siemiatyckiej ujawniono wielu przeciągniętych parafian, zwłaszcza wśród mieszczan Siemiatycz; pewna ich część powróciła do unii, a w następstwie do prawosławia, inni pozostali przy wierze rzymskiej i ich sprawy nie zakończyły się do dziś”. Zatem dla patrzących z obecnej perspektywy czasu i zwyczajnie były szokujące, bo chociaż zjawisko nazywane obecnie „przechodzeniem” jest jak najbardziej naganne, a z rozdziałem państwa i Kościoła bywa różnie, nikt raczej nie spodziewa się, że kwestia przynależności wyznaniowej czy obrządkowej będzie dziś przedmiotem śledztwa i postępowania administracyjnego lub sądowego.

Bez dokładnej analizy źródeł, o ile umożliwią ją zachowane archiwalia, nie jesteśmy w stanie precyzyjnie ustalić, jaki był wpływ wyżej opisanych czynników na liczebność prawosławnej parafii siemiatyckiej w 1921 r. Nie ma jednak wątpliwości, że odsetek ludności prawosławnej w latach 70. XIX w. był w poszczególnych miejscowościach znacznie wyższy niż przed *bieżenstwem*. Trudniej ocenić wpływ konwersji, jednak patrząc na dane dla poszczególnych wsi,

łatwo zauważyć, że na ogół odsetek prawosławnych był najmniejszy tam, gdzie w XIX w. i na początku XX w. istniały folwarki i dwory właścicieli ziemskich, co zarówno sprzyjało napływowi rdzennych katolików, jak też rodziło sytuacje sprzyjające „przemawianiu”.

Czas jednak na opis bytowania, a częściowo też życia umysłowego mieszkańców wsi, które przed półtora wieku należały do parafii siemiatyckiej. Griebiszczikow wymienia tylko największe z nich: „Wokół Siemiatycz... Rogawka, Klukowo, Cecele, Czartajewo, Bliższe, Średnie i Dalsze Baciki, Boratyniec Ruski, Olendry, zaś nad rzeką Bug Klekotowo, Wólka, Wielka i Mała Turna, Ogrodniki, Słochy. Wszystkie te wioski położone są na zalesionym terenie, w odległości nie większej niż 9 wiorst od Siemiatycz. Pagórkowaty teren, na którym leżą, stopniowo wyrównując się w kierunku brzegów Bugu, w wielu miejscach przedstawia piękne krajobrazy. Gleba głównie gliniasta, miejscami przechodząca w piaski, a im bliżej brzegów Bugu, tym więcej piasku nanosi woda podczas wylewu rzeki, tak że same brzegi tworzą się z czystego sypkiego piasku, na którym nic nie rośnie”.

Współczesność na tle feudalnej przeszłości

„Ludność tych wsi do 1861 r. należała częściowo do resortu własności państwowej (wsie Rogawka, Cecele, Klukowo, Wólka, Wielka i Mała Turna), a częściowo do właścicieli ziemskich [jak wówczas mówiono – *obywateli*]: barona Fanshawe, do którego należały również miasto Siemiatycze, Ciecierskie i Zalewskie.

Jeszcze dzisiaj można po samym wyglądzie zewnętrznym odróżnić włościanina państwowego od byłego włościanina pańskiego. Mimo że minęło ponad dziesięć lat od wyzwolenia włościan z jarzma pańskiego i ich stan znacznie się poprawił, to nadal noszą oni piętno życia w zahukaniu i upokorzeniu, jakie pędzili przed wyzwoleniem.

Gospodarstwa u włościan są bardzo porządne, zwłaszcza u tych, którzy nie

byli zależni od szlachty. Nadział ziemią jest dobry, a oprócz tego włościanie mają także dodatkowe zarobki, więc bez problemów opłacają podatki. Z zajęć postronnych szczególnie korzystna jest wycinka w lesie. Większość właścicieli ziemskich sprzedawała swoje lasy na wyręb w ciągu kilku lat Żydom i Niemcom, którzy potrzebują zarówno robotników do wycinki, jak też podwód do przewozu drewna nad Bug. Pracy tej podejmują się włościanie, którzy z jednym koniem zarabiają w zimowym miesiącu 15 lub więcej rubli. Ogólnie miejscowych chłopów można uznać za dostatnich. Prawie na każdym podwórku można znaleźć parę wołów, jeden lub dwa konie, tyle samo krów i kilka sztuk mniejszych zwierząt gospodarskich.

Strój mężczyzn składa się z sukmany z szarego domowego sukna i kurtki ze spodniami z pstrokatego lnianego samodziału, zwanego dryliszkiem; zimą pod sukmanę lub na nią zakładają kożuch zrobiony ze skór owiec domowych, wyprawianych w zakładach garbarskich w miasteczku. Kobiety noszą spódnice i kaftany, wykonane z takiego samego dryliszka albo z droższego kupnego materiału, najczęściej z perkalu. Zameżne kobiety noszą chusty zawiązane wokół głowy, spod których wypuszczają falbanki czepka, natomiast panny chodzą z gołą głową, na której włosy zaczesane są najczęściej w dwa warkoczki, ozdobione wstążkami i kwiatami. W dzisiejszych czasach wśród włościanek zaczęły pojawiać się sukienki z droższych materiałów, takich jak wełna, a nawet jedwab, szyte według nowych fasonów”.

W szkole i w karczmie

„Jeśli chodzi o rozwój umiejętności czytania i pisanie wśród parafian, to pochwalić ich nie można. W Siemiatyczach była szkoła początkowa, lecz dopiero w ostatnich trzech latach, czyli po ogłoszeniu powszechnej służby wojskowej, włościanie zaczęli posyłać do niej swoje dzieci, a także zakładać nowe szkoły. Teraz, oprócz szkoły ludowej w Siemiatyczach, w parafii jest jeszcze prywatna szkoła we wsi Cecele i druga szkoła prywatna tuż przy samej granicy parafii,

parafia siemiatycka przed półtora wieku

Cerkiew na cmentarzu w Rogawce, zbudowana w 1854 roku przez mieszkańca wsi Symeona Szuma na cześć św. Symeona Słupnika (obecnie parafialna cerkiew Cudownego Zbawiciela).

we wsi Bujaki, gdzie posyłane są dzieci z niektórych wiosek sąsiadujących z Bujakami. Jednak także obecnie włościanie starają się kształcić swoje dzieci nie z miłości do oświaty, a z praktycznych względów, dlatego córek żaden włościanin uczyć nie chce. Nie zgodzili się oni na otwarcie żeńskiej zmiany w siemiatyckiej szkole ludowej, mówiąc, że kobieta nie musi znać pisma, nie będzie przecież służyła, byle tylko była porządną gospodynią domową i dobrą żoną”.

Nowe zasady służby w armii rosyjskiej, które pobudzały zainteresowanie nauką szkolną, wspomniane już były przy opisie mieszczaństwa, Griebieniczikow nie pominął ich znaczenia także przy charakterystyce siemiatyckich Żydów. Rzecz w tym, że zgodnie z wydanym 1 (13) stycznia 1874 r. „Manifestem o wprowadzeniu powszechnej powinności wojskowej” uciążliwe wieloletnie terminy służby czynnej i pozostawania w rezerwie (6 i 9 lat w wojskach lądowych oraz 7 i 3 lata w marynarce wojennej) zostały znacznie skrócone dla osób z wykształceniem. Tak więc ukończenie szkoły najniższego szczebla, jaka była wówczas w Siemiatyczach, skracало czas

służby czynnej do trzech lat (później termin ten został wydłużony do czterech lat), co było oczywiście znaczną ulgą dla 21-letniego młodzieńca, który miał takiego pecha, że został przeznaczony do odbycia służby czynnej.

Jak widzimy, pozytywny wpływ na rozwój oświaty miało to tylko w przypadku mężczyzn – oczywiście oświaty rosyjskiej, bo języki ojczyste uczniów, a więc i ukraiński, szkolnictwo państwowe i cerkiewne ignorowało. Pełne równouprawnienie panowało natomiast, jeśli chodzi o skłonność do nadużywania alkoholu, co w znacznej mierze też było spuścizną przeszłości, gdyż właściciele ziemscy, ciągnący znaczne profity z propinacji, niejednokrotnie po prostu zmuszali swoich poddanych do pijaństwa (krótko i dobitnie przedstawił to Władysław Syrokomla w satyrze „Nagrobek obywatelowi”, zaczynającej się od słów „Bił chłopów pałką, // Poił gorzałką”). Zresztą i po likwidacji pańszczyzny podstawą przemysłowego przetwórstwa płodów rolnych pozostawało gorzelnictwo, zaś handlu – wyszynk, przy tym obecny na każdym kroku. Skutki tego widzimy też w parafii siemiatyckiej: „Pijaństwo jest mocno roz-

winięte wśród obu płci. Jakby się kuratorzy włościan nie starali wytepić wśród nich tego nałogu, sprawa nie posuwa się naprzód, zresztą włościaninowi trudno oprzeć się pokusie, gdy na każdym kroku spotyka karczmę. W każdej wsi jest karczma, a prowadzący ją Żyd szynkarz zawsze proponuje na kredyt, ile tylko dusza zapagnie, później zaś, po doliczeniu do długu takiego samego procentu, weźmie z włościanina całą sumę w pieniądzech lub zbożu.

Niezależnie od tego, czy chłopci przyjeżdżają na targ czy do cerkwi w Siemiatyczach, prawie połowa domów wokół rynku zajęta jest przez karczmy, nawet wieś, i to każda, ma swoją uprzywilejowaną karczmę. Jakże nie zająć tam na odpoczynek po służbie lub nie opić zysku ze sprzedaży nadwyżki zboża lub czegoś innego. A gdy spotka się w karczmie sąsiada lub dobrego znajomego, jak go nie ugościć, a potem wzajemnie nie przyjąć poczęstunku. Kończy się tym, że włościanin, opuszczając jakoś karczmę, ledwo wdrapuje się na wóz, a koń sam zawozi go do domu. Zgromadzenie gminne kilkakrotnie podejmowało uchwałę o karaniu grzywną za pijaństwo i awantury po pijanemu. Sprawców kilkakrotnie łapano, płacili mandaty, ale nadal nie przedstawiali pic i urządzać po pijanemu burdy, zaś po wytrzeźwieniu godzili się – ponownie w szynku.

Jednak mimo pijaństwa wśród parafian prawie nie ma złodziei, jeśli zaś dojdzie do kradzieży, to winowajcą okazuje się jakiś starzec, tymczasowo urlopowany lub emerytowany żołnierz, albo też bezdomny były szlachcic – przydzieleni do gromad chodzą od jednego gospodarza do drugiego, aby najmować się jako wyrobnicy. Ale na te osoby każdy gospodarz ma baczenie. Spośród przestępstw najczęściej dochodzi tu do kradzieży koni, lecz tym procederem zajmują się przede wszystkim siemiatyccy Żydzi, którzy, aby ukryć swoje prawdziwe zajęcia, zajmują się skupem i wymianą koni oraz przewozem. Choć miejscowi tych koniokradów znają, to boją się ich wskazywać ze strachu, aby po powrocie z więzienia nie zemścili się i nie wprowadzili gospodarzowi ostatniego konia”.

Pomimo rosnącej sławy cudownego miejsca, uczestnikami święta Spasa na Grabarce byli głównie prawosławni wierni z najbliższych parafii. Ich potomkowie do drugiej połowy XX w. przybywali tu pieszo lub transportem konnym. Zdjęcia Piotra Hackiewicza z archiwum „NBiN”.

Język mieszkańców tej parafii jest małorosyjski – czyli ukraiński

Kilka akapitów Griebieniczukow poświęcił także kwestiom etnicznym, m.in. starając się wyjaśnić historyczne uwarunkowania ukraińskiego charakteru miejscowej ludności prawosławnej. Swoje rozważania zaczął jednak od kuriozalnego twierdzenia, że „siemiatycką okolicę w czasach dawno minionych zamieszkiwało wojownicze i srogie plemię Jaćwingów”. Trudno jednak mieć o to do niego pretensję, bo w XIX w. takie fałszywe przekonanie było bardzo popularne, nawet w dziełach naukowych, zresztą właśnie stąd trafiło do szerszego ogółu (niestety, jednym z popularyzatorów tej mistyfikacji był wspomniany już bielszczanin Józef Jaroszewicz). Dzisiaj, dzięki badaniom polskich archeologów i historyków, wiemy, że siedziby Jaćwingów

znajdowały się nie nad Bugiem, lecz daleko na północ, zaś źródłem mitu jaćwieskiego, który w historiografii pokutował prawie że do połowy XX w., były wymysły Jana Długosza i Marcina Kromera.

Ponieważ w XIX w. szeroko znany był już tzw. Latopis halicko-wołyński, pisany w Chełmie i opowiadający o walkach z Jaćwingami prowadzonymi przez Daniela Romanowicza, właśnie temu władcy Griebieniczukow przypisał stworzenie warunków do zasiedlenia siemiatyckiej okolicy przez ludność ukraińską: „Jaćwingowie ... napadali na sąsiednie plemiona ruskie, płądrowali ich domy i uprowadzali w niewolę. Niszczycielskie najazdy Jaćwingów w XIII wieku zmusiły ich sąsiada, wielkiego księcia halickiego Daniela Romanowicza do podniesienia na nich broni. Wojska Daniela Romanowicza wdarły się do ziemi Jaćwingów, pokonały ich hordy, zrujnowały wioski, część ludu wybiły, a resztę pod-

porządkowały swojej władzy. W jednej z tych bitew zginął ostatni książę Jaćwingów imieniem Suskonda, a legenda wskazuje na miejsce jego śmierci 20 wiorst od Siemiatycz, na moście bezimiennej rzeki, na drodze do Brańska. W granicach parafii siemiatyckiej znajduje się wiele kurhanów, w których podczas wykopalisk znaleziono kamienne topory, czubki strzał, a także ozdoby używane przez Jaćwingów, przemieszane z ludzkimi kośćmi; te kurhany są uważane za groby poległych Jaćwingów. Przez lud kurhany te są nazywane starymi mogiłami. Półtoręj wiorsty od Siemiatycz jest las nazywany Pobitkami – legenda mówi, że w tym miejscu ruscy wojowie dobijali pokonane wojsko Jaćwingów; do tej pory jest tam wiele kurhanów zarośniętych już wysokim lasem. Po podporządkowaniu tego terenu wielkiemu księciu Danielowi Romanowiczowi zaczęli się na nim osiedlać Rusini z Wołynia i Galicji, przynosząc ze

sobą swoje narzecze i obyczaje. Osadnicy ci wyznawali wschodnią wiarę prawosławną, którą upowszechnili wśród rdziennej ludności. W konsekwencji przodkowie tutejszych mieszkańców wyznawali wiarę prawosławną, a nie rzymską, jak starają się udowodnić księża i Polacy w ogóle”.

Można powiedzieć, że to groch z kapustą, typowy dla początkowego okresu rozwoju nowoczesnej nauki, gdy źródła historycznych nie analizowano krytycznie, lecz je kompilowano. Ale jeżeli odrzucić „jaćwingologiczne” niedorzeczności spłodzone w pierwszej połowie XIX w., to w samym stwierdzeniu o wołyńskim i halickim pochodzeniu prawosławnej ludności naszej części Nadbuża jest wiele racji (oczywiście, nasi przodkowie zaczęli tu przybywać o wiele wcześniej niż w XIII wieku). Zwrócił na to uwagę etnograf z Łucka na Wołyniu Wiktor Dawydiuk, pisząc swego czasu w liście do redakcji „Nad Buhom i Narwoju”: „Miałem przyjemność dwukrotnie być na Podlasiu podczas organizacji oraz w czasie trwania festiwalu pieśni ukraińskiej »Mielnik ‘91« i byłem zaskoczony, w jak dobrym stanie zachowała się tu tradycyjna kultura duchowa. Ciekawym odkryciem dla mnie było także to, że obok paraleli poleskich ma ona wiele rys halickich, czego nie ma, powiedzmy, na naszym Polesiu. Wieloma swoimi przejawami dopełnia ona istotnie obraz zarówno wołyńskiej, jak też poleskiej spuścizny kulturowej, która z każdym rokiem wzbudza coraz większe zainteresowanie kół naukowych jako jedna z najbardziej archaicznych”. Warto przytoczyć też wypowiedź językoznawcy Jurija Szewelowa, który w monografii „A Historical Phonology of the Ukrainian Language” (Heidelberg, 1979) stwierdza, że zachodnia grupa gwar narzecza północnoukraińskiego „nie w pełni zachowuje swoją północną strukturę, mając domieszki rys południowo-zachodnich”, a więc właśnie halickich. Według filologa pojawiły się one stąd, że tereny występowania gwar zachodniopoleskich i podlaskich „wchłonęły całą falę przesiedleńców z Ziemi Halickiej i Wołynia, tracąc przez to »czystość« swego typu północnego”.

Oczywiście Griebienszczikow, podobnie jak inni autorzy rosyjscy w tamtej epoce, używał określeń „język małorosyjski” i „Małorosjanie”. Wynikało to głównie z faktu, że były one stosowane w rosyjskim piśmiennictwie naukowym i popularnym od XVIII w., podczas gdy poję-

cia „język ukraiński” i „Ukraińcy” w tym szerokim znaczeniu, jakie mają dzisiaj, dopiero się utrwały. Nadal więc funkcjonowały nazwy o różnym pochodzeniu i zasięgu geograficznym – ich zestawienie zrobił jeden z pionierów współczesnej historiografii ukraińskiej Mykoła Kostomarov. We wprowadzeniu do monografii o Bohdanie Chmielnickim Kostomarov pisał, że „lud, zamieszkujący obecnie większą część Galicji i Bukowiny, gubernię lubelską Królestwa Polskiego, gubernię Imperium Rosyjskiego”, wśród nich „część grodzieńskiej i mińskiej”, nazywany jest „Małorusami, Ukraińcami, Czerkasami, Chachłami, Rusinami i po prostu ruskimi” (1870 r.). Z drugiej strony, w Imperium Rosyjskim nazwy *narod ukraiński* i *język ukraiński* były w tym czasie po prostu zabronione, nie można bowiem zapominać, że właśnie w 1876 r. wydany został kolejny dokument urzędowy, mający zahamować rozwój ukraińskiego piśmiennictwa i kultury – carski ukaz (dekret), zwany emskim (podpisany w niemieckim kurorcie Bad Ems). Nie zmienia to faktu, że nazwa *Malorosjanie* i pochodne od niej określenia, początkowo odnoszone tylko do mieszkańców Hetmanatu, a więc ziem na lewym brzegu Dniepru (z Kijowem), które po powstaniu Chmielnickiego w drugiej połowie XVII w. znalazły się „pod wysoką carską ręką”, ale z zachowaniem autonomii (wiek później ostatecznie zlikwidowanej), w latach 70. XIX w. odpowiadały dzisiejszemu pojęciu *Ukraińcy*. Oczywiście zgodnie z ówczesną ideologią rosyjską *Małorossijanie* (inne warianty nazwy – *Małorosy*, *Małorussy*, rzadziej *Małorossijcy*) nie byli uważani za odrębny naród, lecz za *plemja* lub *narodnost*, która razem z *Bielorusami* i *Wielikorosami* współtworzy *obszczerusskij* lub po prostu *russkij narod*. Nie wdając się w szczegóły – o ile terminy *Małorossijanie*, *małorossijskij jazyk* (*małorossijskoje narieczije*) znaczą to samo co *Ukraińcy*, *język ukraiński*, to określenia *russkije*, *russkij narod*, *russkij jazyk* w publikacjach tzw. przedrewolucyjnych (*po-naszomu każuczy – carskich*) mogą – zależnie od kontekstu – odnosić się zarówno do Rosjan i języka rosyjskiego, jak też do wszystkich wschodnich Słowian i ich języków – zgodnie z wymogami *wszechrusskiej* ideologii, ale też i cenzury – nazywanych narzeczeniami. Stąd też nawet w największej i dość postępowej encyklopedii ro-

syjskiej przełomu wieków (Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, 1890-1907), napisanej przez znanego językoznawcę Aleksandra Szachmatowa, charakterystyki języka ukraińskiego trzeba szukać pod określeniem „Малорусское нарѣчье”. Dla nas ciekawe jest to, że uczony, omawiając owo „narzecze”, wspomina też o „podnarzeczu podlaskim” – „zajmującym gubernię siedlecką [w 1867 r. została wydzielona z gub. lubelskiej], a w grodzieńskiej powiat brzeski oraz części bielskiego, kobryńskiego i prużańskiego”.

Pomysł, że prawosławni ukraińskojęzyczni mieszkańcy „wielkiego” pow. bielskiego, z którego w latach 50. XX w. wydzielono pow. siemiatycki i hajnowski, to Białorusini, pojawił się dopiero w schyłku I wojny światowej, gdy zasięg terenów zamieszkałych przez ludność ukraińską stał się palącą kwestią polityczną. Stąd też Griebienszczikow określał język i zwyczaje miejscowych Rusinów wg ówczesnej wiedzy naukowej i własnych obserwacji: „Język mieszkańców tej parafii jest małorosyjski, ze znaczną domieszką słów polskich, co tłumaczy się panowaniem Polski i polskiej szlachty, a zwłaszcza panowaniem unii, w czasie której księża katolicycy zmuszali właścian do uczenia się i odmawiania modlitw po polsku. To ostatnie na tyle silnie weszło w zwyczaj, że wśród parafian są jeszcze starcy, zwłaszcza stare kobiety, którzy nie znają modlitw w języku słowiańskim i odmawiają je, wprawdzie nie w czystej polszczyźnie, ale w swoim prostym języku ludowym”. Zapewne w takim tłumaczeniu przyczyn pojawienia się „domieszki słów polskich” w potocznym języku ukraińskim siemiatyckich parafian było sporo *istinnorusskiej* publicystycznej przesady, chociaż w XVIII w. polonizacja także pozaliturgicznych form pobożności ludowej rzeczywiście miała miejsce – jako skutek ogólnej sytuacji w Cerkwi unickiej, jak też bezpośredniego naśladownictwa tego, co widziano podczas wydarzeń religijnych w kościołach rzymskokatolickich. Logika drugiego zdania jest niewątpliwie karkołomna, chociaż wzmianka o odmawianiu modlitw „w swoim prostym języku ludowym” zdaje się wskazywać na istnienie lokalnych tekstów modlitewnych w języku ukraińskim. Niestety, na potwierdzenie swoich wywodów filologiczno-religioznawczych autor nie przytoczył żadnych przykładów.

Tak samo ogólnikowy charakter mają fragmenty odnoszące się do folkloru: „Obrzędy i wierzenia na opisywanym terenie, podobnie jak język, są bliskie małosyjskim, z tą różnicą, że Siemiatyczanie, podobnie jak mieszkańcy Podlachii w ogóle, mocniej doświadczały władztwa Polaków, nie mieli natomiast tyle energii, co Małorosowie do walki z ich wpływami”. Żadnych szczegółów jednak nie podaje i odsyła czytelników do publikacji rosyjskiego urzędnika (m.in. naczelnika dyrekcji szkolnej guberni grodzieńskiej) i folklorysty Michaiła Dmitrijewa, w której jednak nie ma żadnych odniesień do pow. bielskiego, gdyż dotyczy terenów białoruskojęzycznych (oczywiście główne wydarzenia o charakterze świąteczno-obrzędowym w ukraińskiej i białoruskiej kulturze ludowej są zbieżne, podobnie jak też tematyka pieśni). Griebieniczikowa zainteresowała tylko „obrzęd zwany wieczorem Zelmana ... zauważony przez mnie w tej parafii, o którym w innych okolicach nie słyszano i którego nie znajdujemy u p. Dmitrijewa”. Chodzi oczywiście o dobrze znaną ukraińskim folklorystom *wesniankę*, czyli pochodzącą z czasów przedchrześcijańskich obrzędową pieśń wiosenną, której bohaterem jest – jak stwierdza wspomniany już Wiktor Dawydiuk – szukający żony przybysz z dalekich stron o imieniu Żelman. W XIX w. pojawiły się interpretacje, utożsamiające Żelmana z Żydem Zelmanem, który miał arendować prawosławne cerkwie i pobierać opłaty za odprawiane w nich służby. Ten z kolei motyw był upowszechniony wiek wcześniej, ale miał charakter publicystyczny – jako jeden z drastycznych przykładów ucisków i zniewag, które w 1648 r. doprowadziły do kozackiego powstania pod wodzą Bohdana Chmielnickiego (trafił on też do Hoholowego „Tarasa Bulby”, a nawet jednego z literackich dzieł Kostomarowa). Należący do epoki o wiele bardziej krytycznej historyk Mychajło Hruszewski, który pisał prawie pół wieku po publikacji Griebieniczikowa, wysnuł następujący wniosek: „Pozostaje niejasna podstawa dla opowieści o arendowaniu przez Żydów cerkwi i zbieraniu z nich dochodów. Nie znaleziono w dokumentach informacji o dzierżawie cerkwi przez Żydów i jakichkolwiek konfliktach na tym tle, pomimo pewnego zainteresowania tą sprawą. W samej tradycji oskarżenie Ży-

dów o takie nadużycia pojawia się dość późno – ale zajmuje pokaźne i znaczące miejsce wśród argumentów tego historycznego antysemityzmu”.

„Historyczny antysemityzm” upowszechniał też Griebieniczikow, przekonany że: „Zwyczaj ten przypomina smutny i trudny czas dla prawosławnych tego regionu, kiedy byli oni prześladowani przez polskich księży i panów, musieli znosić różne zniewagi, w tym oglądać swoje cerkwie w dzierżawie u Żydów. W tych nieszczęsnych czasach prawosławni musieli, niezależnie od zapłaty, poniżyć się przed Żydem, obdarowywać go, aby otrzymać klucze do cerkwi i móc w niej służyć i wspólnie się modlić”. Wg jego opisu również uczestnicy obrzędowego wydarzenia w niewymienionej z nazwy podsiemiatyckiej wsi (lub wsiach) mieli Zelmaną uważać za Żyda-arendarza, przez swoją pazerność uprzykrzającego życie chrześcijanom: „W jeden z wieczorów Tygodnia Wielkanocnego mieszkańcy wsi, mężczyźni, kobiety i dzieci wychodzą z niej na wysuszoną wiosennym słońcem łąkę i siedzą w ciszy, jakby na kogoś czekali. Z wioski przychodzi włościanin i ogłasza, że nadchodzi arendarz Zelman. Niebawem pojawia się wiezioną na podwodzie kukła Żyda z kluczami, którego włościanie witają ukłonami i pieśniami, wysławiając jego samego i całą jego rodzinę. Zaśpiewawszy kilka takich pieśni, wszyscy z szyderstwem rzucają się na kukłę i rozrywają ją, po czym do późnej nocy śpiewają pieśni, w których szydzą z Żydów, a w szczególności z arendarza”. Niestety i tym razem nie znajdujemy żadnych cytatów, w tym wypadku przykładów śpiewów i rytualnych wypowiedzi na temat Żelmana/Zelmana, co utrudnia ocenę, na ile rzetelnie oddano sens i charakter wydarzenia (jest to chyba jedyny znany opis „Wieczoru Zelman”, pochodzący z naszego terenu). Autor snuje jeszcze na koniec własne rozmyślenia, w jakiej mierze bardziej krytyczne, przyznając – chociaż tylko w przypadku cerkwi siemiatyckiej – że brakuje dowodów historycznych na tego rodzaju arendarskie niegodziwości: „Tradycja nie wspomina, aby cerkiew siemiatycka była dzierżawiona przez Żyda, dlatego zwyczaj ten został przeniesiony na wsie parafii siemiatyckiej z innych miejscowości, w których cerkwie w przeszłości doświadczyły tej zniewagi”.

Mniej niejasności i kontrowersyjnych uogólnień zawiera fragment poświęcony różnego rodzaju wierzeniom, które miały wpływać na ludzkie życie, zwłaszcza zaś zdrowie: „Chociaż wśród tutejszych starszych ludzi niewiele jest osób piśmiennych, można tu spotkać niemało prostego zdrowego rozsądku. Ludzie ci już porzucili wiarę w różne czary, znachorów i znachorki, i w przypadku choroby udają się do lekarza i apteki. Kosztuje to wprawdzie drożej, lecz doświadczenie przekonało ich, że lekarz przynosi więcej korzyści niż wszystkie znachorskie szepoty i zamawiania.

Włościanie mocno wierzą w potężną moc modlitwy i moc rzeczy uświęconych przez modlitwę lub użycie ich podczas nabożeństw i uciekają się do nich we wszystkich ważnych wypadkach życiowych. Kiedy więc żona mocno i długo cierpi podczas porodu, dla ulżenia jej w cierpieniu proszą duchownego, aby w cerkwi parafialnej otworzył carskie wrota lub położył na boleściwej pas kapłański. Cierpiący na bóle głowy w czasie liturgii, podczas wielkiego wejścia, stoją przed carskimi wrotami, aby kapłan dotknął ich głowy kielichem. Czytają nad chorym ewangelię, kropią wodą święconą nabraną podczas Objawienia Pańskiego itp.

W ich mniemaniu uzdrawiające działanie mają zioła zebrane w wigilię 24 czerwca [*st. stylu*] i w dniu św. Jana Chrzciciela poświęcone w cerkwi – tych ziół używa się do okadzania chorych, zwłaszcza cierpiących na choroby nerwowe i psychiczne, których przyczynę przypisuje się demonom. Podczas burzy zioła te zapala się na kominku lub w piecu, co podobno chroni dom przed uderzeniami piorunów. W dniu święta Zasnienia Przenajświętszej Bogurodzicy, 15 sierpnia [*st. stylu*], do cerkwi przynoszone są w celu poświęcenia kłosa różnorodnych zbóż, z których ziarna są wykorzystywane w nadchodzącym siewie, aby zbiory były obfitsze. Te i inne wierzenia powstały w odległej przeszłości i tchną wierzeniami pogańskimi, zatem wiara w działanie poświęconych ziół nie jest zmodyfikowaną wiarą w zioła zebrane w noc Kupały”.

Oczywiście z wiary w potężną moc modlitwy wypływało też pielgrzymowanie *na Spasa* do cerkwi na wzgórzu i bijącego tam źródła z uzdrawiającą wodą. W latach 80. XIX w. zaczęto tę cerkiew wreszcie remontować...

Jurij HAWRYLUK

Подорож у місце тиші та спокою

Літні канікули тільки починаються і кожен з нас шукає місця для відпочинку. Наприкінці навчального року ми з друзями вирішили, що поїдемо допомагати в монастир. Наша вчителька, пані Єва Остапкович, запропонувала монастир у Войнові.

Село Войново знаходиться в прекрасному районі на річці Крутині та озері Дусь. Жіночий монастир Успіння Пресвятої Богородиці у ньому – один з одинадцяти православних монастирів у Польщі. У ньому знаходиться історична дерев'яна церква Успіння Пресвятої Богородиці, побудована в 1922-23 роках, відкрита для відвідувачів. За храмом є невелике парафіяльне кладовище, де похований отець Олександр Аваєв, парафіяльний священник і будівничий церкви.

Щодня сім сестер несуть своє служіння в монастирі. Тут пишуть канонічні ікони. Але є також невеличке господарство, де ми могли допомогти – сестри тримають курей та кіз, доглядають за садом та бджолами.

Під час перебування у монастирі можна допомогти сестрам у роботі, заспокоїтися, забути про свої повсякденні проблеми. Це чудове, відокремлене місце, де можна знайти душевний спокій. Незважаючи на напружену роботу, ми не відчували втоми. Я була рада, що ми могли допомогти.

Після роботи та після служби ми могли прогулятися до річки та відпочити. Крутиня перепливає недалеко монастиря, тож дорога до неї зайняла

десять хвилин. Ми із задоволенням насолоджувались прекрасною погодою та теплою водою в річці. Під час наступного перебування хочемо також відвідати старообрядчий монастир, який знаходиться неподалік. Бо нам у Войнові дуже сподобалось, і ми б з радістю ще раз туди поїхали, щоб допомогти сестрам та духовно відпочити.

Вікторія ГАЦЬ

Фото авторки статті

«Вата чи вовна, аби кішка повна!»

Кунець з 27 стор.

Про їдло часто говориться у наших приказках. Даймо приклади записани в сьолах гміни Чижице, коб показати, як люде у всяких ситуаціях навезують у своїх розмовах до їдла:

Голоднуй куміє все хліб на уміє.

Як не наївся, то й не наліжешся.

Як їлі то їлі, а як сілі то прикинілі.

Вата чи вовна, аби кішка повна.

Живуот не сверсцядло (значиться люстро, літературною – дзеркало; з'їв што-небудь і не відно).

Так мало як собаці муха.

Є в попа сало, але не для кота.

З ім договоришся, як з сморкатим наїсіє.

Як виїде з хліба, то і ножа не треба (Як скуончиться хліб, то й приходиться сидіти голодному).

Сит голодному не спогадає.

Гуорко їсті і жалко кідаті.

Не тогди собаку корм'ят, як на охоту ідут.

Вуон їсць і біда його їсць.

Коб бив такій добри, то свіні з'їлі б.

Свіня не з'їсць, пока не поваляє.

Наївся би жаба мулу.

Ковкнув як бусьол жабу.

Як не потопаси, то й не похльобаєш (найперуч треба зробіти, коб било што їсті).

Пока у пана в губці, то в господіні в дупці.

Сіротіє допечеться в животіє.

Так добре їв і здох (про коня).

Сам не гам і комує не дам.

Пуп – наївся круп (говорили так коліє для дітята).

Є й бридши приказкі, але тим разом їх пропустім.

Наша мова богата і мнуого в юой не оно приказок, але й всяких фразеологізмів, сенсу которих – не знавши – трудно часом додуматіє. Чи знаєте, што значат сіти, звезани з їдлом?:

Вирус з доли (скажут так, колі хтось пришов до хати, а там уже скуончили їсті і йому не хватіло).

Не вколотіті в душу (колі штось не-смачне).

З хлібом не їсть (про того, што мнуого п'є горієлкі).

Повісіті зуби на градку (колі вже нема чога їсті).

Што з носа спаде (тоє, што осталось з їдла, вельмі мало).

З голодного краю (колі хтось голодни допов до їдла).

Добре поївши, то все казалі коліє, што треба лягчи, коб сало завезалось. Поговуорка совсієм не для теперишніх люді, бо ж нініка всіє хочут биті худій, а не коб їм ще сало завезувалось.

Хоч міняється тоє, як, што і куолькі їмо, то варто знаті, як про їдло говорілося і говориться нашою руодною мовою. Но помніті треба, коб ївши не *чмакати* (значиться *сіаткає*), бо то некультурно і негоже.

Всієм, котори читают сіте і штось там якраз собіє може жомрают, кажемо: *Їжете на здоров'є*, а Ви можете нам по-пудляські одказаті:

Дякуєм і їмо,

Але вам не дамо!

Людмила ЛАБОВИЧ

Do domu Bożego jako do nieba na ziemi

W 1884 roku zaczął się remont cerkwi *Preobrażenia Hospodnioho* przez ówczesnego proboszcza siemiatyckiego Antoniego Hiereminowicza (w swoim artykule konsekwentnie określa ją mianem „cerkwi grabarskiej”). Drastyczne pogorszenie stanu budynku w ciągu półwiecza, które upłynęło pomiędzy wizytacją w 1804 r. a przybyciem tu w 1858 r. nauczyciela drohiczyńskiego *ucziliszcza*, wygląda dziwnie, rodzi nawet podejrzenia o jakiś umyślny wandalizm. Ale był to też okres burzliwy, podczas którego miały miejsce tzw. wojny napoleońskie w latach 1807-1813, później polskie powstanie listopadowe (1830-1831) wraz z towarzyszącą wojskom rosyjskim epidemią cholery, nastąpiła też zmiana właściciela dóbr siemiatyckich, od którego w głównej mierze zależało utrzymanie stanu budynków sakralnych na danym terenie. Możliwe więc, że to zwyczajny efekt braku dbałości, którego ofiarą padł najpierw dach, będący najbardziej wrażliwą częścią każdej budowli. Pociągnęło to za sobą zniszczenie podłogi, którą przyszło usunąć, aby jej przegnite resztki nie stanowiły zagrożenia dla uczestników nabożeństw. Natomiast skąpość wyposażenia, z którego pozostały cztery ikony, bez wątpienia wynikała z faktu, że przedmioty opisane podczas wizytacji stały się bezużyteczne po tym, jak władze diecezjalne w połowie lat 30. XIX w. wydały rozporządzenia o usunięciu z praktyki liturgicznej elementów łacińskich.

Samo poświęcone miejsce – ze źródłem, z którego woda nosła głęboko wierzącym ulgę w cierpieniach – nie straciło swego duchowego znaczenia także po włączeniu w 1839 r. unitów diecezji litewskiej w strukturę rosyjskiej Cerkwi prawosławnej (w tym przełomowym momencie nie zmienił się też siemiatycki proboszcz, którym w latach 1806-1848 był Jan Pilecki). Tym bardziej więc pożądanym był re-

mont świątyni lub nawet budowa nowego gmachu. Taki właśnie postulat widzimy w artykule Kwiercietusa, który wychodził z założenia, że budowla powstała w czasach przeduniijnych i powinna przez to odgrywać znaczącą rolę ideologiczną: „Należałoby zwrócić szczególną uwagę na to rozświetlone święte miejsce i dla szerszego przyciągnięcia ludu oraz jeszcze silniejszego umocnienia w wierze zbudować murowaną cerkiew, nie niszcząc tego starodawnego, choć drewnianego zabytku prawosławia, a pozostawiając go takim, jakim jest, bez podłogi i sufitu. Byłby to ośrodek służący umocnieniu tutejszych okolic w wierze swoich przodków. Prawosławie twardo i nieodwołalnie zwycięży i wypędzi dumnego ducha katolicyzmu. Zaskakujące jest tylko, dlaczego chciała ręką katolickiego duchowieństwa nie przywłaszczyła sobie tego cudownego miejsca? Zapewne dlatego, że polskie duchowieństwo nie przepada za bezludnymi i odosobnionymi miejscami: swoje klasztory i plebanie buduje w miastach i dużych parafiach, i działają tam, gdzie daje to więcej uciechy, wpływu i dochodu”. Fakt, że pierwotnie artykuł ukazał się na łamach „Wileńskiego Wiestnika”, jak i użyta w nim antykatolicka retoryka, wskazują, że apel o opiekę nad poświęconym miejscem był skierowany do wykonawców ówczesnej polityki rosyjskiej na terenie generał-gubernatorstwa wileńskiego, które obejmowało też gub. grodzieńską. Postulat pozostał jednak bez echa. Można powiedzieć, że na szczęście, gdyż dzięki temu *Swjataja Hora Hrabarka* nie stała się jeszcze jednym miejscem dającym możliwość podziwiania sztampowych dzieł ówczesnego kunsztu rosyjskiego w dziedzinie budownictwa sakralnego, które miały świadczyć o zapanowaniu na danym terenie „ducha rosyjskiego”, lecz zachowała swój naturalny urok wypływający z prostoty i harmonii z otoczeniem.

W opisie trwającego dekadę remontu o. Hiereminowicz stwierdza, że gdy w marcu 1878 r. objął parafię siemiatycką, zastał cerkiew „bardzo małych rozmiarów (mogła pomieścić do 100 osób), podobną do małego podłużnego domu. Na początku lat 80. jej stan był już bardzo zły, zagrożony zniszczeniem”. Sytuacja ta miała wpływ na pojawienie się – jak byśmy dzisiaj powiedzieli – folkloru religijnego: „Katolicy, którzy, jak wspomniałem, również czczą to miejsce z przyczyny nieustającego i oczywistego doświadczania łaski Bożej, postanowili wykorzystać tę okoliczność. Niektórzy z nich złośliwie zaczęli rozsiewać niedorzeczne pogłoski, że stara cerkiew prawosławna będzie unicestwiona – zostanie pochłonięta przez ziemię, zaś na powierzchni pojawi się katolicki kościół-fara (sobór) i w ten oto sposób miejsce rozświetlone cudem łaski Bożej przejdzie we władanie katolików. Faktycznym, chociaż nad wszelką miarę pośrednim potwierdzeniem tych pogłosek był dla propagandystów skrajnie zły stan prawosławnej cerkwi. Wśród okolicznej ludności katolickiej, a zwłaszcza wśród *uporstwujuszczich* unitów za Bugiem, pogłoski te, rozpowszechniane przez dziadów proszalnych, znalazły życzliwe przyjęcie. Ze wstydem trzeba też przyznać, że uwierzyło w nie nawet wielu prawosławnych (na przykład mieszczańskie Siemiatycz i na wpół skatolicyzowana ludność sąsiadująca z miastem Drohiczy-nem i Miłkowiczami).

We wsi Grabarka, aby skuteczniej rozpowszechnić pogłoski, że schizmatycka cerkiew grabarska zapadnie się pod ziemię, a w niewielkiej odległości na innym wzgórzu spod ziemi wynurzy się kościół, osiadła we młynie (nieдалеко cerkwi i miejsca, w którym miał się pojawić kościół) niejaka katoliczka Franciszko-wa, która udawała prorokinię. Włościanie przychodzili do niej z różnymi problema-

parafia siemiatycka przed półtora wieku

Cerkiew 'na Hrabarci' w kształcie, który otrzymała w latach 80. XIX wieku, zaś spłonęła w 1990 roku (stan z 1983 roku).

mi i potrzebami, które ona dzięki różnym podstępom i przebiegłości niekiedy z powodzeniem rozwiązywała. To jeszcze bardziej przyciągało ciemny lud, zaś wśród zwabionych „święta Franciszkowa” szerzyła wrogość do prawosławnych i Rosjan, a także wyżej opisane nedorzeczne pogłoski. Razem z Franciszkową działał w tym duchu na wpół skatolicyzowany parafianin parafii mielnickiej Zieniewicz. W swej zuchwałości posunęli się oni do tego, że na wzgórzu, gdzie spod ziemi miał wyjść kościół, stawiali katolickie ołtarzyki, prawie całymi dobami leżeli krzyżem, a z gromadzącym się ludem urządzali wokół góry procesje religijne, w których

na przedzie szedł z krzyżem wspomniany Zieniewicz. Zostało to w porę zgłoszone policji, która podjęła surowe kroki, aby powstrzymać te nieporządki, między innymi u „świętej Franciszkowej” mielnicki uriadnik Susiedow zarekwirował nieocenzurowane książki z zagranicznych drukarni. Oczywiście pogłoski krążące wśród ludu nie mogły być zlikwidowane środkami policyjnymi. W tych okolicznościach musiałem bez zwłoki i energicznie podjąć się zbiórki środków na remont i rozbudowę cerkwi grabarskiej”.

Opowieści o cerkwiach, które zapadły się pod ziemię, były dość powszechne, jedna z nich, o tym jak w Łomazach

koło Białej Podlaskiej „cerkwa zapalała się i wyszła w Kijowi”, była w ubiegłym roku przypomniana na łamach „Над Бугом і Нарвою”. Tutaj ludowa fantastyka została wykorzystana w działaniach, które pomimo nedorzecznie naiwnego charakteru głoszonych obietnic, były częścią zjawiska całkowicie poważnego i w minionych wiekach powszechnego w całej Europie – konkurencji o charakterze religijnym, która w czasach, gdy o rozdziale władzy duchownej i państwowej nie było mowy, stawała się ważną kwestią polityczną, rozstrzyganą nawet przy użyciu sił policyjnych i wojskowych. W naszych stronach zaczęła się ona oczywiście na

długo przed rozbiorami i pojawieniem się Rosjan, bo już w drugiej połowie XIV w., gdy na zdobytych w ramach polsko-węgierskiego sojuszu obszarach Rusi Halicko-Włodzimierskiej zainstalowana została w Haliczu rzymskokatolicka metropolia (w 1412 r. przeniesiona do Lwowa) z biskupstwami dublującymi strukturę diecezjalną Cerkwi prawosławnej (ziemia brzeska, drohiczyńska, bielska i mielnicka znalazły się więc w zasięgu biskupstwa rzymskokatolickiego we Włodzimierzcu, w 1412 r. przeniesionego do Łucka). W ślad za tym władcy Królestwa Polskiego, a od czasu katolickiego chrztu Jagiełły i Witolda także Wielkiego Księstwa Litewskiego, zaczęli w swoich dobrach na Rusi fundować kościoły łacińskie. W ciągu około 500 lat łaciński Kościół katolicki zyskiwał tu wpływy nie tylko dzięki napływowi ludności polskiej i niemieckiej (głównie do miast), ale też drogą uszczuplenia rzeszy wiernych Cerkwi wschodniej. Początkowo poprzez bezpośredni prozelityzm, który doprowadził do katolicyzacji prawosławnego możnowładztwa i ogółu szlachty ruskiej, później przez coraz bardziej powszechne „przemawianie” greko-unitów (przez władze austriackie w XVIII w. nazwanych greko-katolikami) z obrządku greckiego na łaciński, co na peryferiach, także podlaskich (np. okolice zabużańskiego Sokołowa), doprowadziło do likwidacji całych parafii. W procedurze tym widzimy wsparcie sfer świeckich, np. likwidacja parafii w Wirowie została dokonana w latach 80. XVIII w. przez właściciela wsi, stolnika podlaskiego Kuszla, o czym szczegółowo opowiada „Relacja o złączeniu cerkwi parafialnej wirowskiej”, sporządzona przez greko-unickiego dziekana sokołowskiego (dokumentacja dla cerkwi na tym terenie w monografii „Sokołów Podlaski. Dzieje miasta i okolic”; dostępna w Internecie). Oczywiście stolnik podlaski to żadna figura, ale jego „duchowny skriepy” nie były niczym osobliwym, lecz reprezentatywnym dla pewnych kręgów działaczy i myślicieli. Przywołam tu słowa wybitnego historyka współczesnego Janusza Tazbira: „na krótko przed zniknięciem Rzeczypospolitej z politycznej mapy Europy, wysuwali oni projekty odgórną, przymusowej asymilacji zamieszkałych w niej Rusinów (Ukraińców) czy Żydów. Stanisław August Poniatowski w chwili uchwalenia Konstytucji 3 Maja dawał wyraz nadziei, iż za mniej więcej 25 lat wszyscy

mieszkańcy odnowionej Rzeczypospolitej będą mówić po polsku i wyznawać katolicyzm”. Dla pełniejszego obrazu warto zacytować jeszcze jeden obrazek, też autorstwa *unijaćkoho ksiondza* z okolic Sokołowa: „Franciszek Kuszel, w zamiarze przemówienia greko-unitów na łaciński obrządek, sprowadzał łacińskich kaznodziejów, a zwłaszcza z Drohiczyzna augustianów, z których jeden pod kapliczką św. Jana przy drodze do Skrzyszewa będącą, przepowiadał: »dosyć nasłuchaliście się w swojej cerkwi Allelujów [*Аллулюя* – wymawiane *Atlyhujja*], Pomyłujów [*Госноду помилуй* – wymawiane *Hospody pomyłuj*], etc., teraz zabłysnęła wam pora, że jesteście prawowitemi katolikami« i podobnie”.

Sytuacja zmieniła się diametralnie w XIX w., gdy władze Imperium Rosyjskiego wystąpiły w roli promotora czy wprost inicjatora działań o zupełnie odmiennym ukierunkowaniu – mających doprowadzić do obrzędowego i organizacyjnego scalenia unitów, zatem etnicznych Ukraińców i Białorusinów, z prawosławną Cerkwią moskiewską, a właściwie petersburską, gdyż rządzący od 1721 r. rosyjskim prawosławiem Świętobliwy Synod urzędował w Piotrowym grodzie – pod *niedriemnym* okiem samodzierzcy. Na chełmsko-podlaskim Zabuzu, zwłaszcza na terenie niegdysiejszej ziemi drohiczyńskiej i mielnickiej woj. podlaskiego, doprowadziło to do pojawienia się znacznej rzeszy *uporstwujuszczich* (opornych) unitów, o których wspomina o Hiereminowicz, i niestety też męczenników (głównie za sprawą ówczesnego gubernatora siedleckiego Stiepana Gromieki). Oczywiście polityczny cel likwidacji unii religijnej był w istocie taki sam, jak i jej wprowadzenia w końcu XVI w., gdy chodziło o utwierdzenie lojalności autochtonów ruskich ziem, formalnie podzielonych między Koronę Królestwa Polskiego i Wielkie Księstwo Litewskie, wobec władzy państwowej coraz bardziej promującej na tym terenie katolicyzm. Bodźcem była zarówno idąca z Rzymu kontrreformacyjna presja walki ze wszelką *ruską schizmą* i *luterską, kalwińską* czy inną *herezją*, jak też zbrojne konflikty ze *schizmatyczną* Moskwą, dążącą do *zbiania ziem*. Stąd plany unijne zostały zrealizowane przy znaczącym, jeżeli nie decydującym, udziale władz Rzeczypospolitej, których naczelnym przedstawicielem – król Zygmunt III Waza – w grudniu 1596 r. podpisał akt

oficjalnego ogłoszenia w „swoich państwach” unii religijnej. Był on adresowany do „wysokiego i niskiego stanu wiary greckiej ruskiej ludzi”, zawierał też nakaz skierowany do wojewodów, starostów, burmistrzów i innych urzędników ziemskich i miejskich: „żebyście wy sami tym postanowieniom synodu brzeskiego w niczym nie byli przeciwni, i innych poddanych naszych, którzy by się temu sprzeciwiali, abyście karali”. I chociaż ówczesny aparat wykonawczy szwankował, a dyz-unitów, czyli *uporstwujuszczich* – opierających się przyjęciu unii – było multum, to w ciągu XVII w. udało się ogół parafii wiejskich i miejskich w woj. podlaskim przywołać do posłuchu i podporządkować biskupom-unitom, tak że przy *nieunickim blahoczestiu* nieprzerwanie pozostawały tylko parafie przy monasterach w Drohiczyźnie (po jednym na każdym brzegu Bugu) i w Bielsku (właśnie do tej parafii należała prawosławna część mieszczańskich przodków piszącego te słowa). Zaś w XVIII w. dokonana się obrzędowa latynizacja i językowa polonizacja Cerkwi unickiej, a tylko w liturgii pozostał język cerkiewnosłowiański z wymową ukraińską.

Pewne elementy i zarysowane wówczas tendencje zachowały się przez znaczną część XIX w. Ojciec Aleksy Wołkowski, od 1885 r. proboszcz w Czarnej Cerkiewnej (jego brat Mikołaj był od 1877 r. psalmistą cerkwi siemiatyckiej), zwrócił na to uwagę w nekrologu o Hiereminowicza, który zmarł w 1896 r.: „Parafia siemiatycka wcześniej była bardzo spolonizowana i skatolizowana. Piszący pamięta czasy, kiedy siemiatyccy mieszczenie dosłownie gardzili swoją wiarą prawosławną, wstydzili się przyznać, że są prawosławni i zamiast do swego domu Bożego gorliwie uczęszczali do majestatycznego kościoła, uczestniczyli w śpiewach przy gromkim akompaniamencie organów i w procesjach kościelnych, rozmawiali i modlili się tylko po polsku – z polskich książek, ze szkaplerzami, różańcami i koronkami na szyi i w rękach, w dniu św. Rocha (16 sierpnia) gorliwie odwiedzali nie zamknięty w czasie powstania kościół cmentarny we wsi Miłkowie, filialny dla kościoła w Drohiczyźnie”.

Chodzi tu o kościół we wsi Miłkowie-Mački (pierwotnie Miłkowie Ruskie), wzniesiony w 1811 r. w miejscu niewielkiej świątyni, będącej w jakiejś mierze rzymskokatolickim odpowiedni-

Studnia na źródle z uzdrawiającą wodą
(zadaszenie z lat 1910-2000)

kiem pierwszej cerkwi grabarskiej. Kaplicę miłkowicką też zbudowano po ustaniu morowego powietrza z lat 1710-1711, poświęcając św. Rochowi (Roch de Montpellier – żył we Francji w XIV w.), który przez Kościół katolicki był czczony przede wszystkim jako patron chroniący od zarazy, a także opiekun zwierząt domowych. Współczesny historyk Antoni Mironowicz przytacza nawet ludową legendę z „funkcjonującej wciąż tradycji, przekazywanej z pokolenia na pokolenie wśród mieszkańców okolicznych miejscowości”: „Bóg wysłał z nieba dwóch świętych: Rocha i Spasa. Ty pójdziesz do Lachów – powiedział do Rocha, a ty do Ruskich – powiedział do Spasa. Roch przyszedł na ziemię 16 sierpnia i przez to zjawiał się jako patron zwierząt. 19 sierpnia przybył Spas i stał się patronem ludzi” (datowanie Spasa 19 sierpnia wskazuje, że tekst jest XX-wieczny).

Wróćmy jednak do nekrologu: „Przeciwno temu wszystkiemu wystąpił o. Josif... Zaczął w swoich kazaniach konsekwentnie demaskować wszelkie błędy rzymskiego katolicyzmu i ukazywać prawdziwą wielkość nauki prawosławnej. Kościelnym organom i procesjom przeciwstawił piękno prawosławnej liturgii: troszczył się o udoskonalenie śpiewu przez założenie chóru, a w ostatnim czasie – poprzez wspólny śpiew wszystkich modlących się; we wszystkie niedziele i święta po liturgii zaczął odprawiać uro-

czyste molebny ze wspaniałymi procesjami wokół cerkwi, a wieczorami uroczyste wieczernie, po nich bardzo często też akafisty. Samo nabożeństwo uwielbiał odprawiać uroczysto, bez pośpiechu, głośno, zgodnie z cerkiewnym ustawem. Chcąc powstrzymać prawosławnych parafian swojej i sąsiednich cerkwi przed pielgrzymowaniem do kościoła miłkowskiego na św. Rocha 16 sierpnia, zaprowadził w tym dniu święto w filialnej cerkwi grabarskiej (w uroczysku Sumińszczyzna), która cieszy się wielkim szacunkiem nie tylko wśród prawosławnych, ale także wśród katolików. Ponieważ cerkiew ta była bardzo podniszczona i uboga, dalece nieodpowiadająca jej wielkiemu znaczeniu, wziął na siebie nielekki trud budowniczego świątyni: w krótkim czasie zebrał fundusze (z prywatnych darowizn) i odbudował bliską ruinie cerkiew grabarską, tak że obecnie na świętym miejscu, rozświetlonym cudami, stoi w pełni godny dom Boży, przyciągający nadzwyczaj wielu wyznawców”.

Jak przyznawał o. Hiereminowicz, w atmosferze pogłosek o rychłym unicestwieniu cerkwi grabarskiej, początek realizacji tego zamierzenia nie był łatwy, jednak upór przełamał problemy: „Ze strony ogółu spotkałem się z nieufnością, chłodem i obojętnością wobec przedsięwzięcia. Tylko dzięki nieustannym, wytrwałym kazaniom o tym dobrym dziele, dzięki bardzo częstym oso-

bistym wyjaśnieniom i udowadnianiu absurdalności rozsiewanych pogłosek, zbierano kopiejki na świątynię. A z jakim uczuciem bezgranicznej wdzięczności muszę tu wspomnieć o tych osobach, które ochoczo przyszyły z pomocą dobrej sprawie! Nieżyjący już proboszcz cerkwi w Mielniku o. Josif Sosnowski (niech mu będzie wieczna pamięć), razem ze swoimi parafianami najgoręcej brał udział w odnowieniu cerkwi grabarskiej. Przekazał on przydatny materiał ze starej cerkwi, która znajdowała się w jego parafii, zaś jego parafianie przekazali z Puszczy Mielnickiej około 50 pni, nie mówiąc już o darowiznie pieniężnej od wymienionych osób. Parafianie żerczyccy też z godną pochwałą gorliwością nieśli swój wkład w odnowę cerkwi grabarskiej. Ziemia innowiercy: hrabia Ciecierski, baronowa Fanshawe, Wilczewski dzięki moim osobistym zabiegom podarowali znaczną ilość drewna, gotowych gontów i cegieł; przystaw 4 stanu policyjnego Poljakow, oprócz wsparcia wszystkimi środkami, jakimi dysponował, przekazał 100 kop gontów na dach cerkwi. Parafianie cerkwi siemiatyckiej (obecnie zmarli, którym niech będzie wieczna pamięć) Semen Bosz i Michał Muczko sprzyjali świętej sprawie i swoimi darowiznami, a przede wszystkim osobistą gorliwością, byli jedynymi moimi pomocnikami w odnowie tej cerkwi. Były starosta cerkiewny Michał Gwoździński i psalmista Mikołaj Wołkowski na moją sugestię ochoczo wzięli na siebie prowadzenie ewidencji, sprawozdań o dochodach i wydatkach, umów z majstrami, układanie apeli do wszelakich dobroczyńców”.

Środki zebrane „po kopiejkach” od prywatnych osób, w sumie prawie 1100 rubli, jak też darowizny w postaci materiału pozwoliły wyremontować cerkiew, a właściwie zbudować od nowa, gdyż jej rozmiary zostały powiększone. Po cząwszy od 1884 r., zbudowano fundament, nowe ściany, które wewnątrz i na zewnątrz dodatkowo obito deskami, oraz dach, wewnątrz urządzono strop, podłogę oraz ikonostas, nabyto też niezbędne dla cerkwi wyposażenie. „Dzięki remontowi – pisał o. Hiereminowicz – cerkiew nabrała przyzwoitego wyglądu, godnego Domu Bożego”. W 1894 r., po zebraniu kolejnej kwoty 300 rubli, część ołtarzowa została pomalowana błękitną farbą olejną, przy czym na suficie nad ołtarzem namalowano złoty krzyż ze słowiańskim napi-

sem „Сим побѣдиши”; pozostałe ściany pomalowano farbami klejowymi w kolorze zbliżonym do kamienia, z olejną lamperią w kolorze marmuru, zaś sufit białą farbą olejną. Białą farbą olejną pomalowane zostały z obu stron drzwi i okna, chór zaś kolorem marmuru. Została odnowiona i ozdobiona ryzą ołtarzowa ikona Trójcy Świętej, wraz z ikoną Częstochowską Matki Bożej, odnowiono też ikony w ikonostasie, którego najważniejsze elementy zostały pozłoczone, a całość, podobnie jak kryłosa (klirosy) po jego obu stronach, pomalowano farbą olejną w kolorze dębu. Poza tym za sumę 75 rubli zakupiono nowe ikony odpowiadające wezwaniu świątyni i celebrowanym w niej świętom – Przemienienia Pańskiego (Spasa; *chramowa*), Obrazu Zbawiciela Nie Ludzką Ręką Uczynionego (*Nerukotwornoho Obraza, Nerukotwornoho Spasa*), Siedmiu Męczenników Machabeuszki (*Makowewjuw*) i Przenajświętszej Bogurodzicy „Wszystkich Strapionych Radość”, a także dwie ikony świętych prawosławnych związanych z terenem diecezji litewskiej – św. Afanasija Brzeskiego i św. Gabriela Męczennika Zabłudowskiego oraz św. męczenników wileńskich Antoniego, Eustachego i Jana.

Ojciec Hiereminowicz z dumą konstatawał, że „obecnie cerkiew grabarska nabrała nie tylko przyzwoitego wyglądu, ale można też powiedzieć, że jest artystycznie piękna. Wewnątrz cerkiew na »входящихъ въ онѣ« robi jak najlepsze wrażenie. Świątynia swoją wspianością odgradza modlącego się w niej człowieka z ludu [„prostoludina”!] od powszedniej szarzyzny jego bytu i przenosi jego świadomość do domu Bożego jak do raju ziemskiego, jak do nieba na ziemi, budując w nim nabożny i modlitewny nastrój”.

Cerkwa Preobrażenija Hospoda Boha i Spasa naszoho Isusa Chrysta została już rozbudowana i upiększona, otrzymując kształt, w jakim widzieli ją nasi przadziadowie i my sami przybywający na *Hrabarku* przed bluźnierczym podpaleniem w nocy z 12 na 13 lipca 1990 roku. Pora zatem kończyć nasze opowieści, bo – parafrazując powszechnie znane przysłowie – tekstu przybywa w miarę pisania i z planowanej na początku niewielkiej przechadzki udeptanymi ścieżkami zrobiła się niemała, kilkudziesięciostronicowa!, eskapada w historyczne gąszcze. Nie powinno to dziwić, bo na każde wydarzenie pracuje cała poprzedzająca go historia, więc i dzieje cerkwi na *Hory Hrabarci* to wzorzyste płótno utkane z ogromnej ilości nitki. Zatem szukając szerszego kontekstu dla obrazu z lat 60-80 XIX w., trzeba za tymi nitkami podążać wszczepić i w głąb przeszłości.

Nie wszystkie informacje i wątki z omawianych i cytowanych artykułów udało się tu zmieścić, więc pewnie jeszcze do nich wrócimy. Zresztą poszukiwania wiedzy *pro nasze minule* to praca na razie bez końca, bo jest jeszcze mnóstwo przyprószonych pyłem ksiązek

i czasopism sprzed stu i więcej lat oraz archiwaliów, do których dostęp uzyskujemy dopiero teraz, gdy przybywa ogólnodostępnych kopii cyfrowych.

Oczywiście wiele jest publikacji skrajnie tendencyjnych – w tę czy inną stronę, bo chociaż nasi przodkowie z obu stron Bugu, na ogół chłopi-włóścianie, którzy *po-naszomu howoryli i spiwali, w cerkwi moliliś*, starali się żyć spokojnie i w zgodzie sąsiadami, to wokół całej czas wirowały historyczne wichury, a ci, którzy je wzniecali, także ich starali się w ten wir wciągać. Oczywiście w swoim mniemaniu postępowali godnie i szlachetnie, mieli swoje racje i dobre chęci, ale jak to często bywa, waszymi dobrymi chęciami – *nasze pekło brukowane!* Trzeba zatem zachować dystans ze sceptycyzmem i spokojnie, nie ulegając cudzym oraz anachronicznym emocjom, szukać w tych publikacjach faktów – emocje chwili, przesady i uprzedzenia to też zresztą fakt. Bo „fakty są uparte”, więc i nam pozwolą stworzyć obraz własnej przeszłości, abyśmy nie patrzyli na nią przez pryzmat cudzych myśli.

Jurij HAWRYLUK
Zdjęcia autora artykułu

Związek Ukraińców Podlasia dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji RP realizuje w 2021 r. zadania:

1. Wydawanie ukraińskiego pisma Podlasia „Nad Buhom i Narwoju” – w rok jubileuszu 30-lecia.
2. Festiwale kultury i tradycji ukraińskich na Podlasiu.
3. Audycje radiowe w języku ukraińskim „Ukraińskie słowo”.
4. Spotkania z podlaskim folklorem, tradycją i poezją ukraińską.
5. Warsztaty kultury ukraińskiej dla dzieci i młodzieży „U źródeł”.
6. Działalność amatorskich zespołów artystycznych.
7. Tomik wierszy I. Kyrzyziuka „Modlitwa skowronka”.
8. Działalność Związku Ukraińców Podlasia.
9. Strona internetowa Związku Ukraińców Podlasia.

З організованого життя над Бугом і Нарвою

Союз українців Підляшшя

Платівка з фольклором Підляшшя

14 квітня проголошено результати відкритого конкурсу заявок на реалізацію в 2021 році завдань, що належать до Підляського воєводства, у сфері діяльності на користь національних та етнічних меншин та регіональної мови, а також у сфері завдань: підтримка та поширення національної традиції, дбання про польськість та розвиток національної, громадянської і культурної свідомості. Союз українців Підляшшя отримав підтримку проекту на видання платівки з українським фольклором Підляшшя.

Діє оновлений сайт «Над Бугом і Нарвою»

З початком **травня** почав діяти оновлений Інтернет-портал Українського часопису Підляшшя «Над Бугом і Нарвою»: nadbuhom.pl.

На сайті можна отримати основну інформацію про журнал, де його купити, як передплачувати. Поступово з'являються на ньому статті, які були друковані упродовж 30 років у паперових виданнях. Можна їх читати в категоріях: культура, історія, мова, традиції, література, події, люди та наше 30-ліття. Місце на порталі знаходять також біжучі по-

дії, які в першу чергу стосуються українського життя на Підляшші.

Сайт «Над Бугом і Нарвою» спрямований як до україномовного, так і польськомовного читача. З'являються на ньому також статті українськими говірками Підляшшя.

Оновлення сайту «Над Бугом і Нарвою» стало можливим з нагоди ювілею 30-ліття існування часопису в рамках проекту Союзу українців Підляшшя дякуючи підтримці Міністра внутрішніх справ і адміністрації РП.

Підляські співаки поїдуть на престижний конкурс

23 травня в Підляському музеї народної культури у Василькові відбувся Огляд капел та народних співаків Підляського воєводства. Перше місце в категорії «великий-малий» отримали Єлизавета Томчук, художній керівник Українського ансамблю пісні і танцю «Ранок» з Більська, та Наталія Нікітюк, учасниця «Ранку» (на фото). Нагорода є водночас номінацією на 55-й Загальнопольський фестиваль капел та народних співаків, який відбудеться **27-29 серпня 2021 року** в Казимежі над Віслою.

Організатором огляду був Підляський інститут культури в Білостоці.

Говорили про заходи

23 травня в осідку Союзу українців Підляшшя в Більську відбулася зустріч членів Головної управи та координаторів культурних імпрез. Говорилося під час неї про літні та осінні події української підляської організації.

Найбільший літній захід, тобто ювілейний 25-ий фестиваль «На Івана, на Купала», відбудеться **17 липня** на Бахматах коло Дубич-Церковних. Також влітку, **31 липня**, пройде захід «Літні зустрічі з українським фольклором», ініційований минулого року в Загороді в Козликах над Нарвою. Сезон літніх подій завершать «Джерела – Українські традиції і трансформації». Заплановано, що відбудеться вони **18 вересня**.

На осінь перенесено два заходи, які завжди проходили весною, тобто Конкурс української пісні «З підляської криниці» та Декламаторський конкурс «Українське слово». Відомо, що пісенний конкурс відбудеться **3 жовтня**.

Найбільша культурна подія українців Підляшшя – Фестиваль української культури на Підляшші «Підляська осінь» – пройде в дні **22-24 жовтня**.

Цього року Союз українців Підляшшя проведе також ювілей 25-ліття діяльності Українського фольклорного колективу «Гілочка» з Черемхи та 30-літній ювілей Українського фольклорного колективу «Родина» з Дуб'яжина. Терміни окремих подій можуть ще пересовуватися з огляду на пандемію коронавіруса.

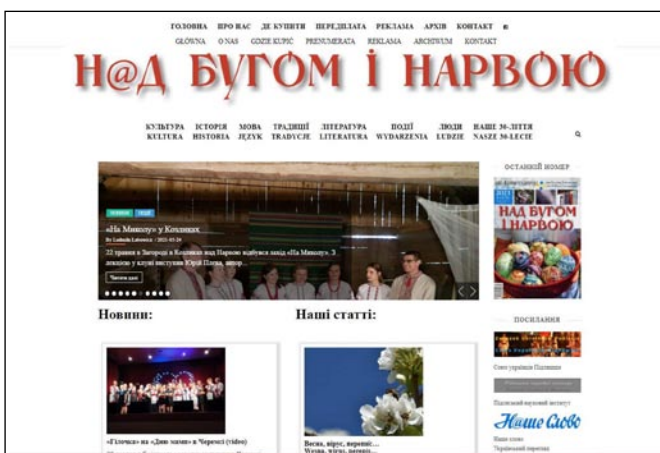
«Гілочка» на «Дню мами» в Черемсі

29 травня в Імінному осередку культури в Черемсі відбувся концерт з нагоди «Дня мами». Серед виступаючих був дитячо-молодіжний ансамбль «Гілочка» з Черемхи (фото на стор. 46), який діє при Союзі українців Підляшшя.

Організатором концерту був Імінний осередок культури в Черемсі.

Поїздки в рамках проекту «До джерел»

Наприкінці каникул відбулося декілька поїздок для дітей і молоді, що вивчають українську мову як рідну в школах Більська та Черемхи. Проходили вони в рамках проекту «Майстер-класи української культури для дітей і молоді «До джерел»», що його реалізує Союз українців Підляшшя дякуючи дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації РП.

Виконавці концерту з нагоди «Дня мамі» в Черемсі. Фото Анна Паў'ян

11 червня учні класу ПА Початкової школи № 4 в Більську побували на екскурсії в Підляському музею народної культури у Василькові. Знайомилися, між іншими, з давньою архітектурою підляського села та життям його мешканців. Під час навчального уроку в давній школі вони поспробували, як колись діти писали гусячим пір'ям.

15 червня учні молодших класів Шкільно-дошкільного комплексу в Черемсі також узяли участь в поїздки до Василькова, де відвідали Підляський музей народної культури. Вони не лише оглядали музей під відкритим небом, але й у більш практичній формі ознайомилися з різними елементами народної культури регіону. Придивлялися до праці бджоляра та дізнавалися про життя, працю та забави своїх дідів та прадідів, коли вони ще були дітьми.

15-17 червня учні класів VIB, VIA, VA та IVA Початкової школи № 4 ім. А. Міцкевича в Більську побували з екскурсією в Краї відкритих віконниць, тобто в трьох унікальних в архітектурному плані селах: Тростянці, Сацях і Пухлах у долині річки Нарви. Зберігається там виняткова орнаментика традиційних хат, унікальна на карті Польщі.

Класи IVA та VA додатково побували на середньовічному городищі в Гатьках, відвідали місце пацифіка-

ції села Райськ та заїхали до мальовничо розташованого села Плютичі.

18 червня в рамках того ж проекту учні класу IIIA Початкової школи № 4 ім. А. Міцкевича в Більську відвідали Білосток. Вони брали участь у навчальних майстер-класах у Музею

війська, які поєднували музейний та театральний світ. Відвідали також Епі-центр науки (Epi-Centrum Nauki), унікальне місце, де наука зустрічається з забавою.

23 червня на екскурсію поїхали два сьомі класи більської «четвірки». Відвідали вони Гатьки і Плютичі та на

Фото Архів «Ранку»

Підляський науковий інститут

Підготовка до наукової конференції

12 квітня відбулася перша зустріч онлайн Організаційного комітету V Підляської української наукової конференції. Її метою було обговорити головні питання, пов'язані з цьогорічним найбільшим науковим заходом Підляського наукового інституту.

Вирішено, що конференція відбудеться **19-20 листопада**, а її головною темою буде місце української мови в культурному просторі Підляшшя. Однак традиційно тематичний обсяг цього наукового заходу залишиться різноманітним та охопить проблематику Підляшшя у широкому значен-

ні. Тому й до участі будуть запрошені як науковці, так і дослідники-аматори різних наукових дисциплін.

У Підляськ українська наукова конференція буде проведена – у залежності від епідемічної ситуації – у гібридній формі (стаціонарно з можливістю участі онлайн) або повністю в режимі онлайн.

Новий цикл на інтернет-сайті ПНІ

У квітні на інтернет-сайті ПНІ (www.pninstytut.org) започатковано новий цикл дописів. У «Новинах», крім точної інформації з діяльності Інституту, з'являються матеріали про важливі історичні річниця чи події, пов'язані

кінець мали спільне інтеграційне вогнище у Загороді в Козликах над Нарвою.

Майстер-класи «Ранку»

28 червня – 1 липня 45 осіб з танцювальної групи Українського ансамблю пісні і танцю «Ранок» з Більська перебувало на виїзних майстер-класах у Вільці Надбужній. Українські танцюристи поповнювали свої артистичні вміння під наглядом хореографа, Бориса Буна з Зорі в Україні (на фото внизу).

Майстер-класи відбулися в рамках проекту Союзу українців Підляшшя «Діяльність аматорських артистичних колективів» дякуючи дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації РП.

з Підляшшям. Серед інших, були поміщені матеріали про роковину смерті народно-го поета Степана Сидорука чи про біженців з Підляшшя в контексті Всесвітнього дня біженців.

У Сеймі про міжнародні права меншин

13 квітня д-р Григорій Купріянович, директор Підляського наукового інституту, водночас співголова Спільної комісії уряду та національних і етнічних меншин, взяв участь у дискусії під час засідання Сеймової комісії національних і етнічних меншин, яке було присвячене імплементації в Польщі положень Рамкової конвенції про захист національних меншин.

Фото Ю. Гаврилюка

Про значення медіа для меншин у Сеймовій комісії меншин

16 квітня відбулося засідання Комісії національних і етнічних меншин Сейму РП, яке було присвячене значенню засобів масової інформації для збереження та розвитку ідентичності національних та етнічних меншин в Польщі. Активну участь у дискусії взяв директор ПНІ д-р Григорій Купріянович.

Про розкопки у Вуорлі

21 квітня представники Підляського наукового інституту: директор д-р Григорій Купріянович та заступник директора Юрій Гаврилюк взяли участь у презентації результатів археологічних досліджень, проведених весною 2021 р. археологом Даріушом Краснодембським з Інституту археології та етнології Польської академії наук (на фото).

Зустріч про перепис

26 квітня відбулася онлайн зустріч уповноважених воявод у справах національних та етнічних меншин. Була вона присвячена значенню Національного перепису населення 2021 року для національних та етнічних меншин, а також громади, що використовує регіональну мову. Про важливість перепису для меншостей говорили працівники Міністерства внутрішніх справ і адміністрації, Головного статистичного управління, а також представники національних меншин: д-р Григорій Купріянович, директор Підляського наукового інституту та співолова Спільної комісії уряду та національних і етнічних меншин, а також Бер-

нард Гайда, голова Союзу німецьких громадсько-культурних товариств у Польщі, представник німецької меншини в Спільній комісії уряду та національних і етнічних меншин.

Національний перепис населення і житла 2021 року почався **1 квітня**. Це надзвичайно важливий статистичний захід, особливо для національних і етнічних меншин, оскільки серед багатьох питань, що ставляться, є також запитання про національність, мову та віросповідання. Підляський науковий інститут активно включився в процес інформування про цю подію.

Варто ще нагадати, що в 2002 році в Національному переписі населення 1.441 особа заявила про себе «я українець». З черги перепису у 2011 році показав 2.686 свідомих українців у регіоні.

Засідання Комісії національних та етнічних меншин

17 травня відбулося засідання Комісії національних та етнічних меншин Сейму РП, у якому взяв участь д-р Григорій Купріянович, директор Підляського наукового інституту, співолова Спільної комісії уряду та національних і етнічних меншин. Зосереджено на ньому увагу на ситуації та проблемах національних і етнічних меншин під час пандемії COVID-19.

Конференція про демографічні процеси в Люблинському воєводстві

27 травня директор Підляського наукового інституту д-р Григорій Купріянович взяв участь у науковій конференції «Регіональний вимір демографічних проце-

сів. Люблинське воєводство на фоні Польщі в контексті Національного перепису населення та житла 2021», яку організували Урядова рада населення та Статистичне управління в Люблині.

Під час конференції були представлені демографічні процеси, що стосуються також Південного Підляшшя, яке входить у склад Люблинського воєводства. У доповідях заторкнуто теж питання наслідків депортації українського населення регіону у ХХ ст., що спричинилося до дефіциту населення на цих територіях, який триває по сьогоднішній день. Окрема сесія була присвячена сучасним міграційним процесам. У дискусії під час конференції взяв участь директор ПНІ д-р Григорій Купріянович.

Зустріч з експертами комітету Ради Європи

15 червня у Варшаві відбулася зустріч делегації українців з Польщі з експертами комітету Ради Європи. Її темою було обговорення третьої доповіді Польщі про імплементацію Європейської хартії регіональних мов та мов меншин. Цей документ регулює питання збереження мов, які не є офіційними в окремих країнах. Від імені Підляського наукового інституту був присутній його директор, д-р Григорій Купріянович.

Товариство друзів скансену в Козликах

«На Миколу» у Козликах

22 травня в Загороді в Козликах над Нарвою відбувся захід «На Миколу». З лекцією у клуні виступив Юрій Плева, автор книжок про села в гміні Чижі. Нещодавно вийшла друком його третя книжка „Kojły, Osówka, Szostakowo. Tam, gdzie carowie bywali...”. Заспівав фольклорний ансамбль «Добріна» з Білостока.

Загорода в Козликах це не лише музей під відкритим небом, але також інтеграційний, культурний та туристичний центр, місце промоції української культури.

Підляський архів

У Підляському архіві, що з 2020 р. діє в структурі Підляського наукового інституту завдяки дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації, постійно триває процес порядкування та опрацювання матеріалів, що були передані до архіву. Це зокрема спадщина д-ра Богдана Мартинюка та матеріали про діяльність Союзу українців Підляшшя і інших структур, що діють на території регіону. Водночас Підляський архів поповнюється новими архівними матеріалами, які передаються особами зв'язаними з Підляшшям. З'являються також перші особи, які відвідують архів і ознайомлюються з його засобами.

Дослідження фольклору гміни Чижі

Підляський науковий інститут продовжує проект, якого метою є документація і архівація традиційного фольклору гміни Чижі. У селах гміни систематично відбуваються зустрічі, під час яких записується зразки підляського фольклору. Результати досліджень регулярно представляються на сайті ПНІ у частині «З досліджень Інституту». Проект реалізується завдяки дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації.

Щорічно відбувається там багато різноманітних заходів, серед них музичні майстер-класи, етнографічні зустрічі з підляською культурою для дітей і молоді, молодіжні рейди тощо.

Найбільший захід у музею пов'язаний зі святом весняного Миколи та вшануванням постаті Святого. Невипадково, оскільки в розташованій поблизу пам'ятковий Миколаївській церкві з 18 ст. головне свято це саме празник перенесення мощів святого Миколая з Мир Лікійських у Барі, яке святкується 22 травня за новим стилем. (ред.)

ПЕРЕДПЛАТА – 2021 – PRENUMERATA

Річна передплата на території Польщі коштує 60,00 злотих (PLN). (6 номерів). При замовленні передплати за короткий період число номерів треба помножити через 12,00 злотих. Архівні номери – 3 зл. (один номер) + витрати на доставку.

Річна передплата в Україну та Білорусь – 100,00 PLN.

Річна передплата у інші держави – 40 EUR або \$50,00, або їхня рівновартість (авіапошта).

Банківський рахунок видавця: Związek Ukraińców Podlasia, ul. Kryniczna 14, 17-100 Bielsk Podlaski, 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402 (у назві платежу просимо вказати ім'я, прізвище і точні адресні дані передплатника та період, якого стосується платіж). Формат номера для перерахунків з-за кордону: PKOPPLPW PL 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Вплати з-за кордону просимо виконувати лише безпосередньо на банківський рахунок. Про інші варіанти, будь ласка, заздалегідь домовляйтеся з Видавцем.

Організації, парафії та інші колективи можуть робити замовлення потрібної кількості примірників за окремою домовленістю про умови пересилки і оплати. З усіма запитаннями звертайтеся на е-адресу nadbuhom@nadbuhom.pl, номери телефонів (+48) 502 565 547 або 609 048 496, або пишіть листи на адресу Видавця.

Roczna prenumerata krajowa kosztuje 60,00 zł (PLN). W przypadku prenumeraty na okres krótszy liczbę numerów należy pomnożyć przez 12,00 zł. Numery archiwalne – 3 zł (sztuka) + koszt wysyłki.

Roczna prenumerata w Ukrainę i Białoruś na rok 2021 – 100,00 PLN.

Roczna prenumerata do pozostałych krajów na rok 2021 – 40 EUR lub 50 USD (poczta lotnicza).

Rachunek bankowy wydawcy: Związek Ukraińców Podlasia, ul. Kryniczna 14, 17-100 Bielsk Podlaski, 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402 (w tytule wpłaty prosimy podać imię, nazwisko i adres prenumeratora oraz okres, którego dotyczy wpłata). Format rachunku bankowego dla wpłat z zagranicy: PKOPPLPW PL 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402. Wpłat z zagranicy prosimy dokonywać wyłącznie na rachunek bankowy. Inne formy należy uzgadniać z Wydawcą.

Z pytaniami w sprawie prenumeraty indywidualnej, zamówień grupowych oraz pomocy w rozpowszechnianiu prosimy zwracać się na adres e-mail nadbuhom@nadbuhom.pl, numery telefonów (+48) 502 565 547 lub 609 048 496, a także listownie.

KOLPORTER

Наш часопис можна вже купити у кіосках і всіх інших пунктах продажу преси фірми „Kolporter” на терені Більського, Гайнівського і Сім'ятицького повітів та міста Білостока (для прикладу у крамницях Arhelan, PSS Społem), а також у Центрі православної культури у Білостоці.

Nasze pismo można już kupić w kioskach i innych punktach sprzedaży prasy firmy „Kolporter” na terenie powiatu bielskiego, hajnowskiego, siemiatyckiego oraz miasta Białegostoku (np. w sklepach Arhelan, PSS Społem), a także w Centrum Kultury Prawosławnej w Białymstoku.

Український часопис Підляшшя «Над Бугом і Нарвою»

Ukraińskie pismo Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”

Виходить шість разів у рік ❖ Ukazuje się sześć razy w roku

PL ISSN 1230-2759

ul. Kryniczna 14, 17-100 Bielsk Podlaski, skr. poczt. 77

nadbuhom.pl nadbuhom@nadbuhom.pl (+48) 502 565 547

Редакція: Юрій Гаврилук (головний редактор), Вікторія Гаць, Андрій Єскатеринчук, Людмила Лабович (секретар), Анна Паб'ян, Юрій Плева. **Redakcja:** Wiktoria Gać, Jurij Hawryluk (Jerzy Gawryluk – red. naczej), Andrzej Jekaterynczuk, Ludmiła Łabowicz (sekretarz), Anna Pabjan, Jerzy Plewa.

Видавець/ Wydawca: Союз українців Підляшшя / Związek Ukraińców Podlasia,

ul. Kryniczna 14, 17-100 Bielsk Podlaski, skr. poczt. 77 E-mail: biuro@zup.org.pl WWW: zup.org.pl

Zrealizowano dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji RP

Зреалізовано завдяки дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації РП

Не всі думки висловлені на сторінках нашого часопису віддзеркалюють погляди редакції.

Nie wszystkie opinie wyrażone na łamach naszego czasopisma wyrażają poglądy redakcji.

Не замовлених матеріалів не повертаємо. Редакція залишає за собою право редагувати, скорочувати тексти та змінювати заголовки. За зміст поміщених реклам та оголошень редакція не відповідає. ❖ Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca i zastrzega sobie prawo ich redagowania, skracania oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść zamieszczonych reklam i ogłoszeń.

Skład i druk: Andare Studio Grafiki i Reklamy, ul. Senatorska 40/91, 00-095 Warszawa. Nakład: 1600 egz.

